

ISSN (Print) 2708-339X
ISSN (Online) 2786-7498
DOI 10.31732/2708-339X-2025-15

Legal Bulletin

«KROK» UNIVERSITY

ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»

Issue 1 (15)

Випуск 1 (15)

Kyiv/Kiїв 2025

Відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України №185 від 20 лютого 2023 року збірник наукових праць «Legal Bulletin» включено до Переліку наукових фахових видань України, категорія «Б» з права (спеціальність 081)

Міжнародні бази та каталоги, що індексують видання:

- Міжнародний центр періодичних видань (ISSN International Centre, м. Париж);
- CrossRef (DOI:10.31732/2786-7498LB);
- Index Copernicus;
- Google Scholar;
- Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського;
- Інституційний репозитарій Вищого навчального закладу «Університету економіки та права «КРОК».

«Legal Bulletin»: зб. наук. праць. Київ: Вищий навчальний заклад «Університет економіки та права «КРОК», 2025. Вип. 1 (15). 130 с.

П'ятнадцятий випуск збірника містить статті науковців Університету економіки та права «КРОК», а також інших закладів вищої освіти і науково-дослідних установ України. Розраховано на науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти, аспірантів, магістрів, фахівців-практиків у галузях теорії та історії держави і права, конституційного, адміністративного, цивільного, цивільно-процесуального, кримінального, кримінально-процесуального, господарського, фінансового, міжнародного права, а також з інших питань, пов'язаних з фундаментальними і прикладними науковими дослідженнями з проблем застосування права.

*Рекомендовано до друку Вченою радою Університету економіки та права «КРОК»
(протокол №5 від 27.01.2025 року)*

*Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації:
Серія КВ №24369-14209ПП від 26.03.2020*

*ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК» внесено як суб'єкт у сфері друкованих медіа
(ідентифікатор - R30-02916)*

According to the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine No. 185 dated February 20, 2023, the scientific journal Legal Bulletin has been included in the List of Scientific Professional Publications of Ukraine, Category «B» in Law (specialty 081).

International databases and catalogs indexing publications:

- International Center for Periodicals (ISSN International Centre, Paris);
- CrossRef (DOI:10.31732/2786-7498LB);
- Index Copernicus;
- Google Scholar;
- National Library of Ukraine named after V. I. Vernadskyi;
- Institutional repository of the University of Economics and «KROK» rights.

Legal Bulletin: Collection of Scientific Papers. Kyiv: Higher Educational Institution «University of Economics and Law KROK», 2025. Issue 1 (15). 130 pages.

The fifteenth issue of the Bulletin contains articles by scientists from «KROK» University, as well as other higher educational institutions and research institutions of Poland and Ukraine. It is designed for scientific and pedagogical workers of higher educational establishments, aspirants, masters, practitioners in the fields of theory and history of state and law, constitutional, administrative, civil, civil procedural, criminal, criminal-procedural, economical, financial, international law, as well as in other problem aspects concerning theoretical and applied researches of the application of law.

*Recommended for printing by Scientific Council of «KROK» University
(protocol №5 27 January 2025)*

*Certificate of State Registration of printed mass media in Ukraine:
KB №24369-14209PR 26.03.2020*

The Higher Educational Institution «University of Economics and Law KROK» has been registered as an entity in the field of print media (identifier - R30-02916).

Головний редактор:

Скоморовський В.Б., (Україна) доктор юридичних наук, професор, професор кафедри теорії та історії держави і права, Вищий навчальний заклад «Університет економіки та права «КРОК»

Відповідальний секретар:

Степаненко Н.В., (Україна) доктор філософії в галузі права, доцент, доцент кафедри теорії та історії держави і права, Вищий навчальний заклад «Університет економіки та права «КРОК»

Члени редколегії:

Міхневич Людмила Володимирівна, доктор юридичних наук, доцент, завідувач кафедри конституційного та кримінального права КНЕУ ім. Вадима Гетьмана, Україна

Француз-Яковець Тетяна Анатоліївна, доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри конституційного, міжнародного права та публічно-правових дисциплін Київський інститут інтелектуальної власності та права Національного університету «Одеська юридична академія», Україна

Дідич Тарас Олегович, доктор юридичних наук, професор, заступник директора з науково-педагогічної роботи (навчальна робота) навчально-наукового інституту права Київського Національного університету імені Тараса Шевченка, Україна

Биков Олександр Миколайович, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри теорії та історії держави і права Університету «КРОК», Україна

Губська Олена Анатоліївна, доктор юридичних наук, професор, Україна

Кучук Андрій Миколайович, доктор юридичних наук, професор кафедри права та публічного управління Сумського державного педагогічного університету ім. А.С. Макаренка, Україна

Корольова Вікторія Вікторівна, кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри державно-правових дисциплін, Вищий навчальний заклад «Університет економіки та права «КРОК», Україна

Палащак Даниїла, доктор хабілітат, професор, професор технічного університету у Кошиці, Словачька Республіка

Stanislaw Leszek Stadniczenko, доктор хабілітат, професор керівник кафедри державного права і прав людини Опольського Університету, м. Ополь, Республіка Польща

Editors-in-Chief:

Skomorovskyi V. B., Doctor of Law, Professor, Professor of the Department of Theory and History of the State and Law, Higher Educational Institution «KROK University»

Executive Editor:

Stepanenko N.V., PhD, Associate Professor of the Department of Theory and History of the State and Law, Higher Educational Institution «KROK University»

Members of Editorial Board:

Lyudmila Mikhnevich,

Doctor of Legal Sciences, Associate Professor,
Head of the Department of Constitutional
and Criminal Law of KNEU Vadym Hetman,
Ukraine

Tetiana Frantsuz-Yakovets,

Doctor of legal sciences, Professor, Head of the
department of Constitutional, International Law
and Public Law disciplines, Kyiv Institute of
Intellectual Property and Law of the National
University «Odesa Law Academy», Ukraine

Taras Didych,

Doctor of Law, Professor, Deputy Director of
Scientific and Pedagogical Work (Study Work)
of the Educational and Scientific Institute
of Law of Taras Shevchenko Kyiv National
University, Ukraine

Bykov Oleksandr Mykolayovych,

Doctor of Law, Professor, Professor of the
Department of Theory and History of State and
Law, KROK University, Ukraine

Olena Gubska,

Doctor of Legal Science, Professor, Ukraine

Kuchuk Andriy Mykolayovych,

Doctor of Law, Professor of the Department
of Law and Public Administration, Sumy State
Pedagogical University. A.S. Makarenko,
Ukraine

Viktoriya Koroleva,

Candidate of Legal Science, associate Professor,
Professor of the Department of State and Legal
Disciplines, Higher Educational Institution
«KROK University», Ukraine

Daniela Palaščakova,

Doctor of Habilitation, Professor, Technical
University in Košice, Slovak Republic

Stanislaw Leszek

Stadniczenko, Doctor of Habilitation, Professor,
Head of the Department of State Law and
Human Rights, Opole University, Opole,
Republic of Poland.

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1. ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА, ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ ТА ПРАВОВИХ УЧЕНЬ; КОНСТИТУЦІЙНЕ, МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО. ФІЛОСОФІЯ ПРАВА

- Степаненко Н.В., Метюшон О.В.* Сучасна стратегія протидії агресії та захисту основоположних прав людини в умовах воєнного стану: питання теорії і практики 10
- Горєлова В.Ю.* Етичні та правові аспекти поширення персональних даних у контексті глобалізації 20
- Кельбя С.Г.* Елементи правовладдя в Конституції України 1710 року 25
- Гуменюк В.В.* Теоретико-правові аспекти державотворення Української далекосхідної республіки у 1917-1922 роках: культурно-просвітницька діяльність як важливий чинник державотворчих процесів 31

РОЗДІЛ 2. ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС; СІМЕЙНЕ ПРАВО; МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ТА МІЖНАРОДНЕ ПРАВО; ГОСПОДАРСЬКЕ ТА ГОСПОДАРСЬКО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО

- Биков О.М., Куракін Д.Д.* Правове регулювання юридичних осіб публічного права 40
- Степаненко Н.В., Мороз В.О.* Правова характеристика функцій цивільного законодавства 45

РОЗДІЛ 3. ТРУДОВЕ ПРАВО І ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ; АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО ТА АДМІНІСТРАТИВНИЙ ПРОЦЕС; ФІНАНСОВЕ, ІНФОРМАЦІЙНЕ, ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО

- Француз А.Й., Коренчук І.М.* Делегування окремих повноважень органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування у контексті адміністративної реформи 49
- Скоморовський В.Б., Ткаченко О.О.* Структура антикорупційних органів в Україні 58
- Корольова В.В., Баланик Є.А.* Особливості правового режиму земель, наданих для надрокористування 66
- Степаненко Н.В., Шкляр К.О.* Банківська таємниця: сучасний стан та перспективи розвитку 72
- Степаненко Н.В., Барабаш В.В.* Історія виникнення поліції в країнах Європи та Україні, місце поліцейської діяльності в демократичному суспільстві 77
- Корольова В.В., Чорна В.О.* Поняття та сутність ІТ-права як галузі права 82
- Корольова В.В., Гапешко Т.С.* Підстави та порядок, пропорційність, законність та межі обмеження прав людини в умовах воєнного стану 90
- Корольова В.В., Дронь О.І.* Система адміністративного права України 101

**РОЗДІЛ 4. КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО І КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС;
КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО І КРИМІНОЛОГІЯ;
КРИМІНАЛІСТИКА; СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ**

- Чернетченко О.М., Оробцов Г.Є.*** Особливості збирання доказів суб'єктами приватної детективної діяльності для їх подальшого використання в судовому процесі: зарубіжний досвід 109
- Француз А.Й., Панкова А.Р.*** Загальна характеристика міжнародного тероризму в системі злочинів проти людства 116
- Григорчак Д.В.*** Соціальні передумови криміналізації злочинів у виді торгівлі людьми в умовах війни в Україні 122

CONTENT

SECTION 1. THEORY AND HISTORY OF STATE AND LAW, HISTORY OF POLITICAL AND LEGAL DOCTRINES; CONSTITUTIONAL, MUNICIPAL LAW. PHILOSOPHY OF LAW

- Stepanenko N.V., Metoshop O.V.* Modern strategy for countering aggression and protecting fundamental human rights in conditions of martial arts: issues of theory and practice 10
- Horielova V.Yu.* Ethical and legal aspects of personal data dissemination in the context of globalisation 20
- Kelbia S.* Elements of the rule of law in the Constitution of Ukraine of 1710 25
- Gumenyuk V.V.* Theoretical and legal aspects of state creation of the Ukrainian far eastern republic in 1917-1922: cultural and educational activities as an important factor in state-forming processes 31

SECTION 2. CIVIL LAW AND PROCEDURE; FAMILY LAW; PRIVATE INTERNATIONAL LAW AND INTERNATIONAL LAW; COMMERCIAL AND COMMERCIAL PROCEDURAL LAW

- Bykov O.M., Kurakin D.D.* Legal Regulation of Legal Entities of Public Law 40
- Stepanenko N.V., Moroz V.O.* Legal Characteristics of Civil Legislation Functions 45

SECTION 3. LABOR LAW AND SOCIAL SECURITY LAW; ADMINISTRATIVE LAW AND ADMINISTRATIVE PROCEDURE; FINANCIAL, INFORMATIONAL, LAND LAW

- Frantsuz A.Yo., Korenchuk I.M.* Delegation of Certain Powers of Executive Authorities and Local Self-Government Bodies in the Context of Administrative Reform 49
- Skomorovsky V.B., Tkachenko O.O.* Structure of Anti-Corruption Agencies in Ukraine 58
- Koroleva V.V., Balanyk E.A.* Features of the legal regime of land provided for overuse 66
- Stepanenko N.V., Shklyar K.O.* Bank Secrecy: Current State and Prospects of Development 72
- Stepanenko N.V., Barabash V.V.* The history of the Emergence of the police in the countries of Europe and Ukraine, the Place of Police Activity in a Democratic Society 77
- Koroleva V.V., Chorna V.O.* The concept and essence of IT-LAW as a branch of law 82
- Koroleva V.V., Gapeshko T.S.* Experience of legal regulation of the provision of detective services in foreign countries and its implementation in ukraine 90
- Koroleva V.V., Dron O.I.* Administrative law system of Ukraine 101

**SECTION 4. CRIMINAL LAW AND CRIMINAL PROCEDURE;
CRIMINAL EXECUTIVE LAW AND CRIMINOLOGY; FORENSICS;
FORENSIC EXAMINATION; OPERATIONAL AND INVESTIGATIVE
ACTIVITIES**

<i>Chernetchenko O.M., Orobtsov G.E.</i> Features of collecting evidence by private detective activity subjects for their further use in court: foreign experience	109
<i>Frantsuz A.Yo., Pankova A.R.</i> General characteristics of international terrorism in the system of crimes against humanity	116
<i>Hryhorchak D.V.</i> Social prerequisites for the criminalization of human trafficking offenses in the conditions of war in Ukraine	122

**РОЗДІЛ 1. ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА,
ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ ТА ПРАВОВИХ УЧЕНЬ; КОНСТИТУЦІЙНЕ,
МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО. ФІЛОСОФІЯ ПРАВА**

УДК 355.02 (477)+342.7

DOI 10.31732/2708-339X-2025-15-A1

**СУЧАСНА СТРАТЕГІЯ ПРОТИДІЇ АГРЕСІЇ ТА ЗАХИСТУ
ОСНОВОПОЛОЖНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО
СТАНУ: ПИТАННЯ ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ**

Степаненко Н.В.,

*доктор філософії в галузі права, доцент,
доцент кафедри теорії та історії держави і права
Університет економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail: nataliasv@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6216-2206>*

Метосюп О.В.,

*здобувач ступеня вищої освіти «магістр»
Університет економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail: metoshopov@krok.edu.ua*

**MODERN STRATEGY FOR COUNTERING AGGRESSION AND
PROTECTING FUNDAMENTAL HUMAN RIGHTS IN CONDITIONS OF
MARTIAL ARTS: ISSUES OF THEORY AND PRACTICE**

Stepanenko N.V.,

*PhD in law,
associate Professor of the Department of Theory and History
of the State and Law of «KROK» University
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: nataliasv@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6216-2206>*

Metoshop O.V.,

*graduate of the Master's degree of
«KROK» University
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: metoshopov@krok.edu.ua*

Анотація. Дослідження охоплює теоретичні підходи до обмеження прав людини в умовах надзвичайних ситуацій, а також практичні механізми забезпечення балансу між забезпеченням національної безпеки та дотриманням міжнародних стандартів прав людини. Особливу увагу приділено визначенню меж обмежень прав людини в умовах воєнного стану, зокрема свободи пересування, права на мирні зібрання, свободи вираження думок та інших фундаментальних прав. Стаття акцентує увагу на важливості дотримання принципів пропорційності та необхідності гарантованого захисту від порушень прав, які не можуть бути обмежені навіть у надзвичайних умовах, таких як право на життя та заборона катувань. Досліджуються практичні проблеми захисту прав людини в умовах активних бойових дій, зокрема труднощі у забезпеченні прав внутрішньо переміщених осіб, доступу до правосуддя та гуманітарної допомоги. Визначено важливість ефективної співпраці між державними органами та правозахисними інституціями, зокрема Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини. Окремо вивчаються виклики, пов'язані з інформаційною безпекою та боротьбою з пропагандою держави-агресора, що часто маніпулює питаннями прав людини для дискредитації України на міжнародній арені. Стаття пропонує рекомендації щодо вдосконалення правозахисних механізмів, розвитку національних інститутів прав людини, по-

крацання доступу до правової допомоги та забезпечення прозорості в комунікації з громадянами. Таким чином, стаття надає комплексне розуміння стратегій протидії агресії та забезпечення прав людини в умовах воєнного стану, зокрема в Україні, і пропонує практичні рекомендації для підвищення ефективності правозахисної діяльності та інтеграції міжнародних стандартів прав людини в національну практику.

Ключові слова: протидія агресії, воєнний стан, захист прав людини, міжнародне гуманітарне право, воєнні злочини, обмеження прав.

Формул: 0, рис.: 0, табл.: 0, бібл.: 14.

Abstract. The study covers theoretical approaches to the restriction of human rights in emergency situations, as well as practical mechanisms for ensuring a balance between ensuring national security and compliance with international human rights standards. Particular attention is paid to determining the limits of restrictions on human rights in martial law, in particular, freedom of movement, the right to peaceful assembly, freedom of expression and other fundamental rights. The article emphasizes the importance of observing the principles of proportionality and the need for guaranteed protection from violations of rights that cannot be restricted even in emergency conditions, such as the right to life and the prohibition of torture. The practical problems of protecting human rights in conditions of active hostilities are investigated, in particular, difficulties in ensuring the rights of internally displaced persons, access to justice and humanitarian aid. The importance of effective cooperation between state bodies and human rights institutions, in particular the Commissioner for Human Rights of the Verkhovna Rada of Ukraine, is determined. Separately, the challenges associated with information security and combating propaganda by the aggressor state, which often manipulates human rights issues to discredit Ukraine in the international arena, are studied. The article offers recommendations for improving human rights mechanisms, developing national human rights institutions, improving access to legal aid, and ensuring transparency in communication with citizens. Thus, the article provides a comprehensive understanding of strategies for countering aggression and ensuring human rights under martial law, in particular in Ukraine, and offers practical recommendations for increasing the effectiveness of human rights activities and integrating international human rights standards into national practice.

Keywords: countering aggression, martial law, protection of human rights, international humanitarian law, war crimes, restriction of rights.

Formulas: 0, fig.: 0, tabl.: 0, bibl.: 14.

Постановка проблеми. Воєнний стан, що запроваджений в нашій державі у відповідь на агресію росії, неминуче супроводжується обмеженням певних прав і свобод, що створює низку теоретичних і практичних викликів. Однією з головних проблем є визначення меж можливих обмежень прав людини, зокрема у таких сферах, як свобода пересування, право на мирні зібрання та свобода вираження думки. Хоча міжнародні норми, зокрема ст. 15 Європейської конвенції з прав людини (далі – Конвенція), дозволяють тимчасові обмеження прав у надзвичайних обставинах, важливо правильно встановити межі цих обмежень, щоб вони не стали надмірними і не порушували невідчужуваних прав, таких як право на життя та заборона катувань. Наприклад, у реаліях воєнного стану Україна була змушена обмежити свободу пересування, запровадивши комендантську годину, але чи є ці заходи пропорційними ситуації – це питання, яке потребує глибокого аналізу та постійного контролю. Іншим важливим аспектом є забезпечення прав людини в умовах військових дій. Додатковою проблемою є інформаційна війна, яку веде росія, зокрема через маніпуляції правами людини в Україні. Пропагандистсь-

кі кампанії часто фокусуються на порушеннях прав людини, представляючи ситуацію в Україні як системну репресію проти населення, що значно ускладнює міжнародне сприйняття ситуації. Таким чином, постановка проблеми у дослідженні стосується не лише визначення правових меж обмеження прав і свобод у воєнний час, але й необхідності розробки ефективних механізмів контролю за такими обмеженнями, забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб та протидії дезінформаційним кампаніям. Крім того, важливим є збереження балансу між безпекою та правами людини, щоб обмеження не стали надмірними і не призвели до порушення основних прав громадян.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз окресленої тематики відображає значну увагу, яку вчені та правознавці приділяють питанням балансування між національною безпекою та захистом прав людини під час збройних конфліктів. Зокрема, над проблематикою захисту прав людини, механізмами захисту права працювати наступні науковці: Ю. Ірха, Є. Єдаменко, А. А. Моца, А. В. Моца, Х. Маркович, Л. Наливайко та інші. Останні дослідження акцентують увагу на правових, політичних та гу-

манітарних аспектах цієї проблеми, зокрема в контексті гібридної війни та викликів, які постають перед країною в умовах воєнного стану. Одним із важливих напрямків досліджень є вивчення правових механізмів, що дозволяють обмежувати права людини під час війни. Зокрема у ряді наукових робіт детально розглядається, яким чином Україна може обґрунтовано обмежувати ці права без порушення основоположних норм міжнародного права, зокрема Конвенцією та інших міжнародних угод. Дослідження цих аспектів є особливо актуальним, оскільки в умовах воєнного стану, як показує практика, часто виникає небезпека надмірних обмежень, що можуть призвести до порушення прав громадян. Ще одним важливим аспектом останніх публікацій є інформаційна безпека та роль комунікаційних стратегій у протидії агресії. Науковець Д. Воюта розглядає як маніпуляції та пропаганда використовуються для виправдання порушень прав людини в контексті війни, а також пропонує стратегію боротьби з дезінформацією, що поширюється агресором, зокрема через медіа та соціальні мережі. Вивчення впливу інформаційних кампаній на громадську думку в Україні та за кордоном допомагає створювати ефективні контрзаходи для запобігання маніпуляціям і спотворенню фактів. Загалом наукові публікації останніх років зосереджені на тому, як країна, що перебуває в умовах війни, може ефективно захищати права людини, забезпечуючи національну безпеку та зберігаючи міжнародний імідж. Однак, не зважаючи на значний прогрес у дослідженнях, питання практичного впровадження рекомендацій залишаються актуальними. Механізми контролю, правової допомоги для постраждалих, особливо в умовах бойових дій, та удосконалення законодавства вимагають подальших досліджень і вдосконалення практичних інструментів. Таким чином сучасні наукові дослідження вказують на необхідність розробки комплексної стратегії, яка б поєднувала ефективні правозахисні механізми та безпеку в умовах збройного конфлікту, що вкрай важливо для забезпечення прав людини в умовах воєнного стану в Україні. Тому проблема захисту прав людини в умовах воєнного стану є надзвичайно актуальною і потребує подальших дослід-

жень, аналізу та пошуку нових підходів у забезпеченні балансу між безпекою і правами громадян.

Виклад основного матеріалу. Права людини залишаються основоположною цінністю навіть в умовах війни. Вірно зауважує Х. Маркович, що їх захист і гарантування є обов'язком держави як на конституційному, так і на нормативно-правовому рівні [1, с. 96]. Важливо зберігати баланс між забезпеченням національної безпеки та дотриманням прав людини, щоб не допустити зловживань і забезпечити довіру суспільства до державних інституцій.

Під час війни дотримання прав людини є критично важливим аспектом, який відображає: рівень демократичної зрілості суспільства та визнання людини найвищою соціальною цінністю. Так, захист прав і свобод людини є основою демократичної держави. У складні часи, коли виникають загрози національній безпеці, здатність держави не допустити системних порушень прав людини демонструє її повагу до демократичних принципів. Відтак, дотримання прав людини під час війни є не лише моральним обов'язком держави, а й ознакою її демократичної зрілості та поваги до найвищої соціальної цінності – людини. Це підтверджує, що в умовах війни держава здатна не лише захищати свої кордони, а й забезпечувати гідність, свободу та права своїх громадян, що є основою стабільного й розвиненого суспільства.

Воєнний стан, як особливий правовий режим, є інструментом держави для забезпечення оборони, національної безпеки та відсічі збройної агресії у виняткових обставинах. У законодавстві він трактується як сукупність правових норм і заходів, що регулюють життя держави в умовах збройного конфлікту або загрози національній безпеці. Реалізація цього режиму на практиці вимагає дотримання пропорційності обмежень, їхньої тимчасовості та контролю з боку державних і міжнародних інституцій для захисту демократичних цінностей та прав людини.

Законодавство України забезпечує гнучкий механізм запровадження воєнного стану для реагування на загрози національній безпеці. Обмеження прав і свобод гро-

мадян є вимушеним заходом, що має чіткі правові рамки та підлягає контролю.

Так, ст. 106 Конституції України є основою для правового регулювання введення воєнного стану, зокрема Президент України як Глава держави має повноваження: видавати укази про введення воєнного стану у разі збройної агресії проти України або загрози її незалежності та територіальній цілісності [2]. Тоді як Указ Президента України №64/2022 від 24 лютого 2022 року «Про введення воєнного стану в Україні» (далі – Указ) є ключовим документом, що встановив особливий правовий режим на території України у відповідь на збройну агресію російської федерації [3]. Його ухвалення стало необхідним кроком для забезпечення оборони, національної безпеки та територіальної цілісності держави.

Дійсно, в умовах воєнного стану можуть бути обмежені деякі права та свободи громадян, проте важливо зазначити, що це повинно бути здійснено в межах законодавства, з дотриманням принципу пропорційності та з обмеженням тільки тих прав, які є необхідними для забезпечення національної безпеки та оборони країни.

Згідно зі ст. 6 Закону України «Про введення воєнного стану» (далі – Закон), Указ повинен містити вичерпний перелік прав і свобод, які тимчасово обмежуються [4]. Так, останній має містити перелік конкретних прав і свобод, які підлягають тимчасовому обмеженню, що дозволяє уникнути зловживань і забезпечити контроль за діями органів влади. До того ж, обмеження прав і свобод мають бути пропорційними до реальної загрози. Це означає, що обмеження можуть бути введені тільки в разі необхідності для забезпечення оборони країни, і лише в межах, які не порушують основоположні права людини. Усі обмеження прав і свобод повинні бути обґрунтовані конкретними потребами національної безпеки та оборони, і не можуть порушувати основоположні права людини, які гарантовані Конституцією України та міжнародними угодами.

Дійсно, у дослідженні конституційних прав і свобод людини в умовах воєнного стану важливо звернутися до міжнародних стандартів, які визначають основні принципи захисту прав людини, навіть у період

конфлікту або збройних дій. Такі міжнародні норми і принципи забезпечують мінімальний рівень прав і свобод, яких повинні дотримуватися всі держави, навіть у надзвичайних ситуаціях.

Міжнародні акти мають велике значення для захисту прав і свобод людини в умовах воєнного стану, кожен з цих актів визначає правила, за яких може відбуватися обмеження прав людини під час надзвичайних ситуацій, зокрема війни, і надає важливі принципи, якими повинні керуватися держави, зокрема Україна, у забезпеченні прав людини в таких умовах.

Загальна декларація прав людини (далі – ЗДПЛ) є основоположним міжнародним документом, що закладає стандарти прав людини, яких повинні дотримуватися всі держави. У ст. 29 ЗДПЛ зазначено, що права і свободи людини можуть бути обмежені тільки на законних підставах і з урахуванням прав інших осіб, а також для забезпечення моральних норм, громадського порядку і загального благополуччя в демократичному суспільстві [5].

Зауважимо, що положення окресленої норми вимагають, щоб будь-які обмеження прав під час війни були чітко визначені законом, і таким чином, не могли застосовуватися свавільно. Це гарантує, що права громадян не будуть обмежені без достатньої правової підстави, навіть під час війни. До того ж, обмеження прав мають бути спрямовані на забезпечення громадського порядку та благополуччя, що є особливо важливим в умовах воєнного стану, де необхідно забезпечити безпеку держави. Законні обмеження повинні враховувати баланс прав та свобод, що дозволяє обмежувати деякі права, але не порушувати основоположні права людини.

Тоді як ст. 15 Конвенції дозволяє державам відступати від своїх зобов'язань за цією Конвенцією під час війни або іншої суспільної небезпеки, що загрожує життю нації [6]. Проте це дозволено лише у виключних випадках, при цьому держава зобов'язана дотримуватися інших зобов'язань міжнародного права і повідомити Раду Європи про введення обмежень та причини їхнього введення. Це положення дозволяє державам вводити обмеження під час війни, однак такі обмеження повинні бути чітко обґрунтова-

ними і тимчасовими, щоб не порушувати права людини без необхідності. Разом з тим, обов'язок інформувати Раду Європи забезпечує міжнародний контроль за ситуацією і дозволяє стороннім організаціям здійснювати моніторинг порушень прав людини в умовах воєнного стану, що підвищує прозорість і підвітність урядів.

Окрему увагу приділимо ст. 4 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права (далі – МПГПП) визначає, що під час надзвичайного стану держава може відступати від своїх зобов'язань у тому обсязі, в якому це необхідно для забезпечення національної безпеки, але це не має порушувати інших міжнародних зобов'язань [7]. Важливо, щоб такі заходи не призводили до дискримінації за расою, кольором шкіри, статтю, мовою, релігією чи соціальним походженням. МПГПП підкреслює, що відступ від зобов'язань може бути здійснений лише у обмеженому обсязі, що дозволяє уникнути надмірних обмежень на права людини. Відступи від прав повинні бути необхідними для ситуації і пропорційними загрозам, що дозволяє уникнути зловживань з боку держави. Важливою є вимога щодо недискримінації, що гарантує, що навіть під час війни права всіх осіб, незалежно від їхньої національності, релігії або етнічної приналежності, повинні бути захищені, а обмеження не повинні застосовуватись на основі дискримінаційних критеріїв.

Застосування міжнародних стандартів, визначених окресленими документами гарантують, що обмеження прав будуть застосовуватися тільки у разі крайньої необхідності, будуть пропорційними та тимчасовими, а також не призведуть до дискримінації чи порушення основоположних прав людини.

Вірно зауважила Л. Наливайко, що Конституція України та інші нормативно-правові акти, що визначають обмеження конституційних прав і свобод людини, повинні встановлювати збалансований підхід до особистих і суспільних інтересів, оскільки порушення цього балансу може призвести до порушення прав та свобод особи [8, с. 626]. Зазначимо, що окреслений підхід відповідає основоположним принципам прав людини, що включають недопустимість свавільних або

надмірних обмежень прав індивіда, навіть у часи кризових ситуацій, таких як війна. Тоді як порушення цього балансу може призвести до зловживання владою, коли державні органи надмірно обмежують права громадян, не маючи на це достатніх підстав. Правовий порядок повинен включати чіткі механізми для обмеження прав, щоб забезпечити, що це буде зроблено лише в межах, необхідних для захисту суспільних інтересів, таких як національна безпека, громадський порядок чи боротьба з тероризмом, а також лише в тому обсязі, що необхідний для досягнення поставлених цілей.

Рішення Конституційного Суду України (далі – КСУ) від 12 червня 2007 року № 2-рп/2007 [9] та від 19 жовтня 2009 року № 26-рп/2009 [10] є ключовими для розуміння правового регулювання обмежень конституційних прав і свобод людини в умовах надзвичайних ситуацій, зокрема під час воєнного стану. Обидва рішення містять фундаментальні принципи, які забезпечують баланс між захистом національних інтересів і дотриманням прав людини навіть в умовах кризової ситуації. Наприклад, рішення КСУ від 12 червня 2007 року № 2-рп/2007 підкреслено, що обмеження конституційних прав і свобод, передбачені ст. 64 Конституції України, не можуть бути необґрунтованими або надмірними. До того ж КСУ зробив важливе розмежування між: «обмеження основних прав і свобод» – це тимчасове зменшення обсягу реалізації певних прав, викликане суспільною необхідністю, а «фіксація меж сутності прав і свобод» – це визначення правової сутності прав і свобод на законодавчому рівні без можливості виходити за ці межі [9]. Тоді як у рішенні КСУ від 19 жовтня 2009 року № 26-рп/2009 суд зазначив, що встановлення обмежень прав і свобод можливе лише за дотримання таких принципів:

- розумність (пропорційність), тобто обмеження повинно відповідати ступеню загрози і бути адекватним досягненню суспільно значущих цілей;

- суспільна необхідність, так обмеження допустиме лише тоді, коли воно справді є необхідним для забезпечення безпеки, громадського порядку чи захисту прав інших осіб;

- тимчасовість, відтак права та свободи

можуть бути обмежені лише на час існування конкретної загрози [10].

Таким чином, зазначені рішення КСУ формують правову основу для правильного трактування обмежень прав і свобод під час воєнного стану. Вони підкреслюють важливість належного законодавчого регулювання обмежень, їх пропорційності та тимчасовості, а також необхідності забезпечення основних прав навіть в умовах війни. Тому обмеження прав людини під час воєнного стану мають бути чітко визначені та контрольовані, що гарантує не лише безпеку країни, а й захист її громадян.

Окремо відмітимо, що градація прав і свобод, які можуть чи не можуть бути обмежені під час воєнного стану, має юридичне, соціальне та практичне обґрунтування. Вона спрямована на досягнення балансу між забезпеченням державної безпеки та збереженням основоположних прав людини. Відповідно до положень ч. 2 ст. 64 Конституції України, гарантується, що певні права не можуть бути обмежені навіть за умов воєнного стану [2]. Це права, які є базовими для людської гідності, безпеки та правової рівності: право на життя, заборона катувань, право на судовий захист, заборона дискримінації тощо. Їхнє обмеження могло б створити загрозу існуванню демократичної держави та порушити міжнародні зобов'язання України. Тоді як ст. ст. 30-34, 38, 39, 41-44, 53 Основного Закону визначають права, тимчасове обмеження яких є обґрунтованим у контексті забезпечення обороноздатності та громадського порядку, наприклад:

- свобода пересування може бути обмежена для уникнення небезпеки в зоні бойових дій;

- недоторканність житла може бути обмежена для потреб оборони чи пошуку загрозливих елементів;

- свобода зібрань може бути тимчасово призупинена для уникнення провокацій чи ризиків масових заворушень [2].

Враховуючи вищенаведене підсумуємо, що така градація прав забезпечує баланс між потребами національної безпеки та обов'язком держави захищати права своїх громадян. Практична реалізація цих обмежень в Україні в умовах війни з росією демонструє спробу дотримання принципів

верховенства права, гуманізму та міжнародних зобов'язань навіть у найскладніших умовах.

Не можна не погодитись в такому контексті з позицією, що здійснення державної влади відповідно до цих та інших конституційних норм та принципів забезпечує стабільність та безпеку конституційного ладу України, економічний добробут населення, розвиток інститутів громадянського суспільства, запобігання узурпації державної влади та свавільному втручання у права, свободи та законні інтереси фізичних та юридичних осіб [11, с. 44]. Наукова оцінка підкреслює, що виконання цих принципів і норм дозволяє Україні не лише ефективно протидіяти зовнішнім загрозам, але й зберігати демократичний характер влади. Це важливо для післявоєнного відновлення держави, адже порушення прав людини або узурпація влади можуть призвести до довгострокових політичних і соціальних криз. Отже, позиція науковця відображає глибоке розуміння значення конституційних норм як інструменту для забезпечення балансу між владою, безпекою та правами людини в умовах воєнного стану.

Правова система України, як і будь-якої іншої країни, зіткнулася з масштабним викликом адаптації до умов воєнного стану. Ця ситуація виявила структурну та організаційну неготовність повною мірою забезпечити стабільне функціонування державного апарату, захист прав громадян і дотримання принципу верховенства права в екстремальних обставинах.

Безперечно, правова система нашої держави пройшла складне випробування у період воєнного стану, що продемонструвало її адаптивність та здатність відповідати на виклики, хоч і з певними недоліками. До прикладу, динаміка бойових дій, масштабні соціально-економічні наслідки війни (зубожіння населення, переміщення громадян, ризики для життя через забруднення території) та зростання незаконного обігу зброї зумовили необхідність запровадження швидких рішень. Більшість ухвалених заходів відповідають положенням Конституції України, оскільки впроваджуються в межах правового режиму воєнного стану. Проте в умовах обмеженого часу та високого рівня

загроз існує ймовірність порушення, наприклад:

- принципу пропорційності, так заходи мають бути збалансованими та мінімально обмежувати права громадян;

- правових процедур, оскільки деякі рішення могли ухвалюватися без належного обґрунтування чи консультацій.

Наприклад, мобілізація хоча й є необхідною для забезпечення захисту країни, але її реалізація може супроводжуватися перевищенням повноважень посадовими особами або неналежним ставленням до громадян, що проявляється у примусовому врученні повісток у громадських місцях без належної процедури, порушенні прав на відстрочку для осіб, які мають законні підстави, наприклад, багатодітних батьків чи студентів, належному врахуванні стану здоров'я мобілізованих осіб.

Окремо важливо акцентувати увагу на вразливих категоріях громадян, таких як внутрішньо переміщені особи (далі – ВПО), пенсіонери, особи з інвалідністю та багатодітні сім'ї, часто стикаються із соціально-економічними труднощами через обмежені можливості держави, які час від часу стикаються з недостатнім фінансуванням програм соціального захисту через пріоритетність оборонних витрат, затримкою з виплатами допомоги ВПО або складні процедури її оформлення, брак житла для переселенців чи низька якість умов у тимчасових центрах проживання.

Звідси, реалізація заходів у воєнний час викликає ризик перевищення повноважень, через що виникають окремі порушення прав і свобод громадян. Ці порушення обумовлені не лише людським фактором, але й браком ресурсів, неготовністю системи до масштабної кризи та складністю правового регулювання в умовах війни.

Як відмітив Є. Єдаменко, що гарантією захисту прав і свобод людини, особливо в умовах воєнного стану, повинні виступати не лише закони, а й органи та установи, що здійснюють контроль за суб'єктами, що безпосередньо здійснюють таке обмеження прав в рамках закону. На сьогодні це діяльність інституту Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, що забезпечує, контролює та гарантує захист прав і свобод

людини [12, с. 71].

Позиція науковця, яка висловлюється у зазначеному тексті, акцентує на важливості системного підходу до захисту прав і свобод людини, особливо в умовах воєнного стану. Основна теза полягає в тому, що одних лише законів недостатньо для гарантування цих прав. Необхідний ефективний контроль з боку спеціалізованих інституцій, які мають забезпечувати дотримання прав людини навіть у ситуаціях, коли ці права можуть бути обмежені законними засобами. У цьому контексті підкреслюється ключова роль Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини як органу, який гарантує захист прав і свобод шляхом нагляду за законністю дій державних органів, контролює суб'єктів, що обмежують права людини у рамках воєнного стану, забезпечує баланс між законним обмеженням прав і дотриманням міжнародних стандартів у сфері прав людини. Цей підхід відповідає сучасним тенденціям у сфері правозахисної діяльності, де особлива увага приділяється незалежним контролюючим інституціям, здатним діяти як гарантії правового порядку та захисту громадян від можливих зловживань державної влади.

Позиція науковців Моца А. та Моца В. пропонує альтернативний погляд на забезпечення прав людини в умовах воєнного стану. Вони ставлять під сумнів тезу про недостатність існуючого контролю за дотриманням прав, аргументуючи, що держава та суспільство в умовах посиленого навантаження демонструють прагнення до вдосконалення механізмів охорони прав людини. Науковці акцентують увагу на необхідності комплексного підходу, який виходить за межі лише контролю законності, і наголошують на таких ключових аспектах:

- високий ступінь незалежності правотворчих процесів і органів, що дозволяє уникати політичного тиску на інституції, які формують або реалізують політику у сфері захисту прав людини;

- деформалізація процедур розгляду скарг громадян, так пропонується зменшення бюрократичних перепон для ефективного захисту прав людини, особливо в умовах, коли їх обмеження суперечить Конституції України;

- безоплатна допомога громадянам,

зокрема науковці підкреслюють важливість доступу до інформаційно-роз'яснювальних послуг, безперервної юридичної підтримки та супроводу, що особливо актуально під час воєнного стану [13, с. 288].

Таким чином, позиція Моца А. та Моца В. зосереджується на необхідності вдосконалення правозахисного механізму, який передбачає як гарантії незалежності, так і зниження бар'єрів для громадян у процесі захисту своїх прав. Їхні пропозиції відповідають сучасним викликам і враховують реалії, коли правова система повинна діяти не лише ефективно, але й оперативно.

Безумовно, що воєнний стан створює унікальні умови, коли права людини стикаються із викликами, що потребують оперативних і стратегічних рішень. Російська пропаганда та дезінформація підривають довіру до демократичних інститутів, створюючи соціальну напругу. Наприклад, 29 квітня 2024 року в українському інформаційному просторі поширилася новина про відступ України від окремих зобов'язань за Конвенцією. Цей інформаційний привід був спотворений у частині медіа, що зумовило дві ключові проблеми: маніпуляцію громадською думкою всередині країни та посилення пропагандистських кампаній з боку російської федерації [14]. Зокрема, деякі медіа акцентували увагу на «обмеженні прав людей», створюючи враження, що уряд України планує системно порушувати права громадян. Такий підхід викликає необґрунтовану тривогу серед населення та формує хибну думку про дії влади. Російські пропагандистські медіа оперативно використали ситуацію, поширюючи тезу про «узурпацію влади» в Україні та «системне порушення прав людини». Основними наративами стали нібито обмеження свободи слова та придушення опозиції та маніпуляції щодо правомірності воєнного стану та міжнародних зобов'язань України. Такі дії спрямовані на дискредитацію України перед міжнародною спільнотою, розколу суспільства та підриву довіри до демократичних інститутів.

Практична стратегія протидії агресії та захисту основоположних прав людини в умовах воєнного стану в Україні повинна ґрунтуватися на комплексному підході, який забезпечує баланс між безпекою та дотриманням міжнародних стандартів у сфері прав люди-

ни. Стратегія має включати кілька ключових компонентів, які можна реалізувати через чітко визначені механізми.

Насамперед необхідно забезпечити прозорість і підзвітність державних рішень, пов'язаних із обмеженням прав і свобод. Це передбачає розробку єдиних стандартів комунікації уряду з громадянами щодо причин, обсягів і термінів обмежень, зокрема через створення офіційних онлайн-ресурсів, регулярні пресконференції та освітні кампанії. Такий підхід мінімізує ризики поширення дезінформації та паніки, підвищуючи довіру до влади.

Для ефективного захисту прав людини необхідно посилити роль Уповноваженого Верховної Ради з прав людини, надавши йому додаткові повноваження щодо оперативного реагування на скарги громадян та забезпечення моніторингу ситуації в зонах бойових дій. Одночасно варто створити регіональні офіси омбудсмена для роботи з постраждалими громадянами, внутрішньо переміщеними особами та іншими вразливими групами.

Важливим елементом стратегії є розвиток системи безоплатної правової допомоги для громадян, які потребують захисту своїх прав. Це може бути реалізовано через створення мобільних юридичних команд, які працюватимуть у зоні бойових дій та населених пунктах, що зазнали гуманітарної кризи. Також потрібно запровадити гарячу лінію для правових консультацій, доступну як у телефонному, так і онлайн-форматах.

Інформаційна безпека є ще одним ключовим напрямом стратегії. Необхідно забезпечити ефективний моніторинг дезінформаційних кампаній, що дискредитують Україну в контексті порушення прав людини. Для цього слід створити платформу для виявлення та спростування фейків, а також розвивати партнерство з незалежними фактчекінговими організаціями.

Міжнародний вимір стратегії включає активну комунікацію з міжнародними партнерами та правозахисними організаціями. Необхідно регулярно звітувати про заходи, що вживаються Україною для захисту прав людини, та залучати міжнародних експертів до моніторингу виконання зобов'язань. Це сприятиме збереженню довіри з боку між-

народної спільноти та посиленню правового захисту громадян.

Реалізація цієї стратегії можлива за рахунок об'єднання зусиль державних органів, громадянського суспільства та міжнародних партнерів. Для цього потрібна координація дій між урядовими структурами, правозахисними організаціями та громадськими ініціативами. Лише комплексний підхід дозволить захистити основоположні права людини, навіть у надзвичайних умовах.

Висновки. Актуальність проблеми захисту прав і свобод людини в умовах воєнного стану сьогодні є надзвичайно високою, що обумовлено кількома факторами, зокрема триваючою війною, впливом глобальних криз та змінами в соціально-політичному середовищі. Воєнний стан створює унікальні виклики для забезпечення основоположних прав людини, зокрема через необхідність балансувати між забезпеченням національної безпеки та збереженням прав і свобод громадян.

У цих умовах держави можуть вдаватися до тимчасових обмежень прав і свобод, таких як свобода пересування, право на приватність, свобода слова чи право на мирні зібрання. Проте навіть у таких ситуаціях важливо зберігати належний рівень захисту прав людини, не дозволяючи їх порушенням ставати нормою. Крім того, важливу роль в

умовах воєнного стану відіграють міжнародні механізми захисту прав людини. Визначено, що основою ефективної стратегії є дотримання принципів верховенства права, прозорість у прийнятті рішень та підзвітність органів державної влади. Важливою складовою є дотримання пропорційності обмежень прав людини, передбачених ст. 15 Конвенції та збереження невідчужуваних прав, які не підлягають обмеженню навіть за надзвичайних умов.

Практичні рекомендації, висвітлені у статті, передбачають посилення ролі правозахисних інституцій, забезпечення доступу громадян до правової допомоги, впровадження механізмів моніторингу порушень прав людини та боротьби з дезінформацією. Особливого значення набуває залучення міжнародних організацій для контролю за дотриманням прав людини та комунікація з партнерами щодо звітності України про свої дії в умовах воєнного стану. Таким чином, захист прав людини в умовах воєнного стану має спиратися на системний підхід, що об'єднує законодавчі, адміністративні, правозахисні та інформаційні інструменти. Реалізація таких ініціатив потребує скоординованих зусиль держави, громадянського суспільства та міжнародних партнерів, що стане основою для ефективного подолання викликів і захисту прав кожного громадянина.

Література:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1996. № 30. ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 27.12.2024)
2. Маркович Х. М. Права і свободи людини в умовах воєнного стану: фокус пріоритетів. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. С. 95-99. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2023/09/15.pdf> (дата звернення: 27.12.2024)
3. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2024 із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення: 27.12.2024)
4. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2015. № 28. ст. 250. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 27.12.2024)
5. Загальна декларація прав людини. Прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10.12.1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 27.12.2024)
6. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 27.12.2024)
7. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення: 27.12.2024)
8. Наливайко Л. Р. Конституційні права і свободи людини та громадянина в умовах воєнного стану. *Журнал Наукові інновації та передові технології*. № 3 (31). 2024. С. 622-635
9. Рішення Конституційного Суду України (далі – КСУ) від 12 червня 2007 року № 2-рп/2007. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p71007#Text> (дата звернення: 27.12.2024)
10. Рішення Конституційного Суду України (далі – КСУ) 19 жовтня 2009 року № 26-рп/2009. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v026p710-09#Text> (дата звернення: 27.12.2024)

11. Ірха Ю. Б. Дотримання верховенства права та прав і свобод людини в умовах війни: проблеми теорії та практики. *Інформація і право*. № 3 (46). 2023. С. 42-54. URL: file:///C:/Users/user/Documents/Downloads/287088-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-662552-1-10-20230907.pdf (дата звернення: 27.12.2024)

12. Єдаменко Є. А. Особливості забезпечення захисту прав та інтересів людини в Україні в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 6/2023. С. 69-71. URL: http://www.lsej.org.ua/6_2023/14.pdf (дата звернення: 27.12.2024)

13. Моца А. А., Моца А. В. Права людини в умовах воєнного стану. Наукові перспективи. № 4 (22) 2022. С. 280-291. URL: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-3\(21\)](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-3(21))

14. Україна відступає від окремих зобов'язань за Конвенцією про захист прав і свобод людини: деє ховається зрада. URL: <https://cedem.org.ua/news/vidstup-vid-konventsii/> (дата звернення: 27.12.2024)

References:

1. The Verkhovna Rada of Ukraine, (1996). *Konstytutsiia Ukrainy. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 1996. No 30. St. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (Accessed December 27, 2024)

2. Markovych Kh.M. Prava i svobody liudyny v umovakh voiennoho stanu: fokus priorityativ. *Elektronne naukove vydannia «Analitichno-porivnialne pravoznavstvo»*. S. 95-99. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2023/09/15.pdf> (Accessed December 27, 2024)

3. Pro vvedennia voiennoho stanu v Ukraini: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 24 liutoho 2022 roku № 64/2024 iz zminamy URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (Accessed December 27, 2024)

4. On the legal regime of martial law: Law of Ukraine № 389-VIII (2015, May 12). *Vidomosti Verkhovnoi Rady (VVR)*, 2015. № 28. st. 250. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (Accessed December 27, 2024)

5. Zahalna deklaratsiia prav liudyny. Pryiniata i proholoshena rezoliutsiieiu 217 A (III) Heneralnoi Asamblei OON vid 10.12.1948 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (Accessed December 27, 2024)

6. Konventsii pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod (z protokolamy) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (Accessed December 27, 2024)

7. Mizhnarodnyi pakt pro hromadianski i politychni prava. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (Accessed December 27, 2024)

8. Nalyvaiko L. R. Konstytutsiini prava i svobody liudyny ta hromadianyna v umovakh voiennoho stanu. *Zhurnal «Naukovi innovatsii ta peredovi tekhnolohii»*. № 3 (31). 2024. S. 622-635

9. Decision of the Constitutional Court of Ukraine (dali – KSU) (2007, June 12) № 2-rp/2007. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p71007#Text> (Accessed December 27, 2024)

10. Decision of the Constitutional Court of Ukraine (dali – KSU) (2009, 19 жовтня) № 26-рп/2009. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v026p710-09#Text> (Accessed December 27, 2024)

11. Ірха Ю. Б. Дотримання верховенства права та прав і свобод людини в умовах війни: проблеми теорії та практики. *Інформація і право*. № 3 (46). 2023. С. 42-54. URL: file:///C:/Users/user/Documents/Downloads/287088-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-662552-1-10-20230907.pdf (Accessed December 27, 2024)

12. Yedamenko Ye. A. Osoblyvosti zabezpechennia zakhystu prav ta interesiv liudyny v Ukraini v umovakh voiennoho stanu. *Yurydychni naukovi elektronnyi zhurnal*. № 6/2023. С. 69-71 URL: http://www.lsej.org.ua/6_2023/14.pdf (Accessed December 27, 2024)

13. Motsa A. A., Motsa A. V. Prava liudyny v umovakh voiennoho stanu. *Naukovi perspektyvy*. No 4(22) 2022. С. 280-291. URL: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-3\(21\)](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-3(21))

14. Ukraina vidstupaie vid okremykh zoboviazan za Konventsiiieiu pro zakhyst prav i svobod liudyny: des khovaietsia zrada. URL: <https://cedem.org.ua/news/vidstup-vid-konventsii/> (Accessed December 27, 2024)

Стаття надійшла до друку 30 грудня 2024 року

УДК 343.45

DOI 10.31732/2708-339X-2025-15-A2

ЕТИЧНІ ТА ПРАВОВІ АСПЕКТИ ПОШИРЕННЯ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ У КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Горєлова В.Ю.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри державно-правових дисциплін
Університет економіки та права «КРОК»
Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail: HorelovaVY@krok.edu.ua
ORSID: <https://orcid.org/0000-0001-6536-2422>

ETHICAL AND LEGAL ASPECTS OF PERSONAL DATA DISSEMINATION IN THE CONTEXT OF GLOBALISATION

Horielova V.Yu.,

candidate of legal sciences
associate professor of department of state legal sciences of «KROK» University
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: HorelovaVY@krok.edu.ua
ORSID: <https://orcid.org/0000-0001-6536-2422>

Анотація. Стаття присвячена всебічному аналізу етичних і правових аспектів обробки персональних даних у глобалізованому світі, зокрема у контексті міжнародного співробітництва. У статті зазначено, що захист персональних даних стає пріоритетом у сучасному інформаційному суспільстві, де обробка великих обсягів інформації є основою для розвитку цифрових технологій. Зауважується, що Загальний регламент захисту даних (General Data Protection Regulation, GDPR) виступає як провідний стандарт, що гарантує прозорість, безпеку та відповідальність при обробці персональних даних не лише в Європейському Союзі, але й за його межами. Вказано на суттєві відмінності між підходами до захисту конфіденційності в ЄС та США, зокрема на прикладі США підкреслені недоліки що пов'язані з відсутністю єдиного федерального закону у Сполучених Штатах, що створює ускладнення що до уніфікації міжнародних підходів до захисту даних. Окремо розглянуто етичні виклики збору даних, зокрема важливість інформованої згоди користувачів, рівність доступу до технологій та використання великих масивів інформації для наукових і медичних досліджень. У статті наголошується, що сучасні виклики цифрового середовища, зокрема кіберзлочинність і цифрова нерівність, потребують адаптації міжнародного законодавства для забезпечення правової і технологічної гармонії. Зокрема, підкреслено важливість підтримання балансу між правовими, етичними, моральними та технологічними аспектами, що до захисту прав людини в умовах цифрової епохи. Розглянуто етичні виклики збору даних, зокрема важливість інформованої згоди користувачів, рівність доступу до технологій та використання великих масивів інформації для наукових досліджень. Наголошено про сучасні виклики цифрового середовища, зокрема кіберзлочинність і цифрова нерівність, потребують адаптації міжнародного законодавства для забезпечення правової і технологічної узгодженості. У стаття акцентується увага на необхідності створення міжнародних нормативних підходів, здатних ефективно реагувати на динамічні зміни у сфері обробки персональних даних та забезпечувати прозорість і справедливість цифрового середовища.

Ключові слова: персональні дані, конфіденційність, глобалізація, етика.

Формул: 0, рис.: 0, табл.: 0, бібл.: 9.

Abstract. The article is dedicated to a comprehensive analysis of the ethical and legal aspects of personal data processing in the globalized world, particularly in the context of international cooperation. The article emphasizes that personal data protection is becoming a priority in today's information society, where processing large volumes of data is the foundation for the development of digital technologies. It is noted that the General Data Protection Regulation (GDPR) serves as a leading standard, ensuring transparency, security, and accountability in data processing not only within the European Union but also beyond its borders. The article points out significant differences in privacy protection approaches between the EU and the USA, particularly highlighting the drawbacks associated with the absence of a unified federal law in the United States, which complicates the unification of international data protection approaches. Ethical challenges related to data collection are also discussed, especially the importance of informed consent, equal access to technology, and the use of large data sets for scientific and medical research. The article stresses that modern challenges in the digital environment, such as cybercrime and digital inequality, require the adaptation of international

legislation to ensure legal and technological harmony. It specifically emphasizes the importance of maintaining a balance between legal, ethical, moral, and technological aspects in protecting human rights in the digital age. The article also highlights the need for creating international regulatory approaches that can effectively respond to dynamic changes in personal data processing and ensure transparency and fairness in the digital environment.

Keywords: *personal data, privacy, globalization, ethics.*

Formulas: *0, fig.: 0, tabl.: 0, bibl.: 9.*

Problem statement. The article raises the issue of personal data protection in the context of globalisation, when digital technologies are becoming the basis of economic, social and political processes, creating new challenges for legal regulation and ethical responsibility.

Relevance of the research topic. The topic is relevant due to the rapid spread of digital technologies, global information exchange, and the growing number of cases of personal data misuse. In the context of international cooperation and Ukraine's integration processes into the European Community, data protection is of critical importance for ensuring human rights and security.

Purpose of the article. The purpose of the article is to analyse the current ethical and legal approaches to personal data protection in the globalised world, and to identify the key issues and prospects for their resolution.

Analysis of the latest research and publications. Among modern studies on personal data protection, the following should be highlighted: Daniel J. Solove 'Understanding Privacy and The Digital Person', which explores the issue of privacy and personal data protection; Shoshana Zuboff's 'The Age of Surveillance Capitalism' examines the impact of data collection on privacy in the digital age; Julie E. Cohen's 'Configuring the Networked Self' focuses on privacy and data protection issues in the latest technologies. In Ukraine, the issues of personal data protection have been researched by such scholars as: O. Gron, O. Mervynskyi, G. Sutton, V. Onishchenko, S. Esimov and others.

Presentation of the main material. In a globalised world, data has become an important resource that all areas of activity rely on: from business to government to science. It is the basis for making decisions that affect the economy, politics and social sphere. However, the growing use of and access to digital technologies is accompanied by new challenges, in particular in the context of personal information protection. This issue is particularly relevant due to the importance of national and international

security, when data can be used not only to support legitimate actions, but also for manipulation, espionage or abuse. One of the main challenges for Ukraine is the regulation of personal data processing in the framework of international cooperation. Existing laws do not always meet the requirements of modernity, which causes conflicts between national jurisdictions. This is vividly illustrated by the example of the European Union, which in 2018 implemented the General Data Protection Regulation (GDPR) [1], which aims to provide stricter control over the processing of personal information.

The Data Protection Regulation (GDPR) covers not only European countries, but also all companies that interact with EU citizens, regardless of company location [1]. The GDPR establishes clear rules for the processing of personal data, including giving individuals the right to control their data, request its correction, deletion or transfer to other organisations. In addition, the regulation requires companies to implement adequate security systems to avoid information leakage and provides for severe fines for violators. This approach is aimed at ensuring transparency in the use of personal data and protecting the rights of citizens from potential abuse by corporations or governments [2]. At the same time, the application of the GDPR poses certain challenges, particularly in countries where data protection legislation is less developed or where there are large tech companies that may try to avoid strict regulations. Thus, the issue of data protection in a global context requires a clear balance between innovation and ethics, legislative initiatives and international cooperation. Only in this way can we ensure reliable protection of personal information while maintaining competitiveness and the development of the digital economy.

GDPR is not just a set of rules, but a new approach to understanding privacy in the digital environment. In an environment where information is becoming an extremely valuable

resource, this regulation emphasises that data protection is about protecting the rights and freedoms of every individual. The GDPR is forcing companies around the world to consider data security by giving users more control over their personal information, as each individual has the right to say: ‘My data is my property.’ This creates a new order in data processing, where each step must be clearly justified and transparent [3].

In the United States, the first steps towards protecting personal data were taken back in 1974 when the Privacy Act was passed. This law can be compared to a fence protecting personal information. It establishes the principle of voluntary consent to data processing, although it provides for a number of exceptions for cases where data is used for national security or law enforcement. The law allows citizens

to know what data about them is stored and to demand its correction or deletion, if necessary. However, unlike the EU, the US does not have a single law, and privacy is regulated through various laws relating to specific areas, such as healthcare, finance, or child protection [4].

Despite the fact that the US still does not have a single national law similar to the GDPR, individual states, such as California, have developed their own data protection laws that are closer to European standards. These laws aim to: ensure greater transparency in the use of data; and adequately ensure the rights of consumers to access, delete and control their data and how it is used. This indicates a general trend towards tighter legal control as data becomes an increasingly important factor for the development of the economy and society (Table 1)

Aspect.	EU	USA
Regulation	The General Data Protection Regulation (GDPR)	There is no single federal law, there are industry-specific laws (COPPA, GLBA)
Citizens’ rights	Extensive rights to access, correct, delete and transfer data	Citizens’ rights vary by law and industry
Data transmission	Strict rules on data transfers outside the EU	Less stringent requirements, depending on the industry
Control and supervision	Independent data protection authorities with powers to impose fines	Federal and state agencies (FTC)
User consent	More attention is paid to obtaining explicit user consent	Often rely on self-regulation of company
Reporting violations	Stricter data breach notification requirements (72 hours)	Requirements vary by state and industry
Data anonymisation	An important aspect of privacy protection, anonymisation requirements	Less stringent requirements for data anonymisation
Processing of children’s data	Special rules, parental consent for children under 16	Children’s Online Privacy Protection Act (COPPA) for children under 13
Fines and sanctions	High fines for GDPR violations (up to EUR 20 million or 4% of annual global turnover)	Fines vary by law and industry

Table 1 was developed by the author based on sources [2], [3], [4].

At the same time, globalisation raises new ethical questions, in particular about the

inequality in access to technology between developed and less developed countries.

Technologies such as 5G are spreading rapidly in wealthier countries, while other regions face limited access to basic internet services. This leads to a digital divide between societies, which can deepen existing inequalities [4]. Therefore, in the context of globalisation, it is necessary to take into account ethical aspects when collecting and processing data, especially in international research projects that emphasise the importance of international cooperation, the latest technologies and legal regulation to improve modern research and maintain high standards of information protection [3]. Such projects include the MRFF (Medical Research Future Fund) project, which represents an innovative approach to global medical cooperation and involves the organisation of multinational clinical trials in compliance with strict standards of patient data confidentiality [5]; The ALLEA (All European Academies) initiative is working to facilitate the exchange of pseudonymised data between countries [6]; Snowflake's Precision Healthcare Initiative project integrates genetic data and digital pathology to create personalised treatments [7]; artificial intelligence, which is becoming the basis for data processing, the role of which is to analyse large amounts of information, among which personal data occupies a significant place [8]. All of these projects are examples of how modern science balances the need for access to big data with the preservation of human privacy. At the same time, ethical principles such as informed consent or privacy protection may be interpreted differently depending on the cultural and legal characteristics of each region.

Globalisation has made it much more difficult to hold people accountable for human rights violations, especially in the context of personal data privacy violations. When the data of citizens of one country are misused by a company based in another country, the question is how to ensure the protection of personal data. This issue remains relevant and requires the active development of international cooperation and generalised legislation to ensure the protection of human rights in the digital world [9]. In Ukraine, the dissemination of personal data faces numerous ethical, legal and technical challenges. One of the main ethical aspects is ensuring the confidentiality of personal data, which means protecting information from

unauthorised access and use.

Equally important are the issues of fairness and transparency of data processing. Citizens should be informed about how their data is used and have the opportunity to opt out of further processing. At the same time, organisations that process data should be responsible for their safety and security [4]. Technical challenges include the fight against cybercrime, as personal data is becoming a target for hackers, which can lead to major financial and reputational losses. In addition, there is the problem of information inequality, when not all users have access to technologies that allow them to effectively protect their personal data. Social aspects are also an important issue, as data breaches cause distrust in the organisations that collect the data. This requires an ethical approach to the use of information so as not to violate the rights and freedoms of citizens [4].

Thus, the proliferation of personal data in the context of globalisation requires a careful balancing act between legal norms and ethical principles, as this issue concerns not only legal regulation but also fundamental human rights and freedoms. This approach is implemented differently in different countries and regions, including the European Union and the United States. In the EU, the main focus is on protecting human rights, which is reflected in the GDPR regulation, which creates clear rules for the processing of personal data, including guarantees of control over the use of information by its owners. At the same time, in the US, legislation is focused on balancing the interests of the state, business and citizens, where privacy rights are not always as high a priority as in the EU, which creates a contrast in approaches to data protection.

The ethical principles underlying data processing should be focused on the protection of human dignity. However, sometimes these principles may conflict with legal requirements. For example, in medical or scientific research, disclosure of personal data may be beneficial to society, but it may also violate individual rights, including loss of employment or reputation. This conflict between ethical and legal norms complicates decision-making, especially in emergency situations when it is necessary to temporarily ease restrictions on access to data for the public good. In addition, new technologies,

such as social media data analytics, provide powerful tools for solving global problems, but also pose additional risks, including misuse and unfair access to information resources. This poses a challenge to society to find an optimal balance between privacy protection and the need to process data to achieve public goals.

Conclusions. Globalisation poses significant challenges to the protection of personal data due to the disparity of technological advances and the diversity of regulatory approaches in different countries. At the same time, this process creates the need for universal protection standards that take into account the global context of the digital environment. This task is not solely the

responsibility of governments and international organisations, but also of every individual, because in the context of digital globalisation, everyone participates in shaping the future of how they use their own data, which defines modern digital life.

Therefore, effective personal data protection requires: 1) continuous improvement of international legislation, which must adapt to the rapid development of technology and growing threats in the digital space; 2) active cooperation between countries in order to combine public efforts to create an effective system that will guarantee the protection of personal information and ensure fair, transparent and ethical use of personal data.

References:

1. The GDPR as Global Data Protection Regulation? (2020). Cambridge University Press. URL: <https://www.cambridge.org/core/journals/american-journal-of-international-law/article/gdpr-as-global-data-protection-regulation/CB416FF11457C21B02C0D1DA7BE8E688> (Accessed 23.01.2025)
2. General Data Protection Regulation (GDPR). (2018). URL: <https://privacyinternational.org/learn/general-data-protection-regulation> (Accessed 23.01.2025)
3. Data Privacy Laws: GDPR vs US Data Privacy Laws. (2024). PECB Insights. URL: <https://insights.pecb.com/data-privacy-laws-gdpr-vs-us-data-privacy-laws/> (Accessed 23.01.2025)
4. EU vs US: What Are the Differences Between Their Data Privacy Laws? (2024). Endpoint Protector by CoSoSys Ltd. URL: <https://www.endpointprotector.com/blog/eu-vs-us-what-are-the-differences-between-their-data-privacy-laws/> (Accessed 23.01.2025)
5. MRFF – 2024 International Clinical Trial Collaborations Round 1 and 2 Grant Opportunity (GO6825). (2024). NHMRC. URL: <https://www.nhmrc.gov.au/funding/find-funding/mrff-2024-international-clinical-trial-collaborations-round-1-and-2-grant-opportunity-go6825> (Accessed 23.01.2025)
6. International Sharing of Personal Health Data for Research. (2023). ALLEA. URL: <https://allea.org/international-transfer-of-health-data-for-research/> (Accessed 23.01.2025)
7. ViVE 2024: How Increased Data Sharing Can Improve Health Outcomes. (2024). Tech Solutions for Healthcare. URL: <https://healthtechmagazine.net/article/2024/03/vive-2024-how-increased-data-sharing-can-improve-health-outcomes> (Accessed 23.01.2025)
8. Trendspotting: What's Coming for Clinical Trials and Research in 2024 (2024). Pubs - Clinical Research News Online. URL: <https://www.clinicalresearchnews.com/news/2024/01/03/trendspotting-what-s-coming-for-clinical-trials-and-research-in-2024> (Accessed 23.01.2025)
9. Overview of the Privacy Act: 2020 Edition. (2020). Justice. URL: <https://www.justice.gov/opcl/overview-privacy-act-1974-2020-edition/introduction> (Accessed 23.01.2025)

Стаття надійшла до друку 23 січня 2025 року

УДК 340.131

DOI 10.31732/2708-339X-2025-15-A3

ЕЛЕМЕНТИ ПРАВОВЛАДДЯ В КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ 1710 РОКУ

Кельбя С.Г.,

кандидатка юридичних наук, доцентка, деканеса юридичного факультету Буковинського університету
м. Чернівці, вул. Дарвіна, 2 А, Україна, 58000
e-mail: Skelba@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1817-8160>

ELEMENTS OF THE RULE OF LAW IN THE CONSTITUTION OF UKRAINE OF 1710

Kelbia Stella,

PhD in Law, Associate Professor, Dean of the Law Faculty of Bukovinian University
Chernivtsi, Darwin St., 2A, Ukraine, 58000
e-mail: Skelba@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1817-8160>

Анотація. У статті аналізуються елементи правовладдя в Конституції України 1710 року. Зазначається, що Конституція 1710 року була спробою стабілізувати козацьку державу, особливо після подій Полтавської битви, і способом досягнення компромісу між соціальними та політичними силами суспільства. Конституція заклала основи існування суспільства та держави і була покликана об'єднати тогочасне українське суспільство, зберегти та розвинути державу. Водночас конституція мала на меті забезпечити стабільність національної інтеграції суспільства та зміцнити владу гетьмана в державі. Відзначається, що Конституція 1710 року складається зі вступу та 16 розділів. На відміну від сучасних конституцій, вона не була поділена на статті. Текст документа був написаний латинською та староукраїнською мовами. Конституція стала основою для важливого етапу конституціоналізму в Україні та формування Української козацької держави. Зауважується, що Конституція повністю відповідає історичному розвитку України того часу і передбачала модель держави, заснованої на реалізації природного права українців на політичне і національне самовизначення. Центральною ідеєю Конституції, яка проходить через весь її текст, є турбота про Батьківщину. Акцентується, що Конституція проголосила незалежну Українську козацьку державу республікою. Вона також заклала основи поділу державної влади та встановила демократичні процедури обрання посадових осіб. Водночас вона проголошувала державний суверенітет, визначала державні кордони, закріплювала права людини та сприяла єдності й взаємодії трьох гілок влади – законодавчої, виконавчої та судової. Стверджується, що Конституція закріпила ключові принципи правовладдя, такі як рівність, законність і непорушність природних прав, а також сформувала основу для механізмів запобігання узурпації влади та порушень цілісності і суверенітету держави. Було уточнено повноваження органів державної влади та державних службовців, конкретизовано їх конституційний статус. Зауважується, що Українська Конституція 1710 року орієнтувалася на утвердження та розвиток державних ідеалів, духовних і моральних цінностей, таких як мир, толерантність, добро і справедливість, вона містила ідею побудови національної держави. У період Української козацької держави, особливо на момент прийняття Конституції, відбувалося формування національних ідеалів. Українці в той час усвідомлювали себе самостійною нацією з власною територією, історією, мовою, культурою і традиціями в межах власних державних функцій.

Ключові слова: законність, козацтво, Конституція України 1710 року, П. Орлик, права людини, правовладдя.

Формул: 0, **рис.:** 0, **табл.:** 0, **бібл.:** 8.

Abstract. The article analyzes the elements of the rule of law in the Constitution of Ukraine of 1710. It is noted that the Constitution of 1710 was an attempt to stabilize the Cossack state, especially after the events of the Battle of Poltava, and a way to achieve a compromise between the social and political forces of society. The Constitution laid the foundations of the existence of society and the state and was designed to unite the Ukrainian society of that time, preserve and develop the state. At the same time, the constitution was aimed at ensuring the stability of the national integration of society and strengthening the power of the hetman in the state. It is noted that the Constitution of 1710 consists of an introduction and 16 chapters. Unlike modern constitutions, it was not divided into articles. The text of the document was written in Latin and Old Ukrainian. The Constitution became the basis for an important stage of constitutionalism in Ukraine and the formation of the Ukrainian Cossack state. It is noted that the Constitution fully corresponded to the historical development of Ukraine at that time and provided for a model of a state based on the realization of the

natural right of Ukrainians to political and national self-determination. The defining idea of the Constitution, which runs through its entire text, is concern for the Motherland. It is emphasized that the Constitution proclaimed the independent Ukrainian Cossack State a republic. It also laid the foundations for the division of state power and established democratic procedures for the election of officials. At the same time, it proclaimed state sovereignty, defined state borders, enshrined human rights, and promoted the unity and interaction of the three branches of power – legislative, executive, and judicial. It is argued that the Constitution enshrined key principles of the rule of law, such as equality, legality and inviolability of natural rights, and also formed the basis for mechanisms to prevent usurpation of power and violations of the integrity and sovereignty of the state. The powers of state authorities and civil servants were clarified, their constitutional status was specified. It is noted that the Ukrainian Constitution of 1710 was focused on the establishment and development of state ideals, spiritual and moral values, such as peace, tolerance, goodness and justice, it contained the idea of building a national state. During the period of the Ukrainian Cossack state, especially at the time of the adoption of the Constitution, the formation of national ideals took place. Ukrainians at that time perceived themselves as an independent nation with their own territory, history, language, culture and traditions within the framework of their own state functions.

Keywords: legality, Cossacks, Constitution of Ukraine of 1710, P. Orlyk, human rights, rule of law.

Formulas: 0, fig.: 0, tabl.: 0, bibl.: 8.

Постановка проблеми. Конституція України 1710 року є однією із перших демократичних конституцій в Україні та Європі і являє собою свідчення потужного розвитку правової культури українського народу. Вона була закономірним продовженням традиції українського державо- і правотворення попередніх епох і стала важливим елементом українського державотворення у XVIII столітті. Конституція займає важливе місце у процесах становлення вітчизняної державності та права, оскільки вона регламентувала важливі питання, пов'язані з суверенітетом і територіальною цілісністю України, визначенням повноважень Гетьмана, запровадженням загального виборчого права, розподілом повноважень між державними інституціями тощо. Водночас документом закладалися стрижневі питання правовладдя, що уособлювались із забезпеченням захисту прав особи, неприпустимістю свавільного порушення людських прав, рівністю перед законом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Даній проблемі присвячували увагу багато відомих учених, серед яких: І. Бойко, С. Головатий, О. Лотюк, А. Матевосян, А. Медвідь, А. Слюсаренко, О. Тодика, Ю. Тодика, М. Томенко та інші. Віддаючи належне зробленому, слід констатувати, що в працях дослідників відображено окремі аспекти досліджуваної проблематики, що суттєво актуалізує її комплексне дослідження в умовах сьогодення.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми. Конституція 1710 року відіграла значну роль у процесах українського державо- і правотворення. Документ розглядався дослідниками здебільшого в історич-

ній площині як договір між новообраним гетьманом П. Орликом, козацькою старшиною та козаками. В науці даний документ має різне трактування, однак з урахуванням специфіки та обставин, у яких він був укладений та його значення для української державності вважаємо його Основним законом Української козацької держави. Конституція закріпила важливі основи правовладдя, що справило помітний вплив на процеси українського державотворення у наступні роки.

Метою даної статті є дослідження елементів правовладдя в Конституції України 1710 року.

Виклад основного матеріалу дослідження. 5 (16) квітня 1710 року на військовій генеральній раді за участю козацтва, що відбулася поблизу містечка Бендери, гетьманом України було обрано Пилипа Орлика, який до цього обіймав посаду генерального писаря в уряді гетьмана І. Мазепи. У день виборів було проголошено угоду між новообраним гетьманом, старшиною та козацтвом. Військова генеральна рада також прийняла Конституцію Української козацької держави під назвою: «Пакти й Конституції законів та вольностей Війська Запорозького» [3, с. 31]. В українській історико-правовій науці назва даного документа часто співзвучна із назвою «Конституція України 1710 р.», що робить наголос на Конституції саме як основному законі Української козацької держави [2, с. 17].

У Конституції України 1710 року як конституції Української гетьманської держави визначався державний устрій, принципи і порядок функціонування представницьких виконавчих і судових органів влади, розкри-

валися права та обов'язки держави, суспільства і громадян, проголошувались принципи виборчої системи в країні. Як відзначає О. Тодика, у Конституції «були поставлені і концептуальні питання державотворення, зокрема: визначення повноважень гетьмана; суверенітет і територіальна цілісність країни; проведення незалежної зовнішньої політики; введення загального виборчого права; розподіл владних повноважень між різними державними інституціями; регламентація функціонування вищих органів влади на демократичних засадах; забезпечення прав особи, неприпустимість свавільного порушення її прав; місцеве самоврядування тощо» [7, с. 56].

Сучасний вчений І. Бойко встановив, що «головним автором і редактором «Пактів та конституцій...» був П. Орлик. Також в розробці цього проєкту та ухваленні брали участь: найближчий радник гетьмана І. Мазепи А. Войнаровський, кошовий отаман Запорізької Січі К. Гордієнко, прилуцький полковник Д. Горленко, генеральний обозний І. Ломиковський, генеральний бунчужний Ф. Мирович, генеральний осавул Г. Герцик, генеральний писар І. Максимович, генеральний суддя К. Довгополий, а також інші старшини та козаки» [2, с. 18]. У процесі створення документа його творці прагнули зберегти традиції запорізьких вольностей та незалежності, як важливої основи і гаранта козацької держави. Поряд з основами народоладдя Конституція задекларувала важливі стандарти поділу державної влади на законодавчу, виконавчу та судову, що вже на той час відповідало основам сучасної демократичної держави.

Структурно Конституція 1710 року складалася зі вступу та 16 розділів. На відміну від сучасних конституцій, вона не була поділена на статті. Текст Конституції був написаний латинською та староукраїнською мовами. Юридичний аналіз її положень показує, що документ поділяється на дві частини: декларативну та матеріальну. У преамбулі Конституції описувалася історія українського народу та Війська Запорозького, висловлювалося давнє прагнення українського народу до створення власної держави та наголошувалося на відокремленні українців (козаків) від московського народу.

Основна ідея української Конституції 1710 року полягала в тому, що Україна повинна стати незалежною від Речі Посполитої та досягти повної незалежності від Московії. Як показує зміст Конституції, автори при її створенні керувалися ідеєю всіх природних прав та рівності [5, с. 13]. Проголошувалося право української нації на самовизначення і свободу від іноземного панування. Документом чітко передбачалося, що Україна по обидва боки Дніпра має бути навіки вільною від чужоземного панування [2, с. 19].

Конституція 1710 року встановила доволі передові для того часу політико-правові норми щодо цілісності українських земель на Правобережжі та Лівобережжі та непорушності кордонів України. Кордони Української козацької держави були визнані відповідно до Зборівської угоди Богдана Хмельницького з польсько-литовським урядом 1649 року та договорів України з Туреччиною і Московським царством. Територіальна цілісність України не могла бути порушена іноземною агресією або незаконними рішеннями правителів [3, с. 35].

Статті Конституції закріплювали територіальні, військові, політичні та економічні права та інтереси Війська Запорозького, а також визнання його особливого статусу. Згідно документа, гетьман та його наступники зобов'язувалися підтримувати мир, звільнити Дніпро від московських міст і фортець, звільнити землю від московського володіння і повернути її до споконвічної території Війська Запорозького [3, с. 36-37]. Це конституційне положення встановлювало важливий принцип зовнішньої політики Української держави, який полягав у недопущенні присутності іноземних військ на українській території. Такий широкий привілей, наданий Війську Запорозькому, був зумовлений потребою гетьмана у компетентних військових гарантах безпеки Української держави, яку на той час уособлювало запорозьке козацтво.

У Конституції були також закладені принципи державної влади. Документом застуджувались будь-які дії гетьманів війська Запорозького стосовно несправедливого і незаконного привласнення надмірної влади і повноважень. Важливим демократичним конституційним положенням було негативне ставлення до ідеї надмірної концентрації

влади гетьмана, яку вважали неприйнятною для державного правління і таку, що порушує права і вольності простого народу. У цьому зв'язку проголошувалось, що законодавча влада має належати Раді Генеральної Старшини – козацькому парламенту, який мав особливий порядок формування, склад і повноваження. Крім того, від кожного полку до Генеральної ради має бути обрано по одній компетентній і почесній особі. Генеральні радники обираються за погодженням з гетьманом. З обраними посадовими особами гетьман і його наступники мають радитися стосовно важливих питань цілісності держави, її добробуту і всіх державних справ. Генеральна рада збиралася тричі на рік у гетьманській резиденції: перший раз на Різдво Христове, другий – на Воскресіння Христове і третій – на день Покрови Пресвятої Богородиці [3, с. 38]. При цьому до складу представницького органу мали право входити не лише полковник з генеральною старшиною і сотниками, але й радники всіх полків, а також представники від Війська Запорозького Низового [2, с. 20].

Доволі прогресивним вважаємо розділ сьомий Конституції, який обмежував права гетьмана у сфері судочинства. Суди мали діяти незалежно. Конституція 1710 року передбачала створення Генерального суду. До його компетенції належало розгляд скарг на гетьмана, старшину, полковників, радників, знатних товаришів та інших урядовців. Самі гетьмани не мали права ні карати тих, хто вчинив злочини, ні накладати на них покарання особисто [8, с. 6]. Згідно з Конституцією, кримінальні чи іншого характеру справи мали передаватися на розгляд Генерального військового суду. У будь-якому випадку, незалежно від характеру вироку, винна сторона повинна його прийняти [6, с. 295]. Таким чином, Конституція сприяла розвитку і становленню незалежної судової влади, гарантувала неупередженість і незалежність загальних судів, забезпечувала справедливість і об'єктивність у процесі винесення вироків. Маємо підстави констатувати, що Конституція 1710 року встановила три гілки державної влади: законодавчу (Рада Генеральної Старшини), виконавчу (гетьман і Генеральна Старшина), судову (Генеральний суд).

Конституція гарантувала соціальний і правовий захист прав українських громадян. В силу своїх посадових обов'язків гетьман мав дбати про порядок у своїй Батьківщині, особливо про те, щоб військове і посполите населення не піддавалося непосильним тягарям, податкам, утискам і здирствам. Такі заходи давали можливість запобігти вимушеній еміграції з Батьківщини з метою пошуку притулку в чужих землях [4, с. 35-36]. Полковники, сотники, отамани та інша військова і цивільна старшина були зобов'язані не використовувати козаків і посполитих у панщині чи на інших приватних роботах. Також старшина не мала права використовувати працю ремісників без справедливої винагороди. Таким чином, полковники, сотники, отамани і всі військові чиновники не мали права зловживати владою чи посадовим становищем по відношенню до інших категорій населення. Контроль за гарантуванням захисту прав українських громадян покладался на гетьмана [6, с. 295].

У Конституції приділялася велика увага боротьбі з різними зловживаннями, наголошувалося на важливості справедливості та дотриманні законів у суспільстві. У документі порушувались питання пригноблення і здирництва простого населення з боку чиновницького апарату. Вони прагнули проникнути у військові та місцеві органи влади задля власного збагачення. Всупереч справедливості та закону, вони намагалися будь-якими способами отримати доступ до керівних посад. Тому було остаточно вирішено, що гетьмани повинні об'єктивно підходити до призначень на вищі державні посади. Було постановлено, що посполиті, військові та полковницькі урядовці, завжди повинні обиратися вільним волевиявленням народу.

Така широка програма соціального і правового захисту населення, включена до Конституції, пояснювалася докорінними змінами у внутрішній політиці держави, запропонованими гетьманом П. Орликом. Намагаючись врахувати досвід боротьби за національну незалежність минулих років, гетьман шукав надійну соціальну опору для об'єднання всієї України в єдину державу [1, с. 32-33]. Прагнучи забезпечити гарантії захисту найменш захищених верств суспільства, він сподівався, що це зміцнить

українське суспільство і здобуде широку народну підтримку в боротьбі з московськими військами на українській території. Таким способом було створено систему так званих стримувань і противаг. Вибори проводилися шляхом вільного волевиявлення, а обрані особи згодом затверджувалися гетьманом. Подібні положення Конституції поширювалися і на полкові вибори для обрання сотників та іншої полкової старшини.

Окремим розділом Конституції Української держави 1710 року закріплювалось соціальний і правовий захист вдів, а також жінок і дітей, чий чоловіки або батьки перебували на військовій чи іншій службі. Одинадцятий розділ документа передбачав їхнє звільнення від повинностей і громадських робіт на користь держави, які були обов'язком посполитих. Крім того, вони звільнялися від сплати повітових податків. Для цього гетьман П. Орлик планував провести ревізію захоплених старшиною земель і скасувати обтяжливі орендну плату, викупи та ярмаркові збори.

Документом передбачалось запровадження спеціально призначеного комісара, обов'язок якого полягав у проведенні загального перепису усього державного майна, наданого державним службовцям. За результатами цього перепису мав бути сформований звіт про все державне майно, надане старшині. Після цього Рада старшини з дорадчим голосом гетьмана вирішувала, хто має право користуватися угіддями і маєтностями, а хто ні. Вона також визначала розмір податків, які потрібно було сплачувати за користування ними. Крім того, гетьману і козакам суворо заборонялося звільняти заможних селян від міських і сільських повинностей, а також за допомогою гетьманських

універсалів допомагати їм уникати громадських повинностей.

З урахуванням викладеного матеріалу можемо стверджувати, що Конституція 1710 року мала велике політико-правове значення, оскільки регламентувала існування Української козацької держави та довела державотворчу спроможність українського народу. Вона закріпила суверенітет, демократію, гуманізм і справедливість та була важливим елементом боротьби за збереження Української козацької держави [1, с. 32-33]. Дотримання Конституції мало на меті сприяти утвердженню демократичної держави в Україні та соціально-політичній інтеграції тогочасного українського суспільства. Водночас документом закріплювався принцип поділу державної влади, встановлювалися принципи демократичного та договір-ного формування органів державної влади, визначалися їхня організація та взаємодія, а також розкривалися їхні повноваження та функції.

Висновки. Конституція України 1710 р. за своєю суттю була своєрідним суспільним договором, головною метою якого було гарантування прав і вільного розвитку українського народу. Конституція увібрала в себе ідею природного права і теоретично виразила важливі принципи правовладдя, згідно з яким козаки і громадяни повинні бути захищені законом і судом. Вона закріпила принципи поділу влади та народовладдя, декларувала принцип рівності всіх перед законом і рівності захисту судом, акцентувала на відповідності злочину і покарання. Важливе місце у Конституції відводиться ідеї збереження природних прав громадян як передумови верховенства права та ідеї політично незалежної української національної держави.

Література:

- 1.Бойко І. Генеза та сутність української національної ідеї: державно-правовий аспект. *Вісник Львівського університету*. Серія юридична. 2024. Випуск 78. С. 23-39.
- 2.Бойко І. Й. Конституція України 1710 р. та її місце в багатовіковій історії національного державотворення. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 4. С. 16- 25.
- 3.Історія української Конституції / Українська правнича фундація; упоряд.: А. Г. Слюсаренко, М. В. Томенко; вст. ст. С. П. Головатий. Київ: Право, 1997. XV, 443 с.
- 4.Лютюк О. С. Конституція Пилипа Орлика 1710 року як першооснова конституційно-правових засад громадянського суспільства в Україні. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2014. Вип. 3-4. С. 30-37.
- 5.Матевосян А. Поняття принципу верховенства права на доктринальному рівні. *ScienceRise. Juridical Science*. 2019. № 4. С. 10-15.
- 6.Медвідь А. Б. Історичні передумови конституційного закріплення прав людини у XIII-XVIII століттях:

європейська та вітчизняна теорія і практика. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки. 2016. № 837. С. 292-296.

7.Тодика О. Ю. Механізм народовладдя згідно з Конституцією Пилипа Орлика. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2006. Вип. 11. С. 55-60.

8.Тодика Ю. М. Політико-правове значення Конституції Пилипа Орлика для розвитку українського конституціоналізму. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2006. Вип. 11. С. 3-9.

References:

1.Bojko, I. (2024) Heneza ta sutnist' ukrains'koi natsional'noi idei: derzhavno-pravovij aspekt [Genesis and essence of the Ukrainian national idea: state and legal aspect]. *Visnyk L'vivs'koho universytetu. Serii iurydychna*, vol. 78, pp. 23-39.

2.Bojko, I. J. (2020) Konstytutsiia Ukrainy 1710 r. ta ii mistse v bahatovikovij istorii natsional'noho derzhavotvorennia [The Constitution of Ukraine of 1710 and its place in the centuries-old history of national state formation]. *Chasopys Kyivs'koho universytetu prava*, vol. 4, pp. 16-25.

3.Istoriia ukrains'koi Konstytutsii [History of the Ukrainian Constitution] (1997) / Ukrains'ka pravnycha fundatsiia; uporiad.: A. H. Sliusarenko, M. V. Tomenko; vst. st. S.P. Holovatyj. Kyiv: Pravo.

4.Lotiuk, O. S. (2014) Konstytutsiia Pylypa Orlyka 1710 roku iak pershoosnova konstytutsijno-pravovykh zasad hromadians'koho suspil'stva v Ukraini. [The Constitution of Pylyp Orlyk of 1710 as the primary basis of the constitutional and legal foundations of civil society in Ukraine]. *Visnyk Luhans'koho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav imeni E.O. Didorenka*, vol. 3-4, pp. 30-37.

5.Matevosian, A. (2019) Poniattia pryntsypu verkhovenstva prava na doktrynal'nomu rivni. [The concept of the principle of the rule of law at the doctrinal level. *ScienceRise ScienceRise*]. *Juridical Science*, vol. 4, pp. 10-15.

6.Medvid', A. B. (2016) Istorychni peredumovy konstytutsijnoho zakriplennia prav liudyny u XIII–XVIII stolittiakh: ievropejs'ka ta vitchyzniana teoriia i praktyka. [Historical prerequisites for the constitutional consolidation of human rights in the 13th–18th centuries: European and domestic theory and practice]. *Visnyk Natsional'noho universytetu «L'vivs'ka politekhnika»*. Serii: Yurydychni nauky, vol. 837, pp. 292-296.

7.Todyka, O. Yu. (2006) Mekhanizm narodovladdia zghidno z Konstytutsiieiu Pylypa Orlyka. [The mechanism of democracy according to the Constitution of Pylyp Orlyk]. *Derzhavne budivnytstvo ta mistseve samovriaduvannia*, vol. 11, pp. 55-60.

8.Todyka, Yu. M. (2006) Polityko-pravove znachennia Konstytutsii Pylypa Orlyka dlia rozvytku ukrains'koho konstytutsionalizmu. [The political and legal significance of the Constitution of Pylyp Orlyk for the development of Ukrainian constitutionalism]. *Derzhavne budivnytstvo ta mistseve samovriaduvannia*, vol. 11, pp. 3-9.

Стаття надійшла до друку 15 січня 2025 року

УДК 342.1

DOI 10.31732/2708-339X-2025-15-A4

**ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ
УКРАЇНСЬКОЇ ДАЛЕКОСХІДНОЇ РЕСПУБЛІКИ
У 1917-1922 РОКАХ: КУЛЬТУРНО-ПРОСВІТНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК
ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК ДЕРЖАВОТВОРЧИХ ПРОЦЕСІВ**

Гуменюк В.В.,

*Заслужений юрист України, кандидат юридичних наук,
міжнародний викладач/старший дослідник,
доцент кафедри теорії та історії держави і права
Університет економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail: HumeniukVV@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8562-4389>
Web of Science Researcher ID: GPK-5326-2022*

**THEORETICAL AND LEGAL ASPECTS OF STATE CREATION OF THE
UKRAINIAN FAR EASTERN REPUBLIC
IN 1917-1922: CULTURAL AND EDUCATIONAL ACTIVITIES AS AN
IMPORTANT FACTOR IN STATE-FORMING PROCESSES**

Gumenyuk V.V.,

*Honored Lawyer of Ukraine, PhD in Law,
International Lecturer/Senior Researcher,
Associate Professor of Theory and History of of the State and Law of «KROK» University
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: HumeniukVV@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8562-4389>
Web of Science Researcher ID: GPK-5326-2022*

Анотація. Український народ постійно, що засвідчено хронологічними рамками історії України, століттями вів боротьбу за свободу і незалежність, за власну державність і суверенітет.

Культурно-просвітницька діяльність українства на Далекому Сході являлась одним із інституційних чинників процесів державотворення Української Далекосхідної Республіки у 1917-1922 роках – Зелений Клин. Без цього важливого напрямку діяльності не може існувати ні одна нація. Культурно-просвітницьке поле давало живильну силу подиху свободи українцям, ідеї піднесення їх над підневільною буденщиною, рабством, матеріально-економічними негараздами і скрутами, у історичній круговерті змін, як форми суспільної національної самосвідомості українства, у часі виявлення накопиченого віками досвіду конструктивізму державотворення Української нації, на шляху національного самовизначення. Завдяки спадкоємності традицій української культури, де найвищого виразу досягають такі соціальні цінності і духовні надбання як соборність, демократія, державотворення, толерантність до різних народностей, рівність, справедливість, гуманність тощо.

Аналітико-правові дослідження у даній статті і аналіз культурно-просвітницької діяльності на Далекому Сході, як один із важливих чинників державотворчих процесів Української Далекосхідної Республіки, що виникали і пройшли відповідне становлення, розвиток ще з давніх часів заселення українства на Далекому Сході. Заселення (переселення), як вимушене, ще починаючи з часів імперського варварства (російського пошибу періоду царизму самодержавців Катерини і Петра I. Коли в крові українства топили «Коліївчину», знищували козаччину, і перші переселення царським урядом почалися ще у другій половині XVIII ст. (1765-1785 роки) на території Далекого Сходу (Забайкальська, Маньчжурська, Амурська, Приморська, Сахалінська, Камчатська місцини). Репрезентативно у даному контексті є теза, окреслена у третьому томі «Історії української культури», присвячена еволюції національно-культурного процесу. Козацька Україна подарувала світові цілу плеяду талановитих діячів культури та освіти – майстрів пензля і графіки, архітекторів, композиторів, блискучих літераторів, філософів і мислителів. Високий культурний рівень українського суспільства другої половини XVII-XVIII ст. зафіксували тогочасні джерела. Мандрівників і чужоземців вражали високий рівень освіченості місцевого населення, значно вищий ніж у «(р)осійській державі», організація побуту тощо. Культурно-просвітницька діяльність українства на Далекому Сході велась практично у багатьох місцинах, території, де компактно проживало українське на-

селення. Саме вони, а також вікові традиції українства обумовлювали специфіку різних драматичних гуртків і театрів, освітніх і мистецько-художніх шкіл, напрямків культури, що зароджувались і знаходили подальший розвиток і вплив на суспільні інтереси, далекосяжні напрями і наслідки для прийдешніх часів. Слугували та залишались тим могутнім джерельним ресурсом, що викристалізовував крізь місцеві реальності і поширював культурні та суспільно-політичні настрої та ідеї, де виразно відображалась українська самобутність і світоприйняття, національна державотворчість. Специфічною формою української культурно-просвітницької діяльності були «Шевченківські свята», традиція улаштування яких на Далекому Сході започаткована ще у 1909 році. Вони стали вільними загальнонаціональними масовими святами українства, мали значне освітнє і виховне значення. Широкого поширення на Далекому Сході набули українські хорові колективи народних пісень, що несли у маси національний патріотизм, самобутність думки, свободи духу.

Ключові слова: національне державотворення, конституціоналізм, Український Далекий Схід, територія, функції, інституції, громадянське суспільство, державно-правова основа, нормативно-правові акти, законодавча діяльність.

Формул: 0, рис.: 0, табл.: 0, бібл.: 17.

Abstract. *The Ukrainian people constantly, as evidenced by the chronological framework of the history of Ukraine, for centuries fought for freedom and independence, for their own statehood and sovereignty.*

The cultural and educational activity of Ukrainians in the Far East was one of the institutional factors of the processes of state formation of the Ukrainian Far Eastern Republic in 1917-1922 - Green Wedge. No nation can exist without this important direction of activity. The cultural and educational field gave the life force of the breath of freedom to Ukrainians, the idea of raising them above the enslaved everyday life, slavery, material and economic troubles and hardships, in the historical cycle of changes, as a form of social national self-awareness of Ukrainians, in the time of revealing the accumulated experience of the constructivism of the state-building of the Ukrainian nation, on the path of national self-determination. Thanks to the continuity of the traditions of Ukrainian culture, where such social values and spiritual assets as universality, state-building democracy, tolerance of different nationalities, equality, justice, humanity, etc. reach their highest expression.

Analytical and legal studies in this article and the analysis of cultural and educational activities in the Far East, as one of the important factors of the state-building processes of the Ukrainian Far Eastern Republic, which arose and underwent the corresponding formation and development, since the ancient times of the settlement of Ukrainians in the Far East. Settlement (relocation), as forced, since the times of imperial barbarism (russian oppression of the period of tsarism of autocrats Catherine and Peter I. When «Koliivshchyna» was drowned in the blood of Ukrainians, the Cossacks were destroyed, and the first resettlement by the tsarist government began in the second half of the 18th century. (1765-1785) on the territory of the Far East (Trans-Baikal, Manchurian, Amur, Primorsky, Sakhalin, Kamchatka regions). Representative in this context is the thesis outlined in the third volume of the «History of Ukrainian Culture» devoted to the evolution of the national-cultural process, Cossack Ukraine presented the world with a whole galaxy of talented cultural and educational figures - masters of the brush and graphics, architects, composers, brilliant writers, philosophers and thinkers. The high cultural level of Ukrainian society in the second half of the XVII-XVIII centuries. recorded by contemporary sources. Travelers and foreigners were impressed by the high level of education of the local population, much higher than in the «(r)ussian state», the organization of life, etc. Cultural and educational activities of Ukrainians in the Far East were carried out practically in many places, territories where the Ukrainian population lived compactly. It was they, as well as the age-old traditions of Ukrainianism, that determined the specifics of various drama circles and theaters, educational and art schools, cultural directions that were born and found further development and influence on public interests, far-reaching directions and consequences for future times. They served and remained that powerful source resource that crystallized through local realities and spread cultural and socio-political attitudes and ideas that clearly reflected Ukrainian identity and worldview, national state-building. A specific form of Ukrainian cultural and educational activity was the «Shevchenko Holidays», the tradition of which was organized in the Far East as early as 1909. They become free nationwide mass holidays of Ukrainians, they had significant educational and educational significance. Ukrainian choral ensembles of folk songs, which brought national patriotism, originality of thought, and freedom of spirit to the masses, became widespread in the Far East.

Keywords: *National state formation, constitutionalism, Ukrainian Far East, territory, functions, institutions, civil society, state and legal basis, regulatory and legal acts, legislative activity.*

Постановка проблеми. Питання українського державотворення, історії, теорії і практики становлення і розвитку, порушує цілу низку життєво важливих питань теоретико-правового характеру, що безпосередньо пов'язуються з процесами історико-правової генези постання, конструктивного утворення і побудови Української держави.

Навколо факту побудови, існування

і діяльності у 1917-1922 роках Української Далекосхідної Республіки («Зелений Клин», «Нова Україна», «Далекосхідна Україна», «Самостійна Далекосхідна Українська Республіка»), яка постала як автономія на території «(р)осійської імперії» і налічувала у своєму складі більше одного мільйона українців компактно осіло, проживаючих на зазначених територіях, нагромадилось

чимало. *Formulas and the information*. Зумисно упродовж генези українського державотворення більшовицько-комуністична кліката її покручі, «офіційна наука» і пропаганда паплюжили і перекручували українську історичну правду, фальсифікували і знищували історичні документи, заретушовуючи події і факти, оббріхуючи українських державних діячів, інтелігенцію, народних героїв.

Виклики світових глобалізаційних процесів негативно впливають на сучасні реалії суспільного буття, стають дедалі складнішими, суперечливими, жорстокими і кровавими, із значними людськими жертвами, поневіряннями, убогістю і злиднями. Змінюються підходи і практики владних інституцій, трансформуються державні устої, галопують подвійні стандарти дій і мислення державних підвалин і низки країн.

Історико-правова генеза українського державотворення – наука життя нації, що дозволяє новим поколінням знати минувшину, вірно визначити дороговкази у майбутнє. Правдиве висвітлення державно-правових аспектів виникнення і діяльності Української Далекосхідної Республіки, славної героїчної сторінки українського національного патріотизму у літопису боротьби українства за власну незалежну державність, волю і незалежність.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вивченню знань про Зелений Клин та феномен українського національного руху, що існував на Далекому Сході у 1917-1922 роках та став результатом національної самоорганізації місцевого українського населення, у своїх наукових публікаціях приділяли увагу українські та зарубіжні науковці: І. Багрянний, Ф. Ф. Буссе, П. Беркут, В. Кубійович, В. Кабузан, А. А. Кауфман, В. С. Ілліч-Світич, О. Мицюк, І. І. Шимонович, І. Світ, Т. Олесіюк, А. А. Попок, Ф. Заставний, В. Черномаз, М. Новицький, І. Нам, П. Ф. Унтербергер, А. А. Меньшиков, М. Марунчак, Т. Француз-Яковець та інші.

Культурно-просвітницька діяльність українства Далекого Сходу, виникла і започаткувала свій розвиток, з давніх часів вимушеного переселення на Далекий Схід українства. Цілком резонно у даному контексті зазначає В. Верига: «Перші переселення царським урядом почалися ще у другій

половині XVIII ст. (1765-1785 роки), зокрема учасників гайдамацького руху «Коліївщина». На початок XX ст. на зазначених теренах проживало більше одного мільйона українців» (на території Забайкальської, Маньчжурської, Амурської, Приморської, Сахалінської, Камчатської місцини) [1].

Культурно-просвітницький рух українства на Далекому Сході є одним із ключових, найважливіших напрямків діяльності, що динамічно давали поштовх розвитку і впливу на суспільні інтереси українства, далекосяжні ідеї і напрямки розвитку свободолюбства, патріотизму, самостійності, власного державотворення. Смертельна трагедія народу (етносу) – це відсутність державотворчих намірів і процесів. Бездержавна нація – це неминуха втрата і приреченість. Національно-визвольна боротьба українства за самостійне державотворення, власні інтереси розвитку Української нації, завжди святі і заповітні.

Логічно-послідовним моментом у зазначеному контексті, як невід’ємна складова підтвердження, є сентенція М. Костомарова, що збудоване у 1846 році нове суспільство могло бути лише на принципах християнської моралі. Цей принцип лежить в основі цілого історичного процесу людства, а порушення його у формі узурпації Божественної влади царями і панами проводить народи до загибелі. Бо голос України не затих (параграф 103). І Україна буде незалежною Державою, народною у спілці слов’янській. Тоді скажуть усі народи, показуючи на те місце, де на карті буде намальована Україна. «Ось камінь, що його зневажали будівничі, він буде наріжним каменем» (параграф 104) [2]. Ці пророчі тези, актуальні і у сьогоденних реаліях (м)осковського варварства у спробі знищення шляхом розв’язання війни української державності.

Постановка завдання. Розкрити і висвітлити один з етапів державотворення Українського народу, а саме: утворення Української Далекосхідної Республіки, яке тривало з 1917 року по 1922 рік; славної, героїчної сторінки у літописі боротьби Українського народу за волю, незалежність та самостійність держави.

Виклад основного матеріалу дослідження. Культурно-просвітня діяльність на

Далекому Сході була одним із найважливіших напрямків роботи численних українських організацій, що виникли після Жовтневого перевороту і революції 1917 року, де культурно-просвітницька діяльність, як і в попередній період була найбільш яскравим виявом українського культурного життя на Далекому Сході, а відтак досягла свого найбільшого розвитку. Зокрема такий напрямок як театральна-концертна діяльність велася практично всіма існуючими на Далекому Сході українськими організаціями (товариствами «Просвіта» та місцевими Громадами), численними аматорськими театральними гуртками, професійною українською трупю – Товариство українських артистів під керівництвом національно свідомих українців патріотичного налаштування К. Кармелюка-Каменського (режисер – В. Горський, помічник режисера – А. Винниченко, адміністратор – В. Просвіркін). Трупа К. Кармелюка-Каменського активно гастролювала, виступаючи зі спектаклями практично у всіх містах Далекосходу [3], а саме: з листопада 1916 по березень 1917 року – місто Хабаровськ; з 3 квітня 1917 року – місто Благовещенськ; з початку літа 1917 року – Харбін; з 20 вересня 1917 року – місто Хабаровськ; 1 листопада 1917 року – Микільсько-Усурійський. У 1918 році вже не була постійною театральною організацією, а у 1919 році дещо змушена була призупинити свою діяльність, але після повалення колчаківського режиму, навесні 1920 року, була відтворена у місті Владивосток під назвою «Перше Далекосхідне товариство українських артистів» (уповноважений – К. Кармелюк-Каменський, адміністратор – Г. Кучеренко, режисер, помічник режисера – Рудниченко), яка з 1 липня 1920 року почала свої гастролі в Микільсько-Усурійському, що тривали більше року. Режисером вистав (драми, трагедії, комедії, оперети, опери) і уповноваженим товариства в цей період був В. Мигулін (помічники режисера – В. Заславський та В. Горський).

Комунікуючи з театральних сцен і у кулуарах, вони були своєрідними ідеологічними, найвиразнішими носіями ідей українського духовного і фізичного визволення, сіяли розумні духовні зерна глибокого національного патріотизму в українські маси,

пробудження української душі у своїй безмежній любові до українського державотворення, її героїчних традицій минувшини, мови, культури, історії визвольних змагань, ненависті до деспотизму (м)осковщини.

Доцільно звернути увагу, що специфічною формою української культурно-просвітницької діяльності, що поєднувала як концертні, так і театральні форми, були щорічні «Шевченківські свята», традиція улаштування яких на Далекому Сході була започаткована ще у 1909 році. Після Жовтневого перевороту і революції 1917 року у (р)осійській імперії ці заходи стають загальнонаціональними масовими святами Українського народу. У цей період традиція устрою «Шевченківських свят» поширилася і на українські села Далекосходу [4]. Окрім великого освітнього та виховного значення, патріотичних спрямувань, ідеології національного-революційного конструктивізму, духовного піднесення українства, «Шевченківські свята» ставали ще й важливим джерелом фінансування наступної культурно-просвітницької діяльності українських організацій.

Логічно-послідовним моментом у даному контексті є також активна театральна діяльність, що велася також місцевими аматорськими театральними гуртками, які існували практично за кожної місцевої Української Громади. Поряд з театральною, місцевими українськими організаціями велася й активна концертна діяльність, яка була пов'язана головним чином з українськими хоровими колективами, що набули широкого поширення на Далекому Сході. Діяльність українських організацій, які існували у цей період, важко уявити без українського хору, який (поряд із театральними гуртками) виникав практично у кожній місцевій Українській Громаді. Вони були учасниками всіх найбільш значущих подій у житті місцевих організацій, а без їхньої участі не обходилися ні українські концерти, спектаклі, «Шевченківські свята», ні масові політичні заходи. Їхня діяльність сприяла не лише популяризації української патріотичної пісенної культури, а й підвищенню рівня національної самосвідомості українського населення, його національної консолідації.

Цікавим аргументом, з погляду ви-

щеокресленого, є Українська театральна діяльність у місті Владивостоці у 1917 році (поряд з театальною секцією місцевої Української Громади, яку очолював А. Казнодзей) активно вели театральний гурток, організований при українській телеграфній роті, який очолювали солдат Васильченко та актриса-аматорка О. Крамаренко [5], українські патріоти, освітньо-театральний гурток, що утворився у Тимчасових вагонозбірних майстернях на Першій річці (голова – М. Новицький, реж. – М. Колотова), драматичний гурток «старих діячів української сцени» (режисер – А. Печінко), що виник восени 1917 року на основі Українського театального гуртка, що існував у місті Владивостоці з 1909 року. У 1918-1919 роках українська театральна діяльність у Владивостоці велась переважно силами українського культурно-освітнього товариства «Просвіта», у складі якого існувала театральна секція. Місцевий Український театральний гурток з квітня 1918 року був колективним членом «Просвіти», яку повторно очолив Ю. Глушко-Мова, який повернувся з фронту Першої світової війни та згодом був обраний головою Українського Далекосхідного Крайового Секретаріату, через що місцевий Український театральний гурток очолив А. Печінко.

Українська театральна діяльність помітно активізується з поваленням колчаківського режиму, а справу українських вистав у Владивостоці практично одночасно розпочали «гурток молоді» при Народному Домі на чолі з досвідченим артистом українського походження П. Олєфіренко, театральний гурток у Тимчасових майстернях на Першій річці під керівництвом української актриси Є. Давидової та театральний гурток, створений за місцевої Української спілки поштово-телеграфних службовців, що відновив свою діяльність. Одночасно розгортається активна діяльність створеної 1 травня 1918 року у місті Хабаровську Владивостоцького відділу Української Далекосхідної театально-артистичної спілки [6, с. 78], на загальних зборах якої 18 березня 1920 року було переглянуто Статут спілки та обрано його Раду, до складу якої увійшли відомі на Далекому Сході українські артисти: голова – В.

Дубовський, члени – Ф. Вишневецький, М. Зазимовська, К. Кармелюк-Каменський та Ю. Глушко-Мова [7] (режисерами спілки 23 березня були обрані П. Олєференко та П. Лавровський, помічником режисера – Рудниченко). На початку 1921 року головою Владивостоцького відділу Української Далекосхідної театально-артистичної спілки був В. Дубовський, секретарем – О. Джеваго, скарбником (бухгалтером) – С. Янковський, режисером – А. Печінко. Рада Владивостоцького відділу Української Далекосхідної театально-артистичної спілки фактично виконувала у цей період функції керівного органу всього Українського Далекосхідного театально-артистичного союзу, який був професійним об'єднанням українських артистів, покликаним представляти інтереси українства. Відділи Українського Далекосхідного театально-артистичного союзу також існували у Микільську-Усурійському, Хабаровську та Харбіні. У 1921 року у Владивостоці українські спектаклі практично не ставилися: навесні 1921 року організувалася трупа при місцевій «Просвіті» (яка об'єднала як професійних артистів, так і аматорів), діяльність якої обмежилася більшовиками-комуністами влітку 1921 року.

У місті Владивостоці також існував український хор, який з деякими змінами проіснував з 1909 року по 1917 рік. Український хор суттєво поповнив свої лави, брав участь в театральних постановках та продовжив свою діяльність при музичній секції Громади під керівництвом Ф. Стешка після створення Владивостоцької Української Громади. Цікавим фактом була участь у березні 1917 року у Шевченківському вечорі двох українських хорів (змішаний та чоловічий), якими керували М. Новицький та підполковник Ф. Стешко, а вже через два місяці потому (21 травня 1917 року) зусиллями Громади у Пушкінському театрі було організовано концерт українських патріотичних народних пісень, які прозвучали у виконанні хору під керівництвом Ф. Стешка. 3 вересня 1917 року відбувся виступ українського хору, який мав шалений успіх [8]. Перебіг та розвиток історичних подій, як логічно зазначає Т. Беднаржова, у 1918-1920 роках після ліквідації Владивостоцької Української Громади під керівництвом Ф. Стешка,

український хор діяв при створеному у місті Владивостоці товаристві «Просвіта», яким проведено концертні заходи у цей період у формі літературно-музичні ранки, зокрема, 8 грудня 1918 року у Народному Домі. Крім того, нею на Різдво 1919 року (як й на Різдво 2020 року) було організовано колядування, під час якого хор колядників обходив квартири місцевих українців, виконував традиційні колядки та збирав кошти, успіх якого спонукав приступити до організації публічного концерту українських колядок і щедрівок за участю великого хору в 50-60 осіб. У січні 1920 року залишив місто Владивосток і виїхав до Європи полковник Ф. Шешко, який згодом закінчив Карлів університет у місті Празі, де здобув ступінь доктора філософії, був доцентом, потім – професором музики Українського вищого педагогічного інституту ім. М. Драгоманова та Українського вільного університету у місті Празі, ставши одним із основоположників українського музикознавства [9].

Що стосується Шешка Федора Миколайовича, одного із засновників українського визвольного руху на Далекому Сході в 1917-1929 роках багатогранної історичної постаті, українця, уродженця Чернігівської губернії (04.09.1877-31.12.1944 роки), талановитого українського військового державного діяча, військового секретаря Української Далекосхідної Республіки, музикознавця, блискучого юриста, хормейстра і диригента, полковника армії УНР, науковця, професора [10]. Наукова біографістика, зокрема історико-біографічне дослідження, аналіз даної історичної неординарної постаті, як патріотичного ідеалу українства, діяча суспільно-політичного, національного і культурно-просвітницького рухів, який вніс помітний організуючий вклад в контексті українського національно-визвольного руху на Далекому Сході, створенні і розбудові Української Далекосхідної Республіки – «Зелений Клин».

У світлі вищеокресленого, простежуючи історіонегезу теоретико-правових аспектів культурно-просвітницької діяльності, як одного із важливих чинників державотворчих процесів українства на Далекому Сході, варто звернути увагу, що досить значна кількість українських громадсько-політичних військових діячів, духовенства, інтелі-

генції, селянства Далеккого Сходу належали до української прогресивної патріотичної спільноти. Вони відігравали позитивну, рушійну роль у еволюції подальшого становлення і розвитку українського державотворення на Далекому Сході, вносили свої інновації у дану сферу, зокрема у побудову державних інституцій, їх конструкцій і механізмів функціонування, як невід'ємної складової українського традиціоналізму, опираючись на міжнародний досвід.

Зокрема, вже згаданий Федір Миколайович Шешко займався не тільки культурно-просвітницькою діяльністю, займаючись активним учасником місцевого культурного життя, виступаючи як хормейстер і диригент на численних національних концертах і святах, а 26 березня 1917 року став одним із організаторів Владивостоцької Української Громади. Навесні 1919 року завдяки засиллям Української Громади, на чолі з Ф. Шешком створено Перший Український Далекосхідний курінь вільного козацтва. Ф. Шешко 31 січня 1920 року у Владивостоці, в результаті силового протистояння, організованого українськими демократичними силами, за участі вояк українського куреня, утворили Український Революційний Штаб, очільником якого став Ф. Шешко.

Ці всі багатогранні професійні та людські якості набуті і викристалізувались завдяки титанічній праці над собою, блискучому натхненному навчанні, індивідуальному інтелектуальному розвитку, українській душі і патріотизму. Навчався у церковно-парафіяльній школі при Київській духовній семінарії, Софійській духовній школі. У 1901 році закінчив Київське юнкерське військове училище і у званні підпоручика проходив військову службу на Далекому Сході. У 1911 році здобув освіту і санкт-петербургській військовій юридичній академії. У 1912 році вступив на юридичний факультет ново(р)осійського (Одеського) університету, після чого повернувся на Далекий Схід і призначений у 1914 році помічником військового прокурора Владивостоку у званні капітана. Як досвідчений військовий, він активно займався військовим будівництвом в Українській Далекосхідній Республіці як авторитетна людина, державний діяч і політик вмiло поєднував громадську, політичну і

культурно-просвітницьку діяльність в ім'я українського державотворення. Активність, діапазон і масштабність постаті не могла пройти мимо ворожої контррозвідки, тим більше, що обговорювались і просувались питання організації військової і гуманітарної допомоги Українській Далекосхідній Республіці зі сторони ділових і правлячих кіл Японії та Китаю.

Така цінна людина, як Ф. Стешко, не могла піддаватись прямим смертельним ризиком, і за дорученням Українського Далекосхідного Секретаріату у лютому 1929 року він виїхав разом з частинами чехословацьких військ, які знаходились на Далекому Сході у полоні і були близькі до українства і Європи, зрозуміло для якої організації роботи в ім'я свободи, справедливості, підтримки державотворчих процесів українства.

Український хор після від'їзду Ф. Стешка очолив інтелігентний та темпераментний музикант П. Козлов, який керував також і струнним оркестром. Крім того, навесні 1920 року було організовано хор і за Української спілки поштово-телеграфних службовців міста Владивостока [11].

У місті Хабаровську восени 1917 року утворився український «аматорський гурток рідного мистецтва» (режисер – С. Соболев), серед членів якого були як досвідчені професійні актори, так і молоді. У травні 1919 року, після тимчасового припинення української театральної діяльності у зв'язку із захопленням міста отаманом Калмиковим, культурно-освітня секція Хабаровської Громади організувала театральний гурток, який очолив В. Фризовський. У 1920 році силами гуртка любителів культурно-освітньої секції місцевої Громади під керівництвом Д. Коваленко та Калинець активно велася українська театральна діяльність: ставилися переважно українські комедії, які мали велику популярність у публіки. А вже з кінця 1920 року активну театральну діяльність продовжує створене у місті Хабаровську у цей час товариство «Просвіта», зокрема, його театральний гурток (режисер – Д. Коваленко). Наприкінці вересня 1921 року при культурно-освітній секції Хабаровської Української Окружної Ради організувався музично-драматичний гурток, який розпочав роботи з постановки спектаклів та концертів. Україн-

ський театр у місті Хабаровську здобув шалену популярність: повні збори, тоді як інші театри – порожні за відсутністю публіки. У місті Хабаровську український хор створено у 1917 році, перший концерт якого відбувся 22 травня 1917 року. Впродовж цього періоду до вересня 1917 року український хор налічував приблизно 50 осіб [12]. Керівниками українського хору до липня 1920 року був Костенко; до кінця 1920 року – Красій; до початку 1921 року – Костенко (хор діяв вже при місцевому товаристві «Просвіта»), після якого українським хором керував Д. Коваленко.

У місті Микільсько-Усурійському на початку 1917 року місцевим українським театральним гуртком (режисер – М. Грицай) велася активна українська театральна діяльність. З метою освіти широких верств населення у червні 1917 року Микільськ-Усурійська Українська Громада розпочала організацію постійного артистичного гуртка, який очолив К. Горобець. Влітку 1917 року у місті Микільсько-Усурійському відкрився театр Гарнізонного саду, який очолив М. Грицай (основу трупі склали українські актори – О. Новак, А. Дубровський, Вітковська, Федоренко, Ларіна, Нічка, Гарцуєв, Горобець). 5 листопада 1917 року урочисто було відкрито «Українську Хату» (або «Рідну Хату»), яка завдяки зусиллям місцевого підприємця С. Ніжинецького згодом стала центром українського культурного життя у місті Микільсько-Усурійському. Влаштувалися домашні спектаклі-концерти, вечірки зі співом та танцями, літературно-музичні ранки, вечори та інші заходи [13], а також організувалися українські аматорські спектаклі у 1917 році [14]. Український хор у місті Микільсько-Усурійському, який налічував 75 осіб, було організовано 1917 року для влаштування вечора пам'яті Т.Г. Шевченка, а його співи розпочалися 12 квітня 1917 року під керівництвом І. Калюжного, Г. Костяєва-Чорноморця та Іванова. Музично-співоча комісія Микільсько-Усурійської Української Громади з метою освіти широких верств населення приступила до організації постійного аматорського хору. Однією з основних форм культурно-освітньої роботи, що проводилася у місті Микільсько-Усурійському на базі місцевої «Української Хати»,

стали домашні спектаклі-концерти, а організацією в українському культурному житті займалося створене на початку 1920 року у місті Микільську-Усурійському товариство «Просвіта», завдяки якому продовжував існувати хор у кількості 35 осіб (станом на березень 1921 року).

У Харбіні продовжував свою діяльність драматично-хоровий гурток «Бандура» (дата виникнення – 1910 рік, режисер – відомий на Далекому Сході український театральний діяч М. Каганець), який зі створенням у липні 1917 року Маньчжурської Української Окружної Ради став колективним членом її культурно-освітньої секції, яку очолив голова Ради «Бандури» С. Кукуруза. У 1917-1921 роках продовжував діяти хор гуртка «Бандура», яким керували С. Кукуруза та П. Машин [15]. Будівництво місцевого Українського Народного Дому у місті Харбіні здійснювалося, у тому числі, за рахунок зборів від українських вистав [16].

У місті Читі діяв Український аматорський гурток при місцевих залізничних майстернях [6, с. 85]. Українські вистави ставилися аматорськими театральними гуртками, які існували на багатьох залізничних станціях та інших населених пунктах Далекого Сходу, зокрема й у селах. У репертуарі аматорських труп були найбільш популярні українські п'єси класичного репертуару. Театральна діяльність аматорських колективів велася практично виключно на ентузіазмі їхніх учасників, а доходи, що отримуються від театральних постановок, були важливим джерелом фінансування місцевих і центральних українських організацій, шкіл, газет. У місті Читі у 1918-1920 роках проходили виступи хору Товариства українських артистів під керівництвом Пекова. Репертуар українських хорів, що існували на Далекому Сході, включав як українські народні, так і козацькі, історичні, патріотичні пісні, твори, думи українських композиторів М. Лисенка, Г. Давидовського, К. Стеценка, Я. Степового, О. Кошиця (з яким Ф. Стешко разом навчався у приватній школі у 1892 році у Блюменфельда), серед яких найпопулярнішими були кантата «Б'ють пороги» та «Траурний марш» М. Лисенка, музична поема «Україна» та фантазії на українські теми «Бандура» Г. Давидовського, уривки з опер «Катерина» М.

Аркаса, «Назар Стодоля» П. Ніщинського (за твором Т. Шевченка).

На Далекому Сході з'являється місцева українська драматургія. Так, у містах Читі, Харбіні, Іркутську та інших містах Далекого Сходу, зустрічаючи позитивні відгуки, йшли п'єси першого сибірського українського драматурга, уродженця Іркутська Й. Якимова, присвячені життю українських переселенців «На чужій стороні», «Діти України», «Хвилі життя», «Ясне проміння», «Сліпці» [17].

Висновки. Сутність вищевикладеного зводиться до висновку, що культурно-просвітницька діяльність на Далекому Сході була одним із найважливіших напрямків роботи численних українських організацій, що виникли після Жовтневого перевороту і революції 1917 року, де культурно-просвітницька діяльність, як і в попередній дореволюційний період, була найбільш яскравим виявом українського суспільно-політичного і культурного життя на Далекому Сході у 1917-1922 роках і досягла свого найбільшого розвитку. Культурно-просвітницька, громадсько-політична діяльність велася практично всіма існуючими на Далекому Сході українськими організаціями, численними аматорськими театральними гуртками. Специфічною формою української культурно-освітньої діяльності, що поєднувала як концертні, так і театральні форми, були щорічні «Шевченківські свята», традиція улаштування яких на Далекому Сході була започаткована ще у 1909 році. Після перевороту і революції 1917 року ці заходи стають справді вільними, загальнонаціональними масовими святами Українського народу. Окрім великого духовного, освітнього та виховного значення, «Шевченківські свята» об'єднували народні маси, пробуджували національну свідомість, активізували громадську політичну діяльність українства, були поштовхом до українського національного руху, сприяли глибоким національним почуттям єдиності, солідарності, історичної спільності нації, ставали одним із джерел фінансування наступної культурно-просвітницької діяльності українських організацій. Активна театральна діяльність велася і місцевими аматорськими театральними гуртками, які існували практично за кожної місцевої Української Громади. Крім того, на Далекому Сході з'являється місцева українська драматургія.

Водночас місцевими українськими організаціями велася й активна концертна діяльність, яка була пов'язана головним чином з українськими хоровими колективами, що набули

широкого поширення на Далекому Сході і несли у народ дух української самобутності, ідеї самостійного державотворення власної Української Далекосхідної Республіки.

Література:

1. Верига В. І. Визвольні змагання в Україні 1914-1923 рр. У двох томах. / В.І. Верига / Том 2. Жовква, Видавництво Отців Василіан «Місіонер», 1998. Т. 2. С. 380-390.
2. Костомаров М. Книги биття українського народу. Нью-Йорк: «Наша Батьківщина». 1967. С. 3-30.
3. Світ І. Український театр в Азії. Свобода. Нью-Джерзі. 1953, 28 серпня.
4. Щире слово. 1920, 21 березня; 8, 11 квітня.
5. Українець на Зеленому Клині. В. 1917, 24 вересня, 22 жовтня; Реєстр українських урядових і громадських гуртовань на Далекому Сході. *Нова Україна*. Календар на рік 1921-й. В., 1921. С. 81, 84.
6. Реєстр українських урядових і громадських гуртовань на Далекому Сході. *Нова Україна*. Календар на рік 1921-й. В., 1921. С. 78, 85.
7. Щире слово. В. 1920, 21 березня.
8. Українець на Зеленому Клині. 1917, 24 вересня.
9. Беднаржова Т. Федір Стешко – український учений-педагог, музиколог-теоретик. Тернопіль, 2000.
10. Вельможенко О. В. Федір Стешко – український військовий діяч та музикознавець. Інформаційний портал Чернігівщини. URL: <http://che.cn.ua/index.php/different/history/item/8658-fedir-steshko-ukrainskyi-viiskovyidiiach-ta-muzykoznavets>
11. Щире слово. 1920, 8 квітня, 25 квітня.
12. Ранок. 1917, 30 вересня.
13. Українство на Далекому Сході. *Нова Україна*. Календар на рік 1921-й. В., 1921. С. 131.
14. Українець на Зеленому Клині. 1917, 22 жовтня.
15. Довганюк-Довгань А. Маньчжурська Українська Окружна Рада. *Далекий Схід*. 1938. № 8. С. 124.
16. Тоцький Ф. Українське життя в Харбіні в минулому. *Далекий Схід*. 1938. № 4. С. 63.
17. *Нова Україна*. Календар на рік 1921-й. В., 1921. С. 162.

References:

1. Veryha V.I. Vyzvol'ni zmahannia v Ukraini 1914-1923 pp. U dvokh tomakh. / V.I. Veryha / Tom 2. Zhovkva, Vydavnytstvo Ottsiv Vasylian «Misioner», 1998 T. 2. S. 380-390.
2. Kostomarov M. Knyhy byt'ia ukrains'koho narodu. N'iu-Jork: «Nasha Bat'kivschyna». 1967. S. 3-30.
3. Svit I. Ukrains'kyj teatr v Azii // Svoboda. N'iu-Dzherzi. 1953, 28 serpnia.
4. Schyre slovo. 1920, 21 bereznia; 8, 11 kvitnia.
5. Ukrainets' na Zelenomu Klyni. V. 1917, 24 veresnia, 22 zhovtnia; Reiestr ukrains'kykh uriadovykh i hromads'kykh hurtovan' na Dalekomu Skhodi // Nova Ukraina. Kalendar narik 1921-shyj. V., 1921. S. 81, 84.
6. Reiestr ukrains'kykh uriadovykh i hromads'kykh hurtovan' na Dalekomu Skhodi. Nova Ukraina. Kalendar na rik 1921-j. V., 1921. S. 78, 85.
7. Schyre slovo. V. 1920, 21 bereznia.
8. Ukrainets' na Zelenomu Klyni. 1917, 24 veresnia.
9. Bednarzhova T., Fedir Steshko – ukrains'kyj uchenyj-pedahoh, muzykoloh-teoretyk. Ternopil', 2000.
10. Vel'mozhenko O.V. Fedir Steshko – ukrains'kyj vijs'kovyj diiach ta muzykoznavets'. Informatsijnyj portal Chernihivschyny. URL: <http://che.cn.ua/index.php/different/history/item/8658-fedir-steshko-ukrainskyi-viiskovyidiiach-ta-muzykoznavets>
11. Schyre slovo. 1920, 8 kvitnia, 25 kvitnia.
12. Ranok. 1917, 30 veresnia.
13. Ukrainstvo na Dalekomu Skhodi. Nova Ukraina. Kalendar na rik 1921 -j. V., 1921. S. 131.
14. Ukrainets' na Zelenomu Klyni. 1917, 22 zhovtnia.
15. Dovhaniuk-Dovhan' A. Man'chzhurs'ka Ukrains'ka Okruzhna Rada. Dalekyj Skhid. 1938. № 8. S. 124.
16. Tots'kyj F. Ukrains'ke zhyttia v Kharbini v mynulomu. Dalekyj Skhid. 1938. № 4. S. 63.
17. Nova Ukraina. Kalendar na rik 1921-j. V., 1921. S. 162.

Стаття надійшла до друку 14 січня 2025 року

**РОЗДІЛ 2. ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС; СІМЕЙНЕ ПРАВО;
МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ТА МІЖНАРОДНЕ ПРАВО;
ГОСПОДАРСЬКЕ ТА ГОСПОДАРСЬКО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО**

УДК 347.19

DOI 10.31732/2708-339X-2025-15-A5

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА**Биков О.М.,**

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри теорії та історії держави і права
Університет економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail: oleksandrbrm@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4965-696X>

Куракін Д.Д.,

здобувач ступеня вищої освіти «магістр»
Університет економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail: kurakindd@krok.edu.ua

LEGAL REGULATION OF LEGAL ENTITIES UNDER PUBLIC LAW**Вукон О.М.,**

Doctor of Laws, Professor of the Department of State and
Legal Disciplines of «KROK» University
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: oleksandrbrm@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4965-696X>

Kurakin D.D.,

graduate of the Master's degree of
«KROK» University
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: kurakindd@krok.edu.ua

Анотація. Стаття присвячена аналізу правового регулювання діяльності юридичних осіб публічного права в Україні, які є важливими суб'єктами у системі публічної адміністрації. Юридичні особи публічного права виконують функції, спрямовані на забезпечення суспільних інтересів, управління державними ресурсами та надання соціальних послуг. У дослідженні акцентується увага на низці проблем, які обумовлені недосконалістю чинного законодавства, зокрема його суперечливістю, прогалинами та складністю застосування. Розглянуто ключові категорії юридичних осіб публічного права, до яких належать державні органи, органи місцевого самоврядування, комунальні підприємства, заклади освіти та наукові установи. Проаналізовано їх правовий статус, особливості функціонування та організаційні моделі. Зроблено висновок, що для підвищення ефективності діяльності цих суб'єктів необхідно модернізувати правове регулювання з урахуванням сучасних викликів, таких як потреба у підвищенні прозорості, підзвітності та адаптації до європейських стандартів. Пропонуються нові підходи, які передбачають створення більш ефективної системи правового регулювання, спрямованої на досягнення балансу між гнучкістю норм і їх чіткістю. Особлива увага приділяється підвищенню ефективності функціонування адміністративної системи, впровадженню інноваційних механізмів врядування та зниженню ризиків корупції. Результати дослідження мають значний теоретичний і практичний внесок у розвиток правової системи України та удосконалення інституційної структури державного управління.

Ключові слова: правове регулювання, юридичні особи публічного права, державні органи, органи місцевого самоврядування, комунальні підприємства, публічні інтереси, адміністративна система, законодавство, ефективність, демократичне врядування.

Формул: 0, **рис.:** 0, **табл.:** 0, **бібл.:** 16.

Abstract. The article is devoted to the analysis of the legal regulation of the activities of legal entities under public law in Ukraine, which are important entities in the public administration system. Legal entities under public law perform functions aimed at ensuring public interests, managing state resources and providing social services. The study focuses on a number of problems caused by the imperfection of the current legislation, in particular its inconsistencies, gaps and complexity of application. The key categories of legal entities under public law are considered, which include state bodies, local governments, municipal enterprises, educational institutions and scientific institutions. Their legal status, features of functioning and organizational models are analyzed. The conclusion is made that in order to increase the efficiency of the activities of these entities, it is necessary to modernize legal regulation taking into account modern challenges, such as the need to increase transparency, accountability and adaptation to European standards. New approaches are proposed that provide for the creation of a more effective system of legal regulation aimed at achieving a balance between the flexibility of norms and their clarity. Particular attention is paid to increasing the efficiency of the administrative system, introducing innovative governance mechanisms, and reducing corruption risks. The results of the study have a significant theoretical and practical contribution to the development of the legal system of Ukraine and the improvement of the institutional structure of public administration.

Keywords: legal regulation, public law entities, state bodies, local self-government bodies, municipal enterprises, public interests, administrative system, legislation, efficiency, democratic governance.

Formulas: 0, fig.: 0, tabl.: 0, bibl.: 16.

Постановка проблеми. Існування певних недоліків у законодавстві є постійним і стійким явищем. Причини цього можуть бути різними, але вони призводять до дефектів чинного законодавства, які проявляються через прогалини в праві, колізії, суперечності з іноземним правом, плутанину, двозначність та неточність правових норм, недостатню збалансованість правових норм, інституційні дефекти та недоліки в термінологічному позначенні.

Одним з таких недоліків є поширена в цивільному праві категорія «юридичні особи публічного права».

Публічні юридичні особи, а не юридичні особи публічного права. Така назва вважається більш правильною. Це пов'язано з тим, що юридичні особи публічного права є суто цивілізаційним явищем. Його наявність у праві пов'язана з необхідністю опосередкованої участі в цивільних справах та обороті української держави через органи зі статусом юридичної особи.

Відповідно до Цивільного кодексу України, хоча держава і виступає на рівних правах з іншими учасниками цивільних відносин, її правовий статус визначається тим, що вона не може брати участь у них незалежно від інших учасників. Принаймні в більшості з них. І коли держава бере участь у цивільних правовідносинах, то це скоріше виняток з правила, ніж саме правило.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання цієї проблеми. В. І. Лаврінченко, Н. В. Іванова, О. В. Кузьменко, О. Р. Шишка, О. І. Зозуляк, В. С. Щербина, Г. Ф. Шершеневич активно за-

ймаються дослідженням правового регулювання діяльності юридичних осіб публічного права з урахуванням правових засад діяльності державних органів та їх взаємодії з суспільством.

Водночас дослідження адміністративної проблематики та правової природи юридичних осіб публічного права не завжди містять комплексний аналіз, що зумовлює необхідність систематизації знань та вироблення нових підходів до правового регулювання.

Метою цього дослідження є аналіз правового регулювання діяльності юридичних осіб публічного права в Україні з акцентом на їхню роль в адміністративній системі та визначення напрямів удосконалення законодавства у цій сфері.

Завданням дослідження є аналіз основних термінів та понять, пов'язаних з юридичними особами публічного права, визначення правових механізмів регулювання діяльності юридичних осіб публічного права, а також виявлення проблем та недоліків у правовому регулюванні діяльності юридичних осіб публічного права.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми. Протягом останніх років у публікаціях переважно акцентується увага на проблематиці, що стосується юридичних осіб публічного права, їх функцій, правового статусу та ролі у забезпеченні публічних інтересів. Однак певні аспекти цієї теми залишаються невирішеними і не були належно досліджені раніше, зокрема, питання ефективності механізмів управління такими особами, їх взаємодії з іншими учасниками пра-

вовідносин, а також специфіка застосування норм права до їх діяльності. Ці недосліджені елементи загальної проблеми вимагають більш глибокого аналізу та вивчення, щоб краще зрозуміти їхній вплив на функціонування публічного сектора, що підкреслює важливість правового регулювання юридичних осіб публічного права.

Виклад основного матеріалу. Юридичні особи публічного права є одними з ключових учасників правової системи, які забезпечують виконання функцій держави та місцевого самоврядування. В Україні правове регулювання діяльності таких юридичних осіб визначається низкою законодавчих актів, які становлять правову основу їх діяльності, організації та функціонування [8, с. 2].

Юридичною особою публічного права є організація, створена для виконання адміністративних завдань і забезпечення суспільних інтересів. До юридичних осіб публічного права належать державні органи, органи місцевого самоврядування та інші організації, що діють на основі публічного права.

Відповідно до Цивільного кодексу України, юридичні особи публічного права наділені дієздатністю, тобто здатністю мати права та мати обов'язки, що виникають з їх діяльності.

Основні ознаки юридичної особи публічного права підкреслюють публічний характер її діяльності, оскільки її діяльність спрямована на виконання обов'язків і функцій в суспільних інтересах; наявність владних повноважень, оскільки юридична особа публічного права наділена певними повноваженнями, що дозволяють їй здійснювати контроль і регулювання у відповідних сферах; публічний характер її статусу; публічний характер своєї держави. Фінансується з державного та місцевих бюджетів [10, с. 116].

Юридичні особи публічного права поділяються на кілька категорій, кожна з яких має свої організаційно-функціональні ознаки. По-перше, вони є державними органами і включають центральні та місцеві органи влади, які виконують державні функції. До їх складу входять міністерства та місцеві державні адміністрації відповідно до Кон-

ституції України та законодавства.

По-друге, це органи місцевого самоврядування. Для управління на місцевому рівні створено органи місцевого самоврядування з повноваженнями, передбаченими Законом України «Про місцеве самоврядування». До них відносяться міські, сільські та селищні ради.

По-третє, комунальні підприємства – це організації, створені органами місцевого самоврядування для надання послуг населенню. На ці підприємства поширюється спеціальне законодавство про фінансування та бюджетний контроль.

По-четверте, державні та комунальні вищі навчальні заклади також є юридичними особами публічного права, які виконують освітні функції для держави.

По-п'яте, державні наукові установи, які здійснюють наукові дослідження і розробки, також є юридичними особами публічного права.

Правове регулювання діяльності юридичних осіб публічного права здійснюється низкою законодавчих актів, зокрема Конституцією України, яка визначає загальні засади діяльності державних органів та органів місцевого самоврядування; Цивільний кодекс України, який містить загальні норми про юридичних осіб, особливо публічного права, їх статус, правоздатність і відповідальність; Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні», який регулює діяльність органів місцевого самоврядування, їх повноваження та структуру; Закон України «Про державну службу в Україні», який регулює діяльність органів місцевого самоврядування, їх повноваження та структуру; Закон України «Про юридичні особи публічного права виконують багато важливих функцій у суспільстві.

Зокрема, вони діють у суспільних інтересах; забезпечують суспільні інтереси; гарантують реалізацію прав і свобод громадян; регулюють та контролюють дотримання законів, що охоплюють різні сфери життя, такі як економіка, екологія та соціальна сфера; надають соціальні, соціальні, медичні, освітні та інші послуги населенню; виконують функції держави; реалізують державну політику, виконують управлінські функції, пов'язані з її реалізацією.

Інституційно-правове регулювання діяльності юридичних осіб публічного права ускладнюється недостатньою чіткістю норм, оскільки багато норм містять нечіткі формулювання, утруднене їх застосування; бюрократизм, що призводить до процедурних затримок і зниження ефективності; ризик корупції в системі управління, що потребує постійного моніторингу, механізми прозорості потребують вдосконалення, а також необхідність адаптації законодавства до потреб суспільства, оскільки воно не відповідає потребам суспільства.

Отже, правове регулювання діяльності юридичних осіб публічного права є важливим елементом функціонування держави і суспільства. Він гарантує реалізацію суспільних інтересів і регулює діяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування [12, с. 35].

Проте для підвищення ефективності цієї системи правове регулювання потребує вдосконалення відповідно до потреб суспільства та з урахуванням сучасних викликів. Тому правове регулювання діяльності юридичних осіб публічного права є важливим елементом функціонування держави і суспільства, оскільки забезпечує реалізацію публічних інтересів та регулює діяльність органів державної влади й місцевого самоврядування. Для підвищення ефективності цієї системи необхідно вдосконалити правове регулювання з урахуванням сучасних викликів, а також розробити нові підходи, які сприятимуть розвитку демократичного врядування та підвищенню довіри суспільства до влади.

Література:

1. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1996. № 30. 141 с. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 30.12.2024)
2. Цивільний кодекс України : Закон від 16 січня 2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № № 40-44. Ст. 356.
3. Про центральні органи виконавчої влади: Закон України від 17 березня 2011 р. № 3166-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 38. Ст. 385.
4. Іванова Н. В. Правове регулювання діяльності державних органів: сучасний стан і перспективи. Н. В. Іванова. Харків: Право, 2019. 200 с.
5. Кузьменко О. В. Публічне право в Україні: виклики та рішення. О. В. Кузьменко. Львів: Наукова думка, 2021. 300 с.
6. Лавріненко В. І. Дослідження юридичних осіб публічного права: теорія та практика. Київ: Юридична думка, 2020. 250 с.
7. Москаленко А. О. Юридичні особи публічного права: змістово-понятійна характеристика. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія «Юриспруденція». 2021. № 51. С. 56-59.
8. Москаленко А. О. Адміністративно-правове регулювання статусу юридичних осіб публічного права : дис. ... докт. філос. : 081. Одеса, 2022. 253 с.

Висновки. Правове регулювання діяльності юридичних осіб публічного права в Україні потребує суттєвого вдосконалення з метою підвищення ефективності їх функціонування та забезпечення публічних інтересів. Важливість цього питання зумовлена сучасними викликами, що стоять перед системою державного управління. Для забезпечення стабільності та ефективності діяльності корпорацій публічного права важливо розробити та впровадити нові підходи до правового регулювання, які сприятимуть розвитку демократичного врядування підвищенню довіри суспільства до влади.

Для ефективного функціонування юридичних осіб публічного права в Україні необхідно не лише вдосконалити законодавчі та нормативно-правові акти, а й забезпечити чіткі механізми контролю та підзвітності їх діяльності. Це дозволить підвищити рівень прозорості процесів управління, сприятиме належному захисту суспільних інтересів та забезпеченню високого рівня відповідальності органів управління таких юридичних осіб перед суспільством.

З огляду на виклики, пов'язані з реформою державного управління, важливо забезпечити адаптацію законодавства до європейських стандартів, що сприятиме не лише покращенню якості публічних послуг, а й зміцненню демократичних інститутів в Україні. Запровадження ефективних правових механізмів регулювання діяльності корпорацій публічного права також сприятиме зміцненню довіри громадян до органів влади, що є основою сталого та стабільного розвитку держави.

9. Москаленко А. О. Компетенція як ознака ідентифікації адміністративно-правового статусу юридичних осіб публічного права. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 11. С. 489-492.
10. Мушак Н. М. Особливості правового статусу юридичних осіб публічного права в Україні. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія юридична, 2021. № 1. С. 115-122.
11. Савчин М. В. Конституційні аспекти діяльності юридичних осіб публічного права в умовах європейської інтеграції України. Київ: Видавничий дім «Ін Юре», 2023. 334 с.
12. Зозуляк О. І. Непідприємницькі юридичні особи як суб'єкти цивільного права: теоретичний та практичний аспекти : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2019. С. 35. 475 с.
13. Шишка О. Р. Юридична особа волоздатна чи неволоздатна: проблема предмету цивільного права. Вплив інтеграційних тенденцій на розвиток вітчизняного права : матеріали всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції. Одеса, 24 лютого 2017 р. Одеса : ОДУВС, 2020. С. 155-157.
14. Шершеневич Г. Ф. Цивільне право: навчальний посібник. Право, 2020. 320 с.
15. Шишка О. Р. Рівень правової визначеності концепту цивільного права як гарантія правової безпеки та стабільності права : до постановки проблеми. Безпека як правовий концепт : виступи учасників Всеукраїнської науково-практичної конференції. Київ, 20 квітня 2018 р. Київ : Ліра-К. 2018. С. 105-111.
16. Щербина В. С. Теорія держави і права: підручник / В. С. Щербина. Київ: Наукова думка, 2020. 400 с.

References:

1. Constitution of Ukraine Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine (VVR). 1996. No. 30. p. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (Accessed December 30, 2024)
2. Civil Code of Ukraine: Law of January 16, 2003 No. 435-IV. Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine. 2003. No. 40-44. Art. 356.
3. On Central Executive Bodies: Law of Ukraine of March 17, 2011 No. 3166-VI. Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine. 2011. No. 38. Art. 385.
4. Ivanova, N. V. Legal Regulation of the Activities of State Authorities: Current State and Prospects / N. V. Ivanova. Kharkiv: Pravo, 2019. 200 p.
5. Kuzmenko, O. V. Public Law in Ukraine: Challenges and Solutions / O. V. Kuzmenko. Lviv: Naukova Dumka, 2021. 300 p.
6. Lavrinenko, V. I. Research on Legal Entities of Public Law: Theory and Practice / V. I. Lavrinenko. Kyiv: Yurydychna Dumka, 2020. 250 p.
7. Moskalenko, A. O. Legal Entities of Public Law: Content and Conceptual Characteristics. Scientific Bulletin of the International Humanitarian University. Series "Jurisprudence." 2021. No. 51. pp. 56-59.
8. Moskalenko, A. O. Administrative and Legal Regulation of the Status of Legal Entities of Public Law: PhD Thesis. Odessa, 2022. 253 p.
9. Moskalenko, A. O. Competence as a Feature for Identifying the Administrative and Legal Status of Legal Entities of Public Law. Legal Scientific Electronic Journal. 2021. No. 11. pp. 489-492.
10. Mushak, N. M. Features of the Legal Status of Legal Entities of Public Law in Ukraine. // Scientific Bulletin of the Lviv State University of Internal Affairs. Legal Series, 2021. No. 1. pp. 115-122.
11. Savchyn, M. V. Constitutional Aspects of the Activities of Legal Entities of Public Law in the Context of Ukraine's European Integration. Kyiv: In Yure Publishing House, 2023. 334 p.
12. Zozulyak, O. I. Non-Entrepreneurial Legal Entities as Subjects of Civil Law: Theoretical and Practical Aspects: PhD Thesis. Kyiv, 2019. 475 p.
13. Shyshka, O. R. Legal Entity: Able or Unable to Own? The Problem of the Subject of Civil Law. The Impact of Integration Trends on the Development of Domestic Law: Materials of the All-Ukrainian Scientific and Practical Internet Conference. Odessa, February 24, 2017. Odessa: ODUVS, 2020. pp. 155-157.
14. Shershenievych, H. F. Civil Law: Textbook / H. F. Shershenievych. Kharkiv: Pravo, 2020. 320 p.
15. Shyshka, O. R. The Level of Legal Certainty of the Concept of Civil Law as a Guarantee of Legal Security and Stability of Law: Towards the Problem Statement. Security as a Legal Concept: Presentations of Participants of the All-Ukrainian Scientific and Practical Conference. Kyiv, April 20, 2018. Kyiv: Lira-K. 2018. pp. 105-111.
16. Shcherbyna, V. S. Theory of State and Law: Textbook / V. S. Shcherbyna. Kyiv: Naukova Dumka, 2020. 400 p.

Стаття надійшла до друку 05 січня 2025 року

УДК 340

DOI 10.31732/2708-339X-2025-15-A6

ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ФУНКЦІЙ ЦИВІЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Степаненко Н.В.,

доктор філософії в галузі права, доцент,
доцент кафедри теорії та історії держави і права
Університет економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail: nataliasv@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6216-2206>

Мороз В.О.,

здобувачка ступеня вищої освіти «магістр»
Університет економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail: morozvo@krok.edu.ua

LEGAL CHARACTERISTICS OF CIVIL LAW FUNCTIONS

Stepanenko N.V.,

PhD in Law,
associate Professor of the Department of Theory and History
of the State and Law of «KROK» University
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: nataliasv@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6216-2206>

Moroz V.O.,

graduate of the Master's degree of
«KROK» University
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: morozvo@krok.edu.ua

Анотація. У статті дається правова характеристика функцій цивільного права як засобу регулювання суспільних відносин у приватно-правовій сфері. Розглядаються основні функції системи цивільного права, зокрема регулятивна, охоронна, превентивна, компенсаційна та виховна. Досліджується зміст окремих функцій Цивільного кодексу, як елемента структури цивільно-правових функцій. Виявлено, що функції цивільного права становлять правові категорії, які відображають елементи змістовної характеристики зазначеної правової галузі та характеризують її в цілому і тому мають суттєве методологічне значення для пізнання явищ, що охоплюються предметом цивільного законодавства.

Встановлено, що кожна з функцій відіграє важливу роль у забезпеченні стабільності, справедливості та рівності у відносинах між учасниками цивільних правовідносин. Особливу увагу приділено аналізу значущості функцій цивільно-правової системи в контексті сучасних соціально-економічних викликів. Існує необхідність удосконалення механізмів реалізації функцій цивільного права з метою забезпечення ефективного захисту прав і законних інтересів громадян та юридичних осіб. Вивчення функцій цивільного законодавства є одним із найбільш важливих завдань сучасної цивілістичної науки.

Таким чином, внаслідок вивчення функцій цивільного законодавства, стає більш зрозумілим соціальне призначення та практична цінність, намічаються основні напрями впливу на державно-правову дійсність і на процес її перетворення у соціальній практиці. Через розгляд функцій науки цивільного законодавства можна визначити її призначення, адже функції, на відміну від мети, можуть бути виявлені не тільки шляхом аналізу суб'єктивного задуму дослідника, але і шляхом оцінки об'єктивної спрямованості наукових результатів. Як і мета, функція не є константою і змінюється, проте, якщо мета змінюється залежно від волі дослідника, котрий керується власними науковими інтересами, то зміна функцій об'єктивно зумовлена поточними історичними, економічними та іншими умовами й суспільними потребами, залежить від формально-юридичних джерел права, характерних для певного історичного періоду, мети правового регулювання, актуальних завдань, що стоять перед цивілістичною

наукою у той чи інший період.

Ключові слова: цивільне законодавство, функції права, правове регулювання, правовідносини, захист.

Формул: 0, рис.: 0, табл.: 0, бібл.: 6.

Abstract. The article gives a legal description of the functions of civil law as a means of regulating public relations in the private legal sphere. The main functions of the civil law system are considered, in particular regulatory, security, preventive, compensatory, and educational. The content of individual functions of the Civil Code as an element of the structure of civil law functions is investigated. Also, it was considered that the functions of civil law are legal categories that reflect elements of the substantive characteristics of this legal branch and characterize it as a whole and, therefore, have significant methodological significance for the knowledge of the phenomena covered by the subject of civil law.

It is established that each of the functions plays an important role in ensuring stability, justice, and equality in relations between participants in civil legal relations. Particular attention is paid to the analysis of the significance of the functions of the civil law system in the context of modern socio-economic challenges. There is a need to improve the mechanisms for implementing the functions of civil law in order to ensure effective protection of the rights and legitimate interests of citizens and legal entities. The study of the functions of civil law is one of the most important tasks of modern civilistic science.

Thus, as a result of studying the functions of civil law, its social purpose and practical value become more understandable, and the main directions of influence on state-legal reality and on the process of its transformation in social practice are outlined. Through the consideration of the functions of the science of civil law, it is possible to determine its purpose, because functions, unlike the goal, can be identified not only by analyzing the subjective design of the researcher, but also by assessing the objective orientation of scientific results. Like the goal, the function is not constant and changes; however, if the goal changes depending on the will of the researcher, who is guided by his own scientific interests, the change of functions is objectively due to current historical, economic, and other conditions and social needs, and depends on the formal legal sources of law characteristic of a certain historical period, the purpose of legal regulation, and urgent tasks facing civilistic science in a particular period.

Keywords: civil law, functions of law, legal regulation, legal relations, protection.

Formulas: 0, fig.: 0, tabl.: 0, bibl.: 6.

Постановка проблеми. Цивільне право відіграє важливу роль у регулюванні приватно-правових відносин, гарантуючи захист прав і свобод фізичних та юридичних осіб, встановлюючи правові механізми реалізації цих прав і визначаючи відповідальність за їх порушення. Однак, незважаючи на велику кількість наукових праць з цивільного права, функції цивільного права досі не вивчені належною мірою. Відсутність чіткого визначення чи класифікації функцій цивільного права ускладнює аналіз ефективності його положень, оцінку впливу цивільного права на рівень захисту юридичних осіб та розвиток суспільних відносин.

Тому метою цієї статті є виявлення правових характеристик функцій цивільного права, їхнього значення для суспільства та можливих напрямів удосконалення норм цивільного права для забезпечення більш ефективного правового регулювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Протягом останніх років в українській та зарубіжній юридичній практиці з'явилося безліч праць, які присвячені класифікації функцій цивільного права, їх досліджували: А. С. Довгерт, В. В. Луць, Д. Міллерс, Р. А. Майданик, О. В. Дзера, С. Н. Приступа та інші дослідники.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми. Однією з невирішених проблем є визначення співвідношення основних функцій цивільного права. У теорії права існують різні підходи до класифікації та тлумачення цих функцій, але немає єдиної думки щодо їх конкретного змісту та пріоритетності. Охоронна функція цивільного права пов'язана із захистом прав та інтересів учасників цивільних правовідносин, проте залишається проблема забезпечення ефективної реалізації цієї функції й дотримання балансу між захистом інтересів окремих учасників і публічних інтересів.

Поява нових цифрових технологій ставить під сумнів регулятивну функцію цивільного права. Залишаються невирішеними питання адекватного правового регулювання цифрових відносин, таких як захист даних, авторське право в цифровому середовищі та права споживачів в електронній комерції.

Компенсаційна функція Цивільного кодексу спрямована на відшкодування збитків. Однак існує безліч невирішених питань щодо меж цієї функції. Наприклад, як відрізнити компенсаційну функцію в цивільному праві від аналогічних механізмів в інших галузях права, таких як кримінальне та адміністративне право.

Деякі науковці виокремлюють так звану соціальну функцію цивільного права, що полягає у забезпеченні загального добробуту та врахуванні соціальної справедливості. Оскільки цивільне право історично є галуззю приватного права, питання про чітке визначення цієї функції залишається невирішеним.

Зокрема постає питання про те, як має змінитися функція цивільного права в контексті гармонізації із законодавством ЄС.

Виклад основного матеріалу. Функції цивільного права можна використовувати як основні напрями правового регулювання для усвідомлення впливу цієї сфери на суспільні відносини. Науковці зазначають, що функції відображають не лише юридичний зміст, а й соціальне призначення цивільного права.

Одним із найавторитетніших українських науковців у галузі цивільного права, на нашу думку, є О. В. Дзера, який вважає, що функції цивільного права визначаються потребами суспільного розвитку та економічних відносин. До основних функцій цивільного права науковець відносить регулювання, захист і попередження.

Важливою функцією цивільного права є регулювання. Як зазначає О. В. Дзера, регулятивна функція є основною функцією права і виявляється в організації відносин між учасниками обороту цивільного права. Регулятивна функція встановлює кодекс поведінки учасників правовідносин і сприяє підтриманню соціального порядку та стабільності.

Реалізація регулятивної функції гарантує регулювання цивільно-правових норм про майно, гроші та особисті відносини. Наприклад, статті Цивільного кодексу України виконують регулятивну функцію, оскільки норми, закріплені в цих статтях, регулюють комерційні та фінансові відносини [2].

Таким чином, регулятивна функція включає в себе стимулювання позитивних економічних процесів, забезпечення зростання ділової активності, забезпечення можливості реалізації майнових прав.

Охоронна функція цивільного законодавства спрямована на захист прав та інтересів суб'єктів цивільних правовідносин. У своїх працях Р. А. Майданик підкреслює, що охоронна функція є не тільки механізмом відшкодування збитків, а й гарантує відновлення порушених прав. Вчений вважає, що ця

функція цивільного права створює гарантію захисту прав суб'єкта [3].

Охоронна функція гарантує ефективне застосування санкцій до порушників цивільних прав, сприяє поновленню порушених прав і запобіганню їхньому порушенню в майбутньому.

Превентивна функція здійснюється державою за допомогою певної системи методів, залежно від завдання, яке вирішує держава. Профілактика як функція держави складна за своїм змістом і структурою. Профілактика – це стійка випереджувальна діяльність, ця функція є сталою впродовж усього існування держави, але її зміст, сенс, форми і методи реалізації можуть змінюватися від одного історичного етапу до іншого. Профілактика задовольняє потреби та інтереси суспільства, має соціальну значущість.

Попереджувальна функція покликана запобігати виникненню правопорушень. Дана функція реалізується через встановлення правових санкцій, що дисциплінують суб'єктів цивільних відносин.

У своєму підході до визначення терміну «правове запобігання» в сучасній юридичній науці М. В. Ковалів та Л. С. Гулак розрізняють вузьке (дисциплінарне) та широке (загальнотеоретичне) розуміння цього явища. Це пов'язано з тим, що правове запобігання є напрямом діяльності держави і не може охоплювати частину протиправних діянь. Правова профілактика повинна бути спрямована на всі види протиправних діянь, незалежно від галузевої приналежності, а тому правова профілактика не повинна обмежуватися однією або кількома галузями» [4, с. 193].

Компенсаційна функція права реалізується через спеціальні механізми правозастосування. Компенсаційна функція може реалізуватися як безпосередньо, коли один суб'єкт реалізує своє право на відшкодування, а інший суб'єкт виконує свій обов'язок щодо надання такого відшкодування, так і опосередковано, коли ці права та обов'язки не можуть бути реалізовані без втручання компетентних органів.

Отже, основними способами реалізації компенсаційної функції Цивільного кодексу, з огляду на його зміст, є відшкодування матеріальної та моральної шкоди, завданої як протиправними, так і правомірними діями,

відшкодування витрат, пов'язаних із вчиненням правомірних дій за особливих умов, та відшкодування витрат, пов'язаних з особливим правовим статусом суб'єкта [5].

Виховна функція цивільного законодавства має на меті формування правосвідомості громадян, розвиток їхнього почуття справедливості, відповідальності, поваги до прав та інтересів інших. Ця функція відіграє важливу роль у створенні моральних орієнтирів, закріплених на рівні правових норм, і спрямована на виховання суспільно корисної поведінки.

Науковці, які досліджували виховну функцію цивільного законодавства, наголошують на її значенні для суспільного розвитку та формування правової культури. О. О. Кот зазначає, що виховна функція цивільного права спрямована на формування у громадян свідомого ставлення до виконання своїх прав та обов'язків, а також на виховання поваги до правопорядку. Він підкреслює, що закони повинні не тільки захищати права, а й мотивувати до їх дотримання та забез-

печення [6].

Висновки. Функції цивільного права є складним і багатогранним явищем, яке визначає правову природу та соціальну спрямованість цивільного права. Науковці пропонують різні тлумачення функцій цивільного права, але всі вони сходяться на головному завданні цієї правової галузі: регулюванні, охороні та відновленні порушених прав.

Таким чином, через свої функції цивільне право гарантує стабільність, справедливість і правову захищеність суспільних відносин, що є основою для розвитку правової держави й добробуту громадян.

Аналіз функцій цивільного права дає змогу виявити багатогранність його впливу на суспільні відносини. Регулятивна, охоронна, превентивна, відновлювальна та компенсаційна функції забезпечують комплексний підхід до правового регулювання цивільних відносин, забезпечення законності та правопорядку, захисту прав та інтересів громадян і юридичних осіб.

Література:

1. Конституція України. (Закон України). № 254к/96-ВР (1996). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 30.12.2024)
2. Цивільний кодекс України. Закон України № 435-IV від 16.01.2003. URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 30.12.2024)
3. Цивільне право України. Загальна частина: підручник / за ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової, Р. А. Майданіка. 3-тє вид., прероб. і допов. К.: Юрінком інтер, 2010. 986 с.
4. Ковалів М., Гулак Л. Юридична превенція у контексті широкого та вузького розуміння. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: «Юридичні науки». 2020. № 4(28). С. 190-197.
5. Приступа С. Н. Функції цивільного права. Цивільне право: підручник: у 2 т. В. І. Борисова (кер. авт. кол.), Л. М. Баранова, М. В. Домашенко та ін.; за ред. В. І. Борисової, І. В. Спасибо-Фатєєвої, В. Л. Яроцького. 2-ге вид., переробл. та допов. Харків: Право, 2014. Т. 1. 656 с.
6. Кот О. О. Правова природа права на захист цивільних прав. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2016. Вип. 41 (1). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2016_41%281%29__30

References:

1. Constitution of Ukraine. (Law of Ukraine). No 254k/96-VR (1996). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Text> (Accessed December 30, 2024)
2. Civil Code of Ukraine. Law of Ukraine No. 435-IV of 16.01.2003. URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (Accessed December 30, 2024)
3. Civil law of Ukraine. General part: textbook/edited by A.V. Dzery, N.S. Kuznetsova, R. A. Maydanik. - 3rd ed., Preprobe. and dopov. - K.: Yurinkom inter, 2010.
4. Kovaliv M., Gulak L. Legal prevention in the context of a broad and narrow understanding. Bulletin of Lviv Polytechnic National University. Series: «Legal Sciences.» 2020. № 4(28). S. 190-197.
5. Attack SN Functions of civil law. Civil law: textbook: in 2 vols. Borisova (core avt. col.), L.M. Baranova, M.V. Domashenko and others; edited by V.I. Borisova, I.V. Thank-Fateeva, V.L. Yarotsky. 2nd ed., Reworking. and Dopov. Kharkiv: Law, 2014. T. 1. 656 p.
6. O. O.Kot//Legal nature of the right to protect civil rights/Scientific Bulletin of Uzhgorod National University. Series: Right. 2016. Vol. 41(1). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2016_41%281%29__30

Стаття надійшла до друку 30 грудня 2024 року

**РОЗДІЛ 3. ТРУДОВЕ ПРАВО І ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ;
АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І АДМІНІСТРАТИВНИЙ ПРОЦЕС;
ФІНАНСОВЕ, ІНФОРМАЦІЙНЕ, ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО**

УДК 340

DOI 10.31732/2708-339X-2025-15-A7

**ДЕЛЕГУВАННЯ ОКРЕМИХ ПОВНОВАЖЕНЬ ОРГАНІВ ВИКОНАВЧОЇ
ВЛАДИ ТА ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ У КОНТЕКСТІ
АДМІНІСТРАТИВНОЇ РЕФОРМИ**

Француз А.Й.,

*Герой України, Заслужений юрист України,
доктор юридичних наук, професор
Університет економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail: AnatoliyFJ@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2861-1252>*

Коренчук І.М.,

*здобувач ступеня вищої освіти «магістр»
Університет економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail: korenchukim@krok.edu.ua*

**DELEGATION OF CERTAIN POWERS TO EXECUTIVE BODIES
AND LOCAL SELF-GOVERNMENT BODIES IN THE CONTEXT OF
ADMINISTRATIVE REFORM**

Frantsuz A. Yo.,

*Hero of Ukraine, Honored Lawyer of Ukraine, Doctor of Legal Sciences, Professor, Head of the Department of State
and Legal Disciplines of
«KROK» University
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: AnatoliyFJ@krok.edu.ua*

Korehcuk I.M.,

*graduate of the Master's degree of
«KROK» University
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: korenchukim@krok.edu.ua*

Анотація. Стаття присвячена аналізу процесу делегування окремих повноважень органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування в контексті адміністративної реформи в Україні. У статті розглядаються правові основи делегування повноважень, що є одним з ключових елементів сучасної децентралізації, спрямованої на посилення ефективності управлінських процесів на місцевому рівні. Акцентується увага на необхідності розмежування повноважень між державними органами та органами місцевого самоврядування для забезпечення оптимального виконання завдань, що стосуються потреб громад.

Особливу увагу приділено правовим механізмам, що регулюють процес передачі повноважень, а також необхідності забезпечення ресурсної та кадрової готовності місцевих органів влади до виконання делегованих функцій. Стаття підкреслює важливість впровадження прозорих і ефективних процедур делегування, що дозволяють знизити бюрократичні бар'єри, покращити доступність публічних послуг та сприяти динамічному розвитку місцевих громад.

Досліджено також основні сфери, у яких здійснюється делегування повноважень, зокрема в питаннях управління земельними ресурсами, надання соціальних послуг, а також у сфері освіти та охорони здоров'я; наголошується, що таке делегування не тільки сприяє скороченню відстані між державою та громадянами, а й

дозволяє більш оперативно вирішувати проблеми місцевих громад, враховуючи їх специфіку та потреби.

У статті також аналізуються міжнародні практики делегування повноважень, що можуть бути адаптовані в українських умовах для покращення взаємодії між різними рівнями влади. Важливою темою є забезпечення фінансування місцевих органів самоврядування, оскільки без належного бюджетного забезпечення делегування повноважень може залишитися лише на папері. Визначено, що для ефективного впровадження адміністративної реформи необхідно зміцнювати фінансові механізми та розвивати інфраструктуру, яка підтримує автономність місцевих органів.

На завершення, стаття підкреслює важливість вдосконалення законодавства та правових механізмів для забезпечення належного контролю та підвітності органів місцевого самоврядування при виконанні делегованих повноважень, що є основою для стабільного розвитку демократичних процесів в Україні.

Ключові слова: делегування повноважень, органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, адміністративна реформа, децентралізація влади, публічні послуги, управлінські функції, місцеві громади, правові механізми, державне управління, фінансування місцевих органів.

Формул: 0, рис.: 0, табл.: 0, бібл.: 12.

Abstract. The article is devoted to the analysis of the process of delegation of certain powers of executive bodies and local self-government bodies in the context of administrative reform in Ukraine. The paper examines the legal basis for delegation of powers, which is one of the key elements of modern decentralization aimed at strengthening the efficiency of management processes at the local level. The emphasis is on the need to delimit powers between state bodies and local self-government bodies to ensure optimal performance of tasks related to the needs of communities.

Particular attention is paid to the legal mechanisms that regulate the process of transfer of powers, as well as the need to ensure resource and personnel readiness of local authorities to perform delegated functions. The article emphasizes the importance of implementing transparent and effective delegation procedures that allow reducing bureaucratic barriers, improving the accessibility of public services and promoting the dynamic development of local communities.

The main areas in which delegation of powers is carried out are also studied, in particular in matters of land management, the provision of social services, as well as in the field of education and healthcare. The article emphasizes that such delegation not only helps to reduce the distance between the state and citizens, but also allows for more prompt resolution of local community problems, taking into account their specifics and needs.

The paper also analyzes international practices of delegation of powers that can be adapted in Ukrainian conditions to improve interaction between different levels of government. An important topic is ensuring the financing of local self-government bodies, since without proper budgetary support, the delegation of powers may remain only on paper. It is determined that for the effective implementation of administrative reform, it is necessary to strengthen financial mechanisms and develop an infrastructure that supports the autonomy of local bodies.

In conclusion, the article emphasizes the importance of improving legislation and legal mechanisms to ensure proper control and accountability of local self-government bodies in the exercise of delegated powers, which is the basis for the stable development of democratic processes in Ukraine.

Keywords: delegation of powers, executive authorities, local self-government bodies, administrative reform, decentralization of power, public services, management functions, local communities, legal mechanisms, public administration, financing of local authorities.

Formulas: 0; fig.: 0, tabl.: 0, bibl.: 12.

Постановка проблеми. Постановка проблеми делегування окремих повноважень органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування в контексті адміністративної реформи є однією з найбільш актуальних тем для сучасної України. Процес децентралізації та реформування органів влади має на меті забезпечення більш ефективного, прозорого та відповідального управління на місцевому рівні. Однак, незважаючи на прогрес, що досягнутий у напрямку реформи, залишаються численні проблеми, що стосуються ефективного делегування повноважень, зокрема у зв'язку з недостатньою чіткістю правових норм, які визначають межі і принципи цього процесу.

Однією з основних проблем є відсутність єдиного, прозорого механізму передачі

повноважень від центральних органів влади до місцевих, що може призвести до дублювання функцій, неефективного використання ресурсів або навіть до конфліктів між різними рівнями влади. Такі ситуації можуть негативно впливати на якість адміністративних послуг, доступних для громадян, а також на здатність місцевих органів самоврядування виконувати свої обов'язки ефективно. Без належної ресурсної підтримки передача функцій може призвести до їх неефективного виконання, що в свою чергу може знижувати рівень довіри громадян до місцевої влади. Окрім того, на практиці може виникати проблема з недостатньою підготовленістю кадрів для виконання делегованих функцій, що також є бар'єром для ефективного здійснення адміністративних змін.

Задача полягає в тому, щоб знайти оптимальне рішення для делегування повноважень таким чином, щоб забезпечити гармонійний баланс між централізованим управлінням та місцевою автономією, створивши ефективну, гнучку і відповідальну систему управління. Потребує вдосконалення законодавча база, яка б враховувала реальні потреби місцевих громад, а також підвищення кваліфікації кадрів і забезпечення належного фінансування. Дослідження проблеми делегування повноважень у рамках адміністративної реформи має на меті виявити існуючі недоліки в процесі передачі функцій і розробити рекомендації щодо вдосконалення відповідних механізмів. Потрібно враховувати міжнародний досвід і практики, що дозволять адаптувати адміністративні реформи до українських умов, сприяючи підвищенню ефективності місцевої влади та покращенню якості управлінських процесів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз останніх досліджень і публікацій на тему делегування окремих повноважень органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування у контексті адміністративної реформи свідчить про значний інтерес до цієї проблематики з боку науковців, правників і практиків. Особливу увагу приділяють питанням децентралізації, перерозподілу компетенцій між різними рівнями влади та забезпечення ефективного функціонування місцевого самоврядування.

Серед науковців, які зробили вагомий внесок у дослідження цієї тематики, можна виокремити А. Лелеченко, І. Хребтій, О. Бедний, І. Петрова та інші. У їхніх роботах висвітлено загальні принципи децентралізації, правові та організаційні аспекти передачі повноважень від центральної влади до місцевих органів, а також питання забезпечення належного фінансування делегованих функцій. Однак, попри наявність значної кількості досліджень, окремі аспекти залишаються недостатньо висвітленими. Зокрема потребують глибшого аналізу питання моніторингу ефективності виконання делегованих повноважень, взаємодії між центральними та місцевими органами влади, а також інструменти уникнення конфліктів у процесі перерозподілу функцій. Актуальними залишаються порівняльні дослідження,

які б враховували міжнародний досвід децентралізації. Праці, присвячені адаптації кращих світових практик до українських реалій, можуть стати важливим внеском у вдосконалення процесу делегування повноважень. Таким чином, подальші дослідження мають зосередитися на інтегрованому підході до аналізу цієї тематики, що включає правові, фінансові, кадрові та організаційні аспекти адміністративної реформи.

Виклад основного матеріалу. Делегування окремих повноважень органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування – це процес передачі частини функцій, прав та обов'язків від центральних органів виконавчої влади до органів місцевого самоврядування з метою забезпечення більш ефективного та наближеного до потреб громад управління [1]. Основні аспекти делегування:

- делегування здійснюється на основі законодавчо встановлених норм, які визначають обсяг, межі та процедури передачі повноважень;
- включає адаптацію структури та процесів місцевих органів для виконання нових завдань;
- передача повноважень супроводжується забезпеченням ресурсів для їх реалізації;
- визначає конкретні завдання, які передаються місцевій владі для їх виконання.

Делегування окремих повноважень органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування є ключовим інструментом реформування системи управління, що спрямоване на вдосконалення адміністративної спроможності та оптимізацію взаємодії між рівнями влади. У сучасному контексті адміністративної реформи це явище стає все більш актуальним, адже воно сприяє децентралізації, демократизації управлінських процесів та підвищенню ефективності надання послуг населенню. За визначенням, делегування повноважень є формою передачі частини функцій органів виконавчої влади на місцевий рівень для їх реалізації органами місцевого самоврядування. Дозволяє забезпечити гнучкість у прийнятті рішень, адаптацію до специфічних потреб громад, а також сприяє залученню населення до вирішення питань місцевого значення. Як зазначають у

своїх роботах дослідники адміністративного права, серед яких А. Лелеченко, делегування повноважень не тільки знижує навантаження на центральні органи, але й посилює автономність та відповідальність місцевих органів влади [2, с. 24-35].

У науковій літературі поняття «делегування повноважень» пов'язується із забезпеченням ефективного виконання завдань, які виходять за межі компетенції або можливостей центральних органів влади. І. Хребтій у своїх дослідженнях наголошує на тому, що делегування сприяє підвищенню адміністративної ефективності та зменшенню бюрократичного тиску на громадян і бізнес [3, с. 108-112]. Автор звертає увагу, що успіх делегування залежить від чіткої правової бази, наявності ресурсів і належного моніторингу виконання переданих повноважень.

Делегування повноважень є правовим механізмом, за допомогою якого органи виконавчої влади передають частину своїх функцій органам місцевого самоврядування для виконання конкретних завдань, а також дозволяє розподілити відповідальність між різними рівнями влади, зосередивши зусилля центральних органів на стратегічних питаннях, а місцевих – на вирішенні питань місцевого значення. Делегування включає функції управління освітою, охороною здоров'я, житлово-комунальним господарством, земельними ресурсами тощо.

Як зазначає у своїх дослідженнях О. Бедний, делегування повноважень може бути важливим кроком на шляху до децентралізації і забезпечення більш гнучкої і швидкої системи реагування на місцеві потреби. Дозволяє місцевим органам влади оперативно вирішувати питання, що безпосередньо стосуються життя громадян, не чекаючи на ухвалення рішень від центральних органів [4, с. 26-31]. Зокрема це стосується таких сфер, як регулювання земельних відносин, надання соціальних послуг, управління місцевими бюджетами тощо.

Однак, як підкреслює І. Петрова, важливою умовою успішного делегування є наявність чіткої правової бази. Без належно оформлених норм та стандартів, які регламентують порядок передачі повноважень, можуть виникнути проблеми в реалізації делегованих функцій [5, с. 131-135]. Недостатня регламентація або невизначеність прав та

обов'язків може призвести до юридичних суперечок та низької ефективності в роботі органів місцевого самоврядування.

В основі делегування лежить принцип субсидіарності, який підкреслює, що вищий орган або посадова особа передає повноваження нижчому рівню лише у тих випадках, коли це сприяє більш ефективному виконанню функцій. В Україні правове регулювання делегування здійснюється через Конституцію України, закони, підзаконні акти та рішення органів місцевого самоврядування. Наприклад, Конституція визначає, що Верховна Рада може делегувати Кабінету Міністрів виконання певних функцій через прийняття відповідних законів. Закони України, зокрема «Про місцеве самоврядування» [6], встановлюють можливість делегування окремих повноважень органів державної влади органам місцевого самоврядування. У таких випадках державні органи забезпечують фінансову підтримку та контроль за реалізацією цих повноважень, делегування стає механізмом співпраці між різними рівнями влади.

Окрім державного управління, делегування активно використовується у корпоративному секторі. Трудове законодавство передбачає право роботодавця делегувати частину своїх управлінських функцій працівникам, за умови чіткого визначення їхніх обов'язків у посадових інструкціях чи трудових договорах, забезпечує розподіл відповідальності та створює умови для гнучкішого управління підприємством. Важливою умовою делегування є його обмеженість у часі та повноваженнях. Орган, який передає повноваження, зберігає за собою право контролю та можливість відкликання делегованих функцій у разі необхідності. Належна правова основа гарантує, що делегування здійснюється прозоро, і з врахуванням інтересів усіх зацікавлених сторін.

Таким чином, правова основа делегування є фундаментом для ефективного функціонування управлінських систем як у публічному, так і в приватному секторах. Вона забезпечує баланс між централізацією та децентралізацією, стимулюючи ефективність і відповідальність.

Делегування повноважень органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування має низку переваг, які позитивно

впливають на ефективність управління, прозорість рішень та залучення громади до процесів управління. Основні переваги делегування:

- підвищення ефективності управління;
- залучення місцевих ресурсів;
- зміцнення демократії;
- розвиток інновацій;
- зменшення бюрократії;
- розвиток партнерства між різними

рівнями влади;

• зниження соціальної напруги [7, с. 16-20].

Однією з ключових переваг делегування є децентралізація влади, яка сприяє передачі частини функцій центральних органів на регіональний і місцевий рівні, дозволяє наблизити прийняття рішень до громадян і враховувати їхні інтереси та потреби. Делегування повноважень дозволяє органам виконавчої влади зосередитися на стратегічних завданнях і формуванні загальнодержавної політики, тоді як органи місцевого самоврядування беруть на себе відповідальність за вирішення конкретних питань місцевого значення. Такий підхід забезпечує більш ефективне використання ресурсів, оскільки органи місцевого самоврядування краще обізнані з проблемами і потребами своїх громад. Водночас це знижує навантаження на центральні органи влади, сприяє прискоренню адміністративних процесів і підвищенню якості управління.

Делегування стимулює розвиток місцевого самоврядування, створюючи умови для підвищення його ролі в управлінні територіями. Воно сприяє формуванню відповідальності у місцевих органах влади за прийняті рішення та їх реалізацію, що посилює довіру населення до державних інституцій. Залучення органів місцевого самоврядування до вирішення важливих питань розширює їхні можливості в управлінні ресурсами, стимулює економічний розвиток регіонів і підвищує ефективність використання державних коштів. Делегування повноважень також сприяє розвитку партнерських відносин між різними рівнями влади [8, с. 218-219]. Воно формує систему взаємодії, де центральні органи надають методичну допомогу та здійснюють контроль за реалізацією делегованих функцій, тоді як місцеві органи влади беруть

на себе основну відповідальність за їх виконання забезпечує баланс між централізацією та децентралізацією, що є важливим для стабільного розвитку країни. Органи місцевого самоврядування, отримуючи ширші повноваження, можуть активніше співпрацювати з громадськими організаціями, бізнесом і громадянами у вирішенні питань розвитку територій. Стимулює участь населення у прийнятті рішень і формуванні місцевої політики, що підвищує рівень довіри до влади.

Делегування повноважень органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування є важливим інструментом ефективного управління, що сприяє децентралізації, підвищенню якості управлінських рішень і забезпеченню розвитку місцевих громад. Процес створює передумови для стабільного функціонування держави, підвищення її авторитету та побудови демократичного суспільства. Делегування повноважень є ключовим у процесах децентралізації, які успішно впроваджуються у багатьох країнах, зокрема в Україні. Наприклад, створення об'єднаних територіальних громад (ОТГ) та передача їм фінансових і адміністративних ресурсів дозволила ефективніше реалізовувати місцеві проєкти, підвищувати якість освіти, медицини та інфраструктури.

Делегування повноважень органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, попри численні переваги, пов'язане з низкою викликів і проблем, які можуть знижувати ефективність цього процесу:

- недостатня правова база;
- недостатнє фінансування;
- відсутність кваліфікованих кадрів;
- корупційні ризики;
- недостатній контроль і моніторинг;
- політична нестабільність;
- відсутність інституційної спроможності;
- опір змінам;
- ризики нерівності;
- технічні та логістичні проблеми [9, с. 177-187].

Одним із головних викликів є недостатня правова визначеність та регламентація делегування. Нечіткість законодавчих норм, відсутність єдиних стандартів і процедур передачі повноважень можуть призводити до конфліктів між різними рівнями влади,

що ускладнює співпрацю та підриває довіру між органами. Серйозною проблемою є недостатність ресурсного забезпечення делегованих повноважень. Часто органи місцевого самоврядування отримують завдання, для виконання яких у них немає необхідного фінансування, матеріально-технічної бази чи кваліфікованого персоналу. Створює ситуації, коли делеговані функції виконуються формально або з низькою ефективністю, що викликає невдоволення громадян і знижує довіру до влади.

Органи виконавчої влади часто не мають ефективних механізмів моніторингу та оцінювання діяльності місцевих органів у рамках делегованих функцій може призводити до зловживань, порушень або неефективного використання ресурсів на місцях. Водночас надмірний контроль може створювати бюрократичні перепони і обмежувати автономію місцевого самоврядування. Складність координації між різними рівнями влади також є значним викликом. Відсутність належної комунікації, дублювання функцій або розбіжності у пріоритетах можуть спричинити конфлікти і затримки у реалізації спільних проєктів. Особливо це актуально в умовах реформування, коли структура управління перебуває у процесі змін, а розподіл повноважень є непослідовним.

Органи місцевого самоврядування часто стикаються з браком фахівців, які мають необхідні знання і навички для виконання складних завдань, що передаються їм від центральних органів обмежує можливості ефективного впровадження делегованих функцій і може негативно вплинути на якість управлінських рішень. Політичні фактори також відіграють значну роль у виникненні проблем делегування. Часто процес передачі повноважень використовується як інструмент політичного тиску або досягнення партійних цілей. Може спричинити нестабільність у відносинах між рівнями влади, підірвати довіру до прийнятих рішень і створювати умови для конфліктів.

Делегування органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування стикається з численними викликами, які пов'язані з недоліками правового регулювання, браком ресурсів, недостатнім контролем, проблемами координації, низьким рівнем ка-

дрового забезпечення та політичними факторами [10, с. 26-36]. Для подолання цих проблем необхідно вдосконалювати законодавчу базу, забезпечувати належне фінансування, створювати механізми моніторингу та контролю, а також сприяти професійному розвитку кадрів і формуванню партнерських відносин між різними рівнями влади. Лише комплексний підхід може забезпечити ефективність делегування і сприяти розвитку демократичного управління.

Адміністративна реформа відіграє ключову роль у трансформації органів виконавчої влади та місцевого самоврядування, спрямовуючи їх діяльність на підвищення ефективності, прозорості та доступності управлінських послуг для громадян. Її мета полягає у створенні сучасної, децентралізованої системи управління, яка відповідає потребам суспільства і здатна оперативно реагувати на виклики часу. В основі реформи лежить ідея забезпечення оптимального розподілу функцій і повноважень між різними рівнями влади, що дозволяє уникати дублювання завдань та усувати надмірну централізацію:

- адміністративна реформа дозволяє уникнути дублювання функцій між органами виконавчої влади та місцевого самоврядування;
- реформа сприяє більш ефективному розподілу повноважень між центральними та місцевими органами влади;
- місцеві органи самоврядування отримують більше інструментів для вирішення питань своїх громад;
- завдяки оптимізації ресурсів та запровадженню сучасних технологій знижуються витрати на управління;
- запровадження цифрових рішень сприяє відкритості процесів та спрощує доступ громадян до адміністративних послуг;
- адміністративна реформа створює умови для залучення інвестицій через стабільне та ефективне управління;
- реформа дозволяє органам місцевого самоврядування ефективніше розпоряджатися ресурсами для розвитку регіонів;
- реформа забезпечує створення єдиних центрів, де громадяни можуть отримати послуги швидко та якісно [11, с. 295-302].

Адміністративна реформа посилює

роль органів місцевого самоврядування, надаючи їм більше автономії у вирішенні питань місцевого значення сприяє ефективнішому управлінню ресурсами на місцевому рівні, формуванню відповідальності за прийняті рішення та активізації громадян у процесі ухвалення управлінських рішень. Водночас реформування органів виконавчої влади дозволяє зосередити їхню діяльність на формуванні загальнонаціональної політики та стратегічному управлінні, делегуючи рутинні адміністративні функції нижчим рівням влади.

Однією з основних ролей реформи є підвищення якості публічних послуг. Запровадження нових механізмів управління, таких як електронне урядування, автоматизація адміністративних процесів та цифровізація послуг, робить їх більш зручними та доступними для громадян. Особливо важливо в контексті сучасних викликів, пов'язаних із глобалізацією, урбанізацією та розвитком технологій, що вимагають від органів влади швидкої адаптації до змін.

Реформа сприяє оптимізації структури органів управління, усуваючи надмірну бюрократизацію та зменшуючи витрати на адміністративний апарат дозволяє перерозподілити ресурси на пріоритетні сфери, такі як освіта, охорона здоров'я, соціальний захист і розвиток інфраструктури. Створює умови для більш прозорого використання бюджетних коштів, що підвищує довіру громадян до державних інституцій. Адміністративна реформа створює нові механізми комунікації та координації, що дозволяють уникати конфліктів інтересів та забезпечують єдність у досягненні спільних цілей. Формує ефективну систему управління, де центральні органи влади, регіони та громади працюють у тісній взаємодії для забезпечення сталого розвитку держави.

Загалом адміністративна реформа відіграє ключову роль у створенні сучасної, динамічної системи публічного управління, яка відповідає принципам децентралізації, ефективності та прозорості. Вона не лише підвищує якість управління, а й сприяє демократизації суспільства, розширюючи участь громадян у прийнятті рішень та забезпечуючи їхню залученість до розвитку місцевих громад і держави в цілому.

Міжнародний досвід делегування повноважень органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування є цінним джерелом практик, які сприяють ефективному управлінню, децентралізації та розвитку місцевих громад. У багатьох країнах світу цей механізм став важливим інструментом підвищення якості публічних послуг, залучення громадян до управлінських процесів та зміцнення демократії. Зокрема, у країнах Скандинавії делегування розглядається як засіб для забезпечення максимальної автономії місцевих органів самоврядування. Наприклад, у Швеції муніципалітети мають право вирішувати більшість питань, пов'язаних із соціальними послугами, освітою та місцевим розвитком, при цьому фінансування таких функцій забезпечується через місцеві податки.

Франція демонструє унікальний підхід до делегування через систему *déconcentration* та *décentralisation*. Перша передбачає передачу повноважень представникам центральної влади на місцях, а друга – передання частини функцій до незалежних місцевих органів. Така модель дозволяє зберегти баланс між централізованим управлінням та автономією регіонів, забезпечуючи ефективну координацію між різними рівнями влади. У Німеччині децентралізована модель федерального управління є прикладом успішного делегування. Землі мають широкі повноваження у сферах освіти, культури, правоохоронної діяльності та інфраструктури. Водночас федеральний уряд виконує координаційну функцію, що забезпечує єдність політики на національному рівні. Така система дозволяє регіонам враховувати місцеві особливості та потреби, зберігаючи високий рівень управлінської ефективності.

У США делегування функцій органів влади базується на принципі субсидіарності, який передбачає, що завдання має виконувати той рівень влади, який найближче до громадянина і найкраще забезпечить його реалізацію. Дозволяє місцевим органам мати широкий спектр повноважень у сфері планування, соціальної політики та охорони здоров'я. Держава водночас виконує функцію контролю та підтримки через фінансування, законодавче регулювання і технічну допомогу [12, с. 9-16]. В країнах пострадянського простору, таких як Польща, реформи децентралізації

сприяли значному зміцненню ролі місцевого самоврядування. Польща запровадила систему гмін, які отримали широкі повноваження у сфері управління освітою, комунальним господарством та соціальним забезпеченням. Фінансова автономія, закріплена реформою, дозволила гмінам ефективно розпоряджатися бюджетними коштами та залучати інвестиції для місцевого розвитку. Канада і Австралія є прикладами країн, де делегування функцій дозволило успішно враховувати регіональні та етнокультурні особливості. У Канаді провінції мають значні повноваження у сферах охорони здоров'я, освіти та природних ресурсів, що дає змогу враховувати потреби різних спільнот, зокрема корінних народів.

Міжнародний досвід свідчить, що ефективно делегування сприяє зміцненню місцевого самоврядування, підвищенню якості послуг та залученню громадян до процесів управління. Водночас успіх залежить від чіткої правової бази, достатнього фінансування, розвиненої системи моніторингу та координації між рівнями влади. Країнам, які впроваджують такі моделі, слід враховувати місцеві умови та потреби, адаптуючи найкращі практики для забезпечення сталого розвитку.

Висновки. В Україні адміністративна реформа, яка триває вже кілька років, зокрема у частині децентралізації, спрямована на те, щоб зробити управління більш ефективним, наближеним до громадян і здатним швидко реагувати на їхні потреби. Однією з основних складових цієї реформи є процес делегування окремих повноважень органам місцевого самоврядування. Процес передбачає надання частини повноважень від органів виконавчої влади до місцевих органів, що дозволяє місцевим громадам вирішувати питання, що стосуються безпосередньо їхнього повсякденного життя. Важливість такої дії полягає в декількох ключових аспектах, які можна розглядати з точки зору теоретичних засад і практичних результатів.

В умовах великої бюрократичної структури та численних адміністративних бар'єрів делегування дозволяє швидше приймати рішення, зменшуючи кількість етапів для затвердження тих чи інших актів, пов'язаних із місцевими питаннями. Місцеві органи, маючи необхідні повноваження, можуть оперативно реагувати на потреби своїх гро-

мадян, без необхідності надмірної бюрократичної тяганини, яка характерна для вертикально централізованої системи. Делегування повноважень сприяє зміцненню місцевого самоврядування, адже на місцевому рівні ухвалюються рішення, що безпосередньо впливають на життя громадян. Забезпечує більшу відповідальність місцевих органів перед своїми виборцями, оскільки вони здатні безпосередньо приймати рішення, що стосуються розвитку інфраструктури, соціальних послуг, освіти та охорони здоров'я на своїх територіях.

Місцеві органи влади мають кращу інформацію про стан та потреби своїх територій, що дозволяє їм більш точно і економічно розподіляти фінансові ресурси особливо важливо в умовах обмежених бюджетів, коли кожен витрачений ресурс має бути максимально продуктивним. Делегування частини фінансових повноважень дає змогу органам місцевого самоврядування на місцях формувати бюджети, орієнтуючись на актуальні потреби та пріоритети громади, що значно підвищує ефективність їх використання. Делегування повноважень також має позитивний вплив на боротьбу з корупцією. Коли центральна влада делегує частину своїх функцій місцевим органам, то контроль з боку місцевих громад над розподілом ресурсів та прийняттям рішень стає більш прозорим дозволяє зменшити ризики нецільового використання бюджетних коштів, адже місцеві органи, в залежності від рівня відкритості та доступності інформації для громадян, мають більше шансів контролювати процеси прийняття рішень.

Делегування окремих повноважень органам виконавчої влади та органам місцевого самоврядування є важливою складовою адміністративної реформи в Україні. Процес дозволяє значно підвищити ефективність управління, сприяє розвитку місцевих громад, зменшує корупційні ризики та створює сприятливі умови для підприємницької діяльності. Водночас успіх децентралізації та делегування повноважень залежить від наявності ефективного контролю за їх виконанням, прозорості процедур та співпраці між різними рівнями влади. Тому важливо, щоб адміністративна реформа була впроваджена поступово, з урахуванням специфіки кожного регіону та потреби громадян.

Література:

1. Конституція України. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 28.12.2024).
2. Лелеченко А. П., Васильєва О. І., Куйбіда В. С., Ткачук А. Ф. Місцеве самоврядування в умовах децентралізації повноважень: навчальний посібник. Київ, 2017. 110 с.
3. Хребтій І. В. Децентралізація як рушійна сила підвищення ефективності державного управління. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 1. С. 108-112.
4. Бедний О. І. Відносини з делегування повноважень щодо публічного адміністрування як складник предмета адміністративного права. *Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр.* Вип. 90. Одеса: Гельветика, 2021. С. 26-31.
5. Петрова І. Руда О. Публічне управління як фактор і стимулятор модернізації адміністративного права. *Підприємництво, господарство і право*. Київ, 2017. № 6. С. 131-135.
6. Про місцеве самоврядування в Україні. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр#Text> (дата звернення: 28.12.2024).
7. Пономарьова Г. П., Бондаревич М. П. Історія становлення й розвитку делегованого законодавства: досвід Великої Британії, Франції, США. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 6. С. 16-20
8. Гураль П. Реформи місцевого самоврядування в Україні та Республіці Польща. Децентралізація публічної влади в Україні: здобутки, проблеми та перспективи: матеріали *Всеукр. наук.-практ. конф. за міжнародною участю* (15 березня 2019 р., м. Львів). Львів: ЛРІДУНАДУ, 2019. С. 218-219.
9. Давидова В. А. Делегування повноважень в системі місцевого самоврядування в Україні: визначення сутності. *Держава і право*. 2017. Вип. 75. С. 177-187.
10. Давидова В. Досвід організаційного та правового забезпечення делегування повноважень у системі місцевого самоврядування у Польщі. *European cooperation*. 2018. Vol. 7 (38). С. 26-36.
11. Малик Я. Й. До питання про взаємодію органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні. *Ефективність державного управління*. 2015. Вип. 43. С. 295-302.
12. Гонціяз Я. Державне управління в контексті європейської інтеграції. Київ: Лабораторія законодавчих ініціатив, 2015. 27 с.

References:

1. Constitution of Ukraine. Official web portal of the Parliament of Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (Accessed December 28).
2. Lelechenko A. P., Vasilyeva O. I., Kuybida V. S., Tkachuk A. F. Local self-government in the context of decentralization of powers: a textbook. Kyiv, 2017. 110 p.
3. Khrebtij I. V. Decentralization as a driving force for increasing the efficiency of public administration. *Investments: practice and experience*. 2018. No. 1. P. 108-112.
4. Bednyi O. I. Relations on the delegation of powers in relation to public administration as a component of the subject of administrative law. Current problems of the state and law: collection of scientific works. Issue. 90. Odesa: Helvetika, 2021. P. 26-31.
5. Petrova I. Ruda O. Public administration as a factor and stimulator of the modernization of administrative law. *Entrepreneurship, economy and law*. Kyiv, 2017. No. 6. P. 131-135.
6. On local self-government in Ukraine. *Official web portal of the Parliament of Ukraine*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр#Text> (Accessed December 28).
7. Ponomareva G. P., Bondarevich M. P. History of the formation and development of delegated legislation: the experience of Great Britain, France, the USA. *Legal scientific electronic journal*. 2017. No. 6. P. 16-20
8. Gural P. Local government reforms in Ukraine and the Republic of Poland. Decentralization of public power in Ukraine: achievements, problems and prospects: materials of the All-Ukrainian scientific and practical conference with international participation (March 15, 2019, Lviv). Lviv: LRIDUNADU, 2019. P. 218-219.
9. Davydova V. A. Delegation of powers in the system of local self-government in Ukraine: definition of the essence. *State and law*. 2017. Issue 75. P. 177-187.
10. Davydova V. Experience of organizational and legal support of delegation of powers in the system of local self-government in Poland. *European cooperation*. 2018. Vol. 7 (38). P. 26-36.
11. Malik Ya. Y. On the issue of interaction between state authorities and local self-government bodies in Ukraine. *Effectiveness of public administration*. 2015. Issue 43. Pp. 295-302.
12. Gontsiyazh Ya. Public administration in the context of European integration. Kyiv: Laboratory of legislative initiatives, 2015. 27 p.

Стаття надійшла до друку 03 січня 2025 року

УДК 343.341

DOI 10.31732/2708-339X-2025-15-A8

СТРУКТУРА АНТИКОРУПЦІЙНИХ ОРГАНІВ В УКРАЇНІ**Скоморовський В.Б.,**

доктор юридичних наук, професор,
професор Університету «КРОК»
вул. Табірна 30-32, м. Київ, Україна, 03113,
e-mail: SkomorovskyVB@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1020-2322>

Ткаченко О.О.,

здобувачка ступеня вищої освіти «магістр»
Університет економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail: TkachenkoOO@krok.edu.ua,
ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-5226-8374>

STRUCTURE OF ANTI-CORRUPTION AGENCIES IN UKRAINE**Skomorovskyi V.B.,**

Doctor of Law, Professor,
Professor of «KROK» University
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: SkomorovskyVB@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1020-2322>

Tkachenko O.O.,

graduate of the Master's degree of
«KROK» University
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: TkachenkoOO@krok.edu.ua,
ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-5226-8374>

Анотація. Стаття аналізує структуру та функції антикорупційних органів в Україні, підкреслюючи їхню роль у запобіганні та боротьбі з корупцією. Відзначається, що створення ефективної системи антикорупційних інституцій є обов'язковим елементом державної політики, яка відповідає міжнародним стандартам, зокрема положенням Конвенції ООН проти корупції.

Автор виділяє основні антикорупційні органи, такі як Національне агентство з питань запобігання корупції (далі – НАЗК), Національне антикорупційне бюро України (НАБУ), Спеціалізовану антикорупційну прокуратуру (САП) та Вищий антикорупційний суд (ВАКС) – працюють за чітко розмежованими функціями. НАЗК розробляє політику запобігання корупції, тоді як НАБУ та САП зосереджені на розслідуванні та судовому обвинуваченні корупційних злочинів. ВАКС забезпечує правосуддя у таких справах, а Національне агентство з питань виявлення, розшуку та управління активами (АРМА) займається управлінням активами, здобутими від корупційних злочинів. Важливість координації між цими органами, обміну даними та співпраці з міжнародними структурами підкреслюється як ключ до успіху антикорупційної політики.

Стаття також акцентує на важливості громадського контролю та прозорості в діяльності антикорупційних установ, які сприяють формуванню довіри до державних інститутів і підвищенню їхньої ефективності. Висвітлено основні виклики, що стоять перед антикорупційною системою в Україні, та надано рекомендації щодо подальшого удосконалення антикорупційних заходів.

Антикорупційні реформи в Україні спрямовані також на покращення механізмів декларування доходів та майна посадовців, що стало ключовим аспектом для підвищення прозорості у державному секторі. Важливим елементом є посилення відповідальності за корупційні правопорушення на всіх рівнях влади та створення умов для ефективного виконання обов'язків антикорупційних органів. Впровадження новітніх цифрових інструментів у боротьбі з корупцією дозволяє прискорити обмін інформацією, полегшити доступ громадян до публічних даних та зміцнити довіру суспільства до антикорупційних процесів.

Таким чином, стаття є важливим внеском у дискусію про антикорупційну політику в Україні та може бути корисною для дослідників, політиків та активістів у сфері боротьби з корупцією.

Ключові слова: антикорупційна політика, корупція, НАБУ, НАЗК, САП, ВАСК, Україна.

Формул: 0, рис.: 0, табл.: 0, бібл.: 15.

Abstract. The article analyzes the structure and functions of anti-corruption bodies in Ukraine, emphasizing their role in preventing and combating corruption. It is noted that the creation of an effective system of anti-corruption institutions is a mandatory element of state policy, in line with international standards, particularly the provisions of the UN Convention against Corruption.

The author highlights the main anti-corruption bodies, such as the National Agency for Corruption Prevention (NACP), the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine (NABU), the Specialized Anti-Corruption Prosecutor's Office (SAPO), and the High Anti-Corruption Court (HACC), which operate with clearly defined functions. The NACP develops anti-corruption policies, while NABU and SAPO focus on investigating and prosecuting corruption crimes. The HACC ensures justice in such cases, and the Asset Recovery and Management Agency (ARMA) handles assets derived from corruption crimes. The importance of coordination among these bodies, sharing of data, and cooperation with international organizations is emphasized as key to the success of anti-corruption policy.

The article also stresses the importance of public oversight and transparency in the activities of anti-corruption institutions, which help build trust in state institutions and enhance their effectiveness. It discusses the main challenges facing the anti-corruption system in Ukraine and provides recommendations for further improvement of anti-corruption measures.

Anti-corruption reforms in Ukraine also aim to improve mechanisms for declaring the income and assets of officials, which has become a key aspect in increasing transparency in the public sector. Strengthening accountability for corruption offenses at all levels of government and creating the conditions for the effective execution of anti-corruption bodies' responsibilities is another important element. The introduction of modern digital tools in the fight against corruption allows for faster information exchange, easier access to public information for citizens, and strengthens public trust in anti-corruption processes.

Thus, the article is an important contribution to the discussion on anti-corruption policy in Ukraine and may be useful for researchers, policymakers, and activists in the field of anti-corruption efforts.

Keywords: anti-corruption policy, corruption, NABU, NACP, SAPO, HACC, Ukraine.

Formulas: 0, fig.: 0, tabl.: 0, bibl.: 15.

Постановка проблеми. Корупція в Україні залишається серйозною проблемою, яка заважає розвитку держави та знижує довіру громадян до влади. Незважаючи на прийняті закони та міжнародні зобов'язання, антикорупційна система стикається з кількома викликами. Це недостатня координація між органами, відсутність прозорості в їхній діяльності та політичний вплив.

Для ефективної боротьби з корупцією важливо підвищити професіоналізм, незалежність та відповідальність антикорупційних інституцій, а також залучити громадськість до контролю за їхньою роботою. Проблематика статті полягає в аналізі сучасного стану антикорупційних органів України та їх взаємодії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Стаття базується на дослідженнях вітчизняних та зарубіжних учених, які зробили вагомий внесок у вивчення корупції та боротьби з нею, таких як: Нестерович В. Ф., Тацій В. Я., Козюбра М. І., Корженко В. В., Хом'як І. П., Валле В. та ін.

Не вирішені раніше проблеми у даній тематиці. Не вирішені проблеми в антикорупційній політиці України включають непрозорість діяльності органів,

неефективну координацію між ними та політичний вплив. Це також стосується низького професіоналізму кадрів, слабкої громадської участі та відсутності комплексної стратегії.

Метою статті є аналіз структури антикорупційних органів в Україні та аспектів їх взаємодії, які призводять до покращення ефективності антикорупційних інституцій і залучення громадськості до боротьби з корупцією.

Виклад основного матеріалу дослідження. Обов'язковою частиною антикорупційної політики України є створення системи органів, які забезпечують запобігання та боротьбу з корупцією, уточнення та розмежування їхніх функцій і повноважень, оптимізація структури та чисельності кадрів, підвищення рівня професіоналізму та відповідальності їхнього складу, а також подальше впровадження демократичних механізмів у антикорупційні органи відповідно до світових і європейських стандартів.

На думку відомого українського правознавця М. І. Козюбри, «для викорінення корупції потрібна насамперед політична воля і системна боротьба з корупцією у всіх

гілках влади та на всіх її рівнях, чого поки що явно бракує» [1].

Для України Конвенція ООН проти корупції набрала чинності 1 січня 2010 року, з цього часу Україна зобов'язалася виконувати положення Конвенції. По цей час Конвенція це єдиний універсальний інструмент для боротьби з корупцією.

Після ратифікації Україною Конвенції ООН проти корупції, Цивільної конвенції про боротьбу з корупцією та Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією Україна почала впроваджувати антикорупційне законодавство та створення системи спеціалізованих антикорупційних органів, відповідно до державної антикорупційної політики, включаючи боротьбу з корупцією.

Критерії ефективності спеціалізованих антикорупційних інституцій базуються на рекомендаціях Конвенції ООН та Ради Європи з боротьби проти корупції. Виділяють такі критерії як: незалежність, спеціалізація, належна професійна підготовка й адекватні ресурси [2].

В Україні існує кілька ключових антикорупційних органів, які працюють над запобіганням і боротьбою з корупцією: Національна рада з питань антикорупційної політики; Національне антикорупційне бюро України (далі – НАБУ); Національне агентство з питань запобігання корупції (далі – НАЗК); Спеціалізована антикорупційна прокуратура (далі – САП); Державне бюро розслідувань (далі – ДБР); Національне агентство з питань виявлення, розшуку та управління активами (АРМА); Вищий антикорупційний суд (далі – ВАКС).

На думку автора, можливо дотримуватися такого розподілу:

- Державні інституції в антикорупційній сфері, які відповідають за формування політики та запобігання корупції: Національне агентство з питань запобігання корупції (НАЗК); Національна рада з питань антикорупційної політики.

- Державні інституції в антикорупційній сфері, які відповідають за виявлення, розслідування та доведення корупційних злочинів (притягнення до відповідальності): Національне антикорупційне бюро України (НАБУ); Державне бюро розсліду-

вань (ДБР); Спеціалізована антикорупційна прокуратура (САП); Вищий антикорупційний суд (ВАС).

Після прийняття Закону України «Про запобігання корупції», 14 жовтня 2014 року та введеного в дію у квітні 2015 року, головну роль у сфері антикорупційних органів відведено Національному агентству з питань запобігання корупції, як органу з превентивними антикорупційними функціями. Національне агентство як центральний орган виконавчої влади зі спеціальним статусом забезпечує формування та реалізацію державної антикорупційної політики, формує правила попередження корупції і підвищення прозорості публічного сектору. НАЗК створено Кабінетом Міністрів України і є відповідальним перед Верховною Радою України, підконтрольне їй, підзвітне Кабінету Міністрів України [3].

Агентство охоплює декілька напрямків: розроблення політики, проведення аналітичних досліджень, моніторинг та координація; запобігання корупції у структурах влади; освітня і просвітницька функція.

Місія НАЗК – будувати добросовісну владу та справедливе суспільство. Декларування публічних службовців є одним з вагомих інструментів для її досягнення.

Ведення Єдиного державного реєстру декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування (Реєстру декларацій) здійснює Національне агентство з питань запобігання корупції [4]. Також НАЗК здійснює ведення Єдиного державного реєстру осіб, які вчинили корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення (Реєстр порушників) – це портал, де міститься інформація про всіх фізичних та юридичних осіб, які вчинили корупційні правопорушення. НАЗК адмініструє цей реєстр з лютого 2019 року [5].

На думку В. Валле, «...подолати корупцію здатне тільки свідоме громадянське суспільство, яке на постійній основі виконує функцію контролю за владою» [6].

На сайті НАЗК діє Єдиний портал повідомлень викривачів, де можливо подати повідомлення про факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, інших порушень.

У своїй роботі В. Нестерович акцентує увагу на тому, що «корупція і лобізм у багатьох випадках взаємопов'язані явища, які здатні деформувати демократичні механізми управління, якщо залишаються без належного регулювання та контролю. Легальний лобізм має позитивний потенціал у демократичному суспільстві, проте відсутність чітких меж між лобізмом і корупційною діяльністю створює ризик для цілісності політичної системи» [7].

В Україні затвердили порядок ведення реєстру лобістів. «Реєстр прозорості» забезпечить доступ до інформації про суб'єктів лобіювання та їхню звітність. Зокрема публічними стануть дані про витрачені на лобіювання кошти, предмет лобіювання та про зустрічі з представниками органів влади, які є об'єктами лобіювання. Також у реєстрі будуть дані про розмір внесків на підтримку політичних партій та до виборчих фондів. Функціонування реєстру забезпечує Національне агентство з питань запобігання корупції (НАЗК). Закон про лобіювання в Україні відповідає рекомендаціям GRECO, ОЕСР, Венеційської комісії та є однією з умов для подальшої інтеграції України до ЄС [8].

Указом Президента України від 14 жовтня 2014 року № 808/2014, відповідно ст. 106 Конституції України, було утворено Національну раду з питань антикорупційної політики, як консультативно-дорадчий орган при Президентові України.

Одним із головних інструментів формування антикорупційної політики є розробка Антикорупційної стратегії – документа, який охоплює питання функціонування загальної системи запобігання корупції, визначає пріоритети запобігання корупції у конкретних секторах державного управління та приділяє значну увагу питанню відповідальності за корупцію, а також координації роботи із запобігання та протидії корупції всіх державних органів.

Головою Національної ради є Президент України, заступником Голови Національної ради – Керівник Офісу Президента України. Персональний склад Національної ради затверджує Президент України. Члени Національної ради, беруть участь у її роботі на громадських засадах.

Спеціально уповноваженим суб'єктом у сфері протидії корупції є Національне антикорупційне бюро України. Національне бюро засновується і здійснює свою діяльність відповідно до Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України», прийнятого Верховною Радою України 14 жовтня 2014 року та інших законів України. Національне антикорупційне бюро України (НАБУ) є центральним органом виконавчої влади зі спеціальним статусом, на який покладається попередження, виявлення, припинення, розслідування та розкриття корупційних й інших кримінальних правопорушень, віднесених до його підслідності, а також запобігання вчиненню нових. Головне гасло на сайті НАБУ – «Знешкодити та запобігти. Очищуємо владу від корупції заради побудови та розвитку успішного суспільства та ефективного держави» [9].

НАБУ займається викриттям та розслідуванням корупційних злочинів, вчинених високопосадовцями та пов'язаних з великими сумами державних коштів. Запуск НАБУ був однією з вимог МВФ та Європейської Комісії для лібералізації візового режиму України з ЄС.

Основні принципи діяльності: верховенство права; повага та дотримання прав і свобод людини і громадянина; законність; безсторонність та справедливість; незалежність Національного бюро та його працівників; підконтрольність і підзвітність суспільству та визначеним законом державним органам; відкритість для демократичного цивільного контролю; політична нейтральність і позапартійність; взаємодія з іншими державними органами, органами місцевого самоврядування, громадськими об'єднаннями.

Відбір на посади здійснюється виключно за конкурсом. Конкурс на зайняття посад у Національному бюро передбачає складання кваліфікаційного іспиту (тестування) та проведення співбесіди.

Контроль за діяльністю Національного бюро здійснюється комітетом Верховної Ради України. Два рази на рік, кожні шість місяців Директор подає письмовий звіт про діяльність Національного бюро. З метою забезпечення прозорості та цивільного

контролю за діяльністю при Національному бюро утворюється Рада громадського контролю. 16 лютого 2022 року Кабінет Міністрів України затвердив нове Положення про Раду громадського контролю при Національному антикорупційному бюро.

Наразі відбувається зовнішній незалежний аудит ефективності діяльності НАБУ за участі міжнародної комісії. Аудит передбачає аналіз внутрішніх структур і процесів бюро, а також перевірку дотримання правових стандартів і вплив на зменшення рівня корупції в Україні. Проведення аудиту є критерієм програми співпраці з МВФ, результати очікуються в кінці січня 2025 року [8].

Для забезпечення гарантій незалежності Національного антикорупційного бюро нагляд над слідством, яке проводять детективи НАБУ, здійснюють працівники Спеціалізованої антикорупційної прокуратури (САП). Підставою для заснування та діяльності Спеціалізованої антикорупційної прокуратури став Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення діяльності Національного антикорупційного бюро України та Національного агентства з питань запобігання корупції» № 198-VIII, яким внесено зміни до Закону України «Про прокуратуру». Положеннями закону у Генеральній прокуратурі України створено САП. Спеціалізована антикорупційна прокуратура є самостійним структурним підрозділом Генеральної прокуратури України ст. 8-1 Закону України «Про прокуратуру». Заступник Генерального прокурора – керівник Спеціалізованої антикорупційної прокуратури (особа, яка виконує його обов'язки).

На САП покладається завдання здійснювати нагляд за додержанням законів під час проведення оперативно-розшукової діяльності досудового розслідування Національним антикорупційним бюро України, підтримувати державне обвинувачення у відповідних провадженнях, а також представляти інтереси громадянина або держави в суді у випадках, передбачених законом і пов'язаних із корупційними або пов'язаними з корупцією правопорушеннями [10].

До загальної структури Спеціалізованої антикорупційної прокуратури входять

центральний апарат і територіальні філії, які розташовуються в тих самих містах, в яких розташовано територіальні управління Національного антикорупційного бюро України.

Заступник Генерального прокурора – керівник Спеціалізованої антикорупційної прокуратури підпорядковується безпосередньо Генеральному прокурору.

Кожні два роки Комісією з проведення оцінки проводиться зовнішня незалежна оцінка (аудит) ефективності діяльності Спеціалізованої антикорупційної прокуратури.

З 1 березня 2016 року набрав чинності Закон України «Про Державне бюро розслідувань», відповідно до положень якого Державне бюро розслідувань (ДБР) є державним правоохоронним органом, на який покладаються завдання щодо запобігання, виявлення, припинення, розкриття та розслідування кримінальних правопорушень, вчинених вищими посадовими особами, службовими особами Національного антикорупційного бюро України, заступником Генерального прокурора України – керівником Спеціалізованої антикорупційної прокуратури або іншими прокурорами Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, крім випадків, коли досудове розслідування цих злочинів віднесено до підслідності детективів підрозділу внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України, а також злочинів проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини), крім злочинів, передбачених статтею 422 Кримінального кодексу України (розголошення відомостей військового характеру, що становлять державну таємницю, або втрата документів чи матеріалів, що містять такі відомості) [11].

Організаційна структура Державного бюро розслідувань визначається Президентом України, затверджена Указом Президента №41/2020 від 05 лютого 2020 року [12]. За кожен рік роботи ДБР Директор повинен звітувати перед Президентом України та Верховною Радою.

Завершення створення повноцінної системи антикорупційної політики в Україні стало можливим завдяки запуску Вищого антикорупційного суду (ВАКС). В експерт-

ному звіті від 23 червня 2017 року GRECO було зазначено про «чітку потребу довірити розгляд гучних справ про корупцію, – які часто стосуються складних фінансових операцій або ретельно продуманих схем, – спеціалізованим суддям» [13].

За інформацією з офіційного сайту цього суду, його головне завдання – забезпечення правосуддя відповідно до чинного законодавства і процедур судочинства. Це потрібно для захисту особи, суспільства і держави від корупції та пов'язаних злочинів, а також для контролю за досудовим розслідуванням таких справ, дотримання прав і свобод людей у кримінальних провадженнях [14]. ВАКС також займається питанням визнання активів необґрунтованими і їх стягнення на користь держави в тих випадках, які передбачені законом, у рамках цивільного судочинства. Функціонально ВАКС може діяти як суд першої інстанції, так і апеляційної. Більшість справ, які розглядаються у ВАКС, надходять після досудових розслідувань, проведених НАБУ та САП. Багато з цих справ стосуються високопосадовців і корупційних схем в державних органах.

ВАКС активно використовує сучасні технології, щоб забезпечити доступ до судових засідань і рішень. Це підвищує довіру людей до судової системи.

Венеціанська комісія у Висновку від 9 жовтня 2017 року № 896/2017 (документ № CDL-AD(2017)020) підтримала утворення Вищого антикорупційного суду, оскільки ситуація в Україні виправдовує запровадження виняткових заходів.

У Нью-Йорку офіційно депонували ратифікаційну грамоту Римського статуту Міжнародного кримінального суду. Це означає, що з 1 січня 2025 року Україна стане 125-ю державою-учасницею МКС.

Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, отриманими від корупційних та інших злочинів (АРМА), є центральним органом виконавчої влади з особливим статусом. Воно відповідає за формування та реалізацію державної політики у сфері виявлення і розшуку активів, які можуть бути арештовані в кримінальних справах, а також за управління арештованими активами.

АРМА не має аналогів серед органів державної влади України за змістом, обсягом функцій і правовим статусом. Агентство створене за прикладом установ, що займаються поверненням і управлінням активами в країнах ЄС, відповідно до рішення Ради Європейського Союзу № 2007/845/ЖНА від 6 грудня 2007 року та інших актів права ЄС [15].

АРМА не здійснює досудове розслідування корупційних злочинів. Тим не менш його діяльність є важливою для ефективного розслідування таких кримінальних проваджень.

Взаємодія антикорупційних органів України є важливим елементом у боротьбі з корупцією. Основні аспекти цієї співпраці:

- спільні розслідування, оскільки Національне антикорупційне бюро (НАБУ) та Спеціальна антикорупційна прокуратура (САП) працюють разом над розслідуванням корупційних справ. НАБУ здійснює розслідування, а САП забезпечує обвинувачення в суді;

- обмін даними, так як антикорупційні органи регулярно діляться інформацією про підозрюваних і результати розслідувань, що допомагає оперативно реагувати на нові випадки корупції;

- співпраця з міжнародними структурами, антикорупційні органи взаємодіють з міжнародними організаціями, такими як ООН і ЄС, отримуючи підтримку та рекомендації щодо впровадження ефективних практик;

- консультації та навчання, органи проводять спільні семінари та тренінги для підвищення кваліфікації співробітників у сфері антикорупційної діяльності;

- координація з іншими державними установами, антикорупційні органи співпрацюють із правоохоронними, судовими та контролюючими органами для забезпечення комплексного підходу до боротьби з корупцією;

- громадський контроль, оскільки антикорупційні органи взаємодіють із громадськими організаціями та активістами, що сприяє підвищенню прозорості та підзвітності в їхній діяльності.

Ця співпраця є важливою для посилення ефективності антикорупційної політики

в Україні та створення умов для зниження рівня корупції в державних структурах.

Висновки. Антикорупційні реформи в Україні є важливим кроком на шляху до побудови прозорої та відповідальної державної системи. Впровадження комплексних змін у законодавстві, створення незалежних антикорупційних інституцій та посилення контролю за фінансовими потоками сприяють зниженню рівня корупції

та підвищенню довіри громадян до влади. Водночас, ефективна боротьба з корупцією вимагає не лише нормативних змін, але й змін у суспільній свідомості та формування культури доброчесності серед громадян і посадовців. Подальший розвиток антикорупційних заходів потребує системної підтримки міжнародних партнерів, вдосконалення механізмів контролю та об'єднання зусиль різних секторів суспільства.

Література:

1. Козюбра М. Загальнотеоретичне правознавство в умовах сучасних глобалізаційних трансформацій. Наукові записки НаУКМА. Т. 193. Юридичні науки. Київ : Національний університет «Києво-Могилянська академія», 2017. С. 3-11.
2. Конвенція Організації Об'єднаних Націй. від 31.10.2003 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16#Text (дата звернення: 04.12.2024 р.)
3. Закону України «Про запобігання корупції» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення: 04.12.2024 р.)
4. Єдиний державний реєстр декларацій. URL: <https://public.nazk.gov.ua/> (дата звернення: 04.12.2024 р.)
5. Єдиний державний реєстр осіб, які вчинили корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення. URL: <https://corruptinfo.nazk.gov.ua/> (дата звернення: 04.12.2024 р.)
6. Валле В. Корупція: роздуми після Майдану. К.: Дух і літера, 2016. 279 с.
7. Нестерович В. Ф. Конституційно-правові засади інституту лобіювання: зарубіжний досвід та перспективи для України: Монографія. Луганськ: РВВ ЛДУВС імені Е. О. Дідоренка, 2010. 752 с.
8. Дайджест антикорупційних новин в Україні. URL: <https://nazk.gov.ua/uk/daydzhest-antikoruptsiynyh-reform-v-ukraini/> (дата звернення: 04.12.2024 р.)
9. Офіційний вебсайт НАБУ. URL: <https://nabu.gov.ua/about-the-bureau/zasadi-roboti/zmist-ta-pryncypy-diyalnosti/> (дата звернення: 04.11.2024 р.)
10. Закону України «Про прокуратуру» від 14.10.2014 № 1697-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#n1728> (дата звернення: 04.12.2024 р.)
11. Закону України «Про Державне бюро розслідувань» від 12.11.2015 № 794-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-19#n353> (дата звернення: 04.12.2024 р.)
12. Указ Президента України від 05.02.2020 № 41/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/41/2020#n9> (дата звернення: 04.12.2024 р.)
13. Звіт GRECO щодо України від 23 червня 2017 року № GrecoEval4Rep (2016)9-P3. URL: <https://www.slideshare.net/slideshow/greco-78736285/78736285> (дата звернення: 04.12.2024 р.)
14. Офіційний вебсайт ВАКС. URL: <https://vaks.gov.ua/> (дата звернення: 04.12.2024 р.)
15. Офіційний вебсайт АРМА URL: <https://arma.gov.ua/mission> (дата звернення: 04.12.2024 р.)

References:

1. Kozubra, M. (2017). General theoretical jurisprudence in the context of modern globalization transformations. Scientific Notes of NaUKMA. Vol. 193: Legal Sciences. Kyiv: National University of Kyiv-Mohyla Academy, 3-11.
2. United Nations Convention (2003, October 31). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16#Text (Accessed: December 4, 2024).
3. Law of Ukraine “On Prevention of Corruption”. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (Accessed: December 4, 2024).
4. Unified State Register of Declarations. Retrieved from <https://public.nazk.gov.ua/> (Accessed: December 4, 2024).
5. Unified State Register of Persons who Committed Corruption or Corruption-related Offenses. Retrieved from <https://corruptinfo.nazk.gov.ua/> (Accessed: December 4, 2024).
6. Vallé, V. (2016). Corruption: Reflections after the Maidan. Kyiv: Dukh i Litera.
7. Nesterovych, V. F. (2010). Constitutional and legal foundations of the lobbying institution: Foreign experience and prospects for Ukraine: Monograph. Luhansk: RWW LDUVS named after E.O. Diderenko, 752.
8. Digest of Anti-Corruption News in Ukraine. Retrieved from <https://nazk.gov.ua/uk/daydzhest-antikoruptsiynyh-reform-v-ukraini/> (Accessed: December 4, 2024).
9. Official Website of the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine (NABU). Retrieved from <https://nabu.gov.ua/about-the-bureau/zasadi-roboti/zmist-ta-pryncypy-diyalnosti/> (Accessed: December 4, 2024).
10. Law of Ukraine “On the Prosecutor’s Office” (2014, October 14). No. 1697-VII. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#n1728>

rada.gov.ua/laws/show/1697-18#n1728 (Accessed: December 4, 2024).

11. Law of Ukraine “On the State Bureau of Investigations” (2015, November 12). No. 794-VIII. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-19#> (Accessed: December 4, 2024).

12. Decree of the President of Ukraine (2020, February 5). No. 41/2020. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/41/2020#n9> (Accessed: December 4, 2024).

13. GRECO Report on Ukraine (2017, June 23). No. GrecoEval4Rep(2016)9-P3. Retrieved from <https://www.slideshare.net/slideshow/greco-78736285/78736285> (Accessed: December 4, 2024).

14. Official Website of the High Anti-Corruption Court of Ukraine (VAKS). Retrieved from <https://vaks.gov.ua/> (Accessed: December 4, 2024).

15. Official Website of the Asset Recovery and Management Agency (ARMA). Retrieved from <https://arma.gov.ua/mission> (Accessed: December 4, 2024).

Стаття надійшла до друку 25 грудня 2024 року

УДК 349.41(447)

DOI 10.31732/2708-339X-2025-15-A9

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ЗЕМЕЛЬ, НАДАНИХ ДЛЯ НАДРОКОРИСТУВАННЯ

Корольова В.В.,

к.ю.н., доцент, професор кафедри державно-правових
дисциплін Університет економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail: viktoriyav@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2998-6144>

Баланик Є.А.,

здобувач ступеня вищої освіти «магістр»
Університет економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail: BalanykEA@krok.edu.ua

FEATURES OF THE LEGAL REGIME OF LAND PROVIDED FOR OVERUSE

Koroleva V.V.,

Ph.D. in Law, Associate Professor
Department of State and Legal Disciplines «KROK» University
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: ViktoriyaV@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2998-6144>

Balanyk E.A.,

graduate of the Master's degree of
«KROK» University,
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: BalanykEA@krok.edu.ua

Анотація. Проблема дослідження правового режиму земель, наданих для надрокористування, є складною та вимагає всебічного підходу, оскільки ця сфера є однією з ключових для розвитку національної економіки. Це питання є важливим з кількох причин: по-перше, відносини щодо використання надр і землекористування регулюються різними галузями законодавства; по-друге, законодавець не визначає чіткі просторові межі цих прав; по-третє, тісний зв'язок між правом використання надр і землекористування фактично унеможливує їхнє існування окремо, хоча вони не є ідентичними. Ця проблема потребує окремого аналізу в контексті даної теми. Зокрема, наголошується на заходах, які законодавець вживає для вдосконалення правового регулювання у цій сфері. Одним із таких кроків є набуття чинності Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення законодавства у сфері користування надрами» № 2805-IX, який вносить важливі зміни до Кодексу України «Про надра» та інших нормативно-правових актів. Для належного правового врегулювання відносин у сфері користування надрами були внесені зміни і до Земельного кодексу України. Зокрема, Законом України від 19.12.2019 р. № 402-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства про видобуток буритину та інших корисних копалин», який набрав чинності 29.12.2019 р., були внесені зміни до низки законодавчих актів, зокрема до глави 15 ЗК України, доповненої статтею 97-1 «Обов'язки користувачів буритиноносними надрами, що проводять розвідувальні роботи та/або видобування буритину». Резюмується, що організаційно-правовий механізм набуття та використання земельних ділянок для потреб надрокористування повинен бути чітко врегульованим, щоб забезпечити права землевласників та користувачів, а також ефективно захищати публічні інтереси суспільства.

Ключові слова: земля, надра, правовий режим, надрокористування, землекористування.

Формул: 0, **рис.:** 0, **табл.:** 0, **бібл.:** 11.

Abstract. This article is devoted to the issue of the legal regime of lands provided for subsoil use. This issue is

important because, firstly, the relations of subsoil use and land use are regulated by the norms of various branches of legislation; secondly, the legislator does not define clear spatial boundaries for the exercise of these rights; thirdly, the existing close connection between the right to use subsoil and land use actually makes it impossible for them to exist without each other, while they are not identified. This problem in the context of the topic under study requires a separate and detailed analysis. Attention is focused on the fact that the legislator is taking certain measures to improve regulatory and legal regulation in this area. One of such steps was the entry into force of the Law of Ukraine "On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Regarding Improvement of Legislation in the Sphere of Subsoil Use" No. 2805-IX, which introduces important changes to the Code of Ukraine "On Subsoil" and a number of other regulatory and legal acts. In order to properly regulate relations regarding the use of subsoil, certain amendments were also made to the Land Code of Ukraine. Thus, the Law of Ukraine dated 19.12.2019 No. 402-IX "On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine on Improving the Legislation on the Extraction of Amber and Other Minerals", which entered into force on 29.12.2019, amended a number of legislative acts. In particular, Chapter 15 of the Land Code of Ukraine was supplemented by Article 97-1 "Obligations of Users of Amber-Bearing Subsoil Conducting Exploration Work and/or Extraction of Amber". It is summarized that the organizational and legal mechanism for the acquisition and use of land plots for the needs of subsoil use must be clearly and comprehensively regulated in order to ensure guarantees of the rights of landowners and users, as well as to effectively protect the public interests of society.

Keywords: land, subsoil, legal regime, subsoil use, land use.

Formulas: 0, fig.: 0, tabl.: 0, bibl. 11.

Постановка проблеми. Землі України є різномірними за своєю суттю і складаються з кількох категорій, кожна з яких має визначене цільове призначення. Цільове призначення та мета використання, що визначаються для кожної категорії земель, обумовлюють наявність спеціальних норм, які встановлюють правовий режим для кожної з цих категорій. Проблема дослідження правового режиму земель, наданих для надрокористування, є складною та вимагає всебічного підходу, оскільки ця сфера є однією з ключових для розвитку національної економіки. При цьому необхідно враховувати не тільки правові норми, але й екологічні, економічні та соціальні аспекти. Правовий режим повинен забезпечувати баланс між використанням природних ресурсів і охороною довкілля, а також бути ефективним у контексті державного контролю та захисту прав власників земельних ділянок. Через руйнівний вплив агресії російської федерації обсяг використання земель для надрокористування значно зменшився, проте це лише підкреслює актуальність наукових досліджень та розробки практичних рішень щодо використання таких земель.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика правового режиму земель досліджувалась у наукових працях таких вчених, як О. Баїк, У. Бобко, А. Гетьман, А. Долинська, А. Дутко, Ю. Єрмаков, В. Корольова, Н. Павлюк, М. Шульга та інш.

Не вирішені раніше проблеми у даній тематиці. Серед наукових досліджень, спрямованих на вирішення проблем у

сфері використання та охорони земель, наданих для надрокористування актуальним залишається питання правового режиму земель для використання надр.

Метою статті є обґрунтування нових наукових положень та висновків щодо правового режиму використання та охорони земель, наданих для використання надр.

Виклад основного матеріалу дослідження. У юридичній літературі правовий режим земель визначається як «встановлений правовими нормами порядок і умови використання земель за цільовим призначенням для всіх категорій земель і всіх форм власності, забезпечення та охорона прав власників землі і землекористувачів, організація державного управління земельними ресурсами, контроль за раціональним використанням землі та дотриманням земельного законодавства, ведення земельного кадастру, проведення землеустрою, моніторинг земель, справляння плати за землю і застосування юридичної відповідальності за порушення земельного законодавства» [1; 2; 3].

Поняття «правовий режим земель» є загальним, оскільки охоплює всі землі України в межах її території, відповідно до статті 18 Земельного кодексу України (ЗКУ) [4]. Згідно з частиною 2 статті 18 ЗКУ, кожна з 9 категорій земель України має свій особливий правовий режим.

Цільове призначення та мета використання, які є основою для кожної категорії земель, визначають необхідність встановлення спеціальних норм, що регулюють правовий режим відповідної категорії земель.

Основними нормативно-правовими актами, які встановлюють правовий режим використання всіх природних ресурсів в Україні, зокрема земель та надр, є Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» [5], Земельний кодекс України [4], Кодекс України про надра [6], Закон України «Про оцінку впливу на довкілля» [7]. На основі цих законів були розроблені та ухвалені інші нормативно-правові акти та підзаконні акти, які детально регламентують порядок використання природних ресурсів, охорону довкілля та забезпечення сталого розвитку в Україні.

У 1996 році була прийнята Конституція України, яка закріпила основні положення щодо прав громадян на природні ресурси та безпечне довкілля. Згідно зі статтею 13, кожен громадянин має право користуватися природними об'єктами права власності Українського народу. Крім того, стаття 50 Конституції гарантує право кожного на безпечне для життя і здоров'я навколишнє природне середовище та на відшкодування шкоди, завданої порушенням цього права [8]. Ці норми стали основою для подальшого розвитку екологічного законодавства в Україні.

До основних елементів правового режиму земель належать: правові норми, що регулюють земельні відносини; порядок та умови класифікації земель за цільовим призначенням; правила набуття і здійснення прав на земельні ділянки; правомочності землевласників та землекористувачів; повноваження органів публічної влади щодо управлінських функцій у сфері земельних ресурсів; правова охорона землі як складової частини довкілля; юридична відповідальність за порушення земельного законодавства та умови її застосування.

Автори підтримують думку Ю. О. Єрмакова, який зазначає, що правовий режим земель визначається питомою вагою юридично значимих елементів, що складають його основу. У контексті надрокористування особливе значення має державне регулювання у сфері використання та охорони надр. Як вказує автор, «іншого шляху, крім державного регулювання сфери надрокористування, немає, оскільки відповідно до Конституції України надра є власністю українського народу і можуть надаватися лише у користу-

вання. За таких умов відсутність державного регулювання може призвести до нераціонального використання, передчасного виведення з експлуатації родовищ корисних копалин у результаті вибіркового видобування багатих на корисні компоненти покладів або грубого порушення діючих вимог і норм при розробці цих родовищ» [9, с. 16].

Згідно зі статтею 14 Кодексу України про надра, до основних видів використання надр належать: геологічне вивчення, включаючи дослідно-промислову розробку родовищ корисних копалин загальнодержавного значення; видобуток корисних копалин; будівництво та експлуатація підземних споруд, не пов'язаних із видобутком корисних копалин; створення геологічних територій та об'єктів, які мають важливе наукове, культурне та санітарно-оздоровче значення; виконання робіт або здійснення діяльності, визначених угодою про розподіл продукції [6].

Згідно з чинним законодавством України, існує два види права на користування надрами: право загального використання та право спеціального використання надр.

Право загального використання природних ресурсів не потребує попереднього дозволу чи погодження органів влади, проте воно можливе лише в межах, визначених Кодексом України про надра. Згідно зі статтею 4 Кодексу про надра, надра можуть перебувати виключно у власності українського народу, а спеціальне користування ними є дозвільним і платним (ст. 14 і 16 Кодексу України про надра) [6].

Спеціальні дозволи на використання надр надаються переможцям аукціонів (електронних торгів), за винятком випадків, передбачених законодавством України. Процедура отримання спеціального дозволу на використання надр здійснюється згідно з Постановою Кабінету Міністрів України від 23 вересня 2020 року № 993 «Про затвердження Порядку проведення аукціонів з продажу спеціальних дозволів на користування надрами» [10].

Надання спеціальних дозволів на користування надрами здійснюється після попереднього погодження з відповідною місцевою радою питання про виділення земельної ділянки для цієї мети.

Задоволення потреб надрокористуван-

ня має здійснюватися за рахунок окремої категорії земель – земель промисловості.

Важливо підкреслити, що корисні копалини належать до ресурсів, які не відновлюються або відновлюються дуже повільно в порівнянні з темпами їх видобутку та використання. Це означає, що час, необхідний для утворення корисних копалин, зазвичай значно перевищує тривалість людського життя. Наприклад, нафта, природний газ, кам'яне вугілля, метали та інші руди – це корисні копалини, що витрачаються швидше, ніж можуть бути природно відновлені. Така ситуація підкреслює важливість раціонального використання природних ресурсів, а також необхідність розвитку ефективних стратегій їх збереження та використання.

Крім того, невід'ємним наслідком надрокористування є погіршення екологічного стану окремих регіонів, тому цей вид діяльності віднесений до екологічно небезпечних. Це зумовлює, з одного боку, потребу у раціональному використанні надр для задоволення економічних потреб, а з іншого – необхідність їх охорони для забезпечення конституційного права громадян на безпечне для життя і здоров'я навколишнє середовище.

Для забезпечення ефективного та сталого використання природних ресурсів критично важливим є удосконалення нормативно-правового регулювання у сфері раціонального використання надр.

Слід звернути увагу, що в останні роки було вжито кілька заходів для вдосконалення нормативно-правового регулювання в цій сфері.

Одним із таких кроків стало прийняття та набуття чинності Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення законодавства у сфері користування надрами», яким були запроваджені суттєві зміни до Кодексу України «Про надра» та до ряду інших нормативно-правових актів [11].

Так, законодавчі зміни передбачають скорочення строків отримання спеціальних дозволів на користування надрами, урегулювання дії спеціальних дозволів під час воєнного стану, цифровізацію дозвільних процедур та інформації в сфері надрокористування, скасування необхідності погодження органами місцевого самоврядування

надання в користування місцевих корисних копалин. Ці зміни відображають потребу в удосконаленні та модернізації процесів управління надрами. Зокрема, скорочення строків отримання дозволів сприятиме підвищенню ефективності та швидкості реалізації проектів у сфері надрокористування.

Слід підкреслити, що спеціальні дозволи на користування надрами, термін дії яких завершився під час воєнного стану, а також строки виконання робіт на ділянці надр, визначені угодами про умови користування, автоматично продовжуються на весь період воєнного стану та протягом шести місяців після його припинення або скасування, без необхідності прийняття відповідного рішення центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері геологічного вивчення та раціонального використання надр.

Також були змінені підходи до термінів користування надрами. Платне строкове користування надрами визначається в залежності від раніше вказаних видів користування надрами.

Однозначно, такий підхід законодавця сприятиме підвищенню прозорості та оперативності у вирішенні завдань у сфері надрокористування, а також стимулюватиме залучення інвестицій в економіку нашої держави. Узгоджена та сучасна система користування надрами може забезпечити кращий контроль за використанням природних ресурсів, захист навколишнього середовища та ефективний розподіл прибутків від видобутку між різними зацікавленими сторонами, включаючи державу та місцеві громади.

З метою належного правового врегулювання відносин щодо користування надрами були внесені певні зміни і до ЗК України. Так, Законом України від «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення законодавства про видобуток бурштину та інших корисних копалин», внесено зміни до низки законодавчих актів [12]. Зокрема, глава 15 ЗК України була доповнена статтею 97-1 «Обов'язки користувачів бурштиноносними надрами, що проводять розвідувальні роботи та/або видобування бурштину». Згідно із якою, власнику спеціального дозволу на користування бурштиноносними надрами надається

право використовувати земельну ділянку на підставі угоди про проведення розвідувальних та видобувних робіт, яка укладається із власником землі та/або за погодженням із землекористувачем. При цьому обов'язково має бути затверджена оцінка запасів у встановленому законодавством порядку після проведення геологічного вивчення на відповідній ділянці бурштиноносних надр.

Постановою Кабінетом Міністрів України від 06.10.2021 р. № 1038 було затверджено Типову угоду про проведення розвідувальних та видобувних робіт на ділян-

ках бурштиноносних надр [13], що значно спрощує оформлення прав на відповідні земельні ділянки.

Таким чином, можна дійти висновку, що законодавець намагається забезпечити ефективний організаційно-правовий механізм набуття та використання земельних ділянок для потреб надрокористування. Водночас цей механізм має бути чітко і всебічно врегульованим, щоб забезпечити гарантії прав землевласників та користувачів, а також ефективно захищати публічні інтереси суспільства.

Література:

1. Земельне право: навч. посібник / О. І. Баїк, У. П. Бобко, М. С. Долинська, А. О. Дутко, Н. М. Павлюк; за ред. О. І. Баїк. Львів: Навчально-науковий Інститут права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка», 2020. 326 с.
2. Земельне право: підручник. 3-тє вид., доп. і перероб.; за ред. М. В. Шульги. Харків: Юрайт, 2023. 592 с.
3. Корольова В. В. Теоретико-правові підходи до визначення земельного права як галузі права України. *Правничий вісник Університету «КРОК»*. 2017. Вип. 26. С. 51-56.
4. Земельний Кодекс України від 25.10.2001 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 3-4. Ст. 27. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text> (дата звернення: 01.01.2025)
5. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25.06.1991 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 41. Ст. 546 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text> (дата звернення: 01.01.2025)
6. Кодекс України про надра від 27.07.1994 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 36. Ст. 340. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/132/94-вр#Text> (дата звернення: 01.01.2025)
7. Про оцінку впливу на довкілля: Закон України від 23.05.2017 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 29. Ст. 315. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2059-19#Text> (дата звернення: 01.01.2025)
8. Конституція України від 28.06.1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 01.01.2025)
9. Єрмаков Ю. О. Державний контроль сфери використання та охорони надр як засіб протидії кримінальним правопорушенням. *Юридична наука*. № 4(106). 2020. Том 1. С. 14-22.
10. Про затвердження Порядку проведення аукціонів з продажу спеціальних дозволів на користування надрами: Постанова Кабінету Міністрів України від 23 вересня 2020 р. № 993. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення: 01.01.2025)
11. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення законодавства у сфері користування надрами: Закон України від 1 грудня 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2805-20#Text> (дата звернення: 01.01.2025)
12. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства про видобуток бурштину та інших корисних копалин: Закон України від 19.12.2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/402-20#Text> (дата звернення: 01.01.2025)
13. Про затвердження Типової угоди про проведення розвідувальних та видобувних робіт на ділянках бурштиноносних надр: Постанова КМУ від 06.10.2021 р. № 1038. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1038-2021-%D0%BF#Text> (дата звернення: 01.01.2025)

References:

1. O. I. Baik, U. P. Bobko, M. S. Dolynska, A. O. Dutko, N. M. Pavliuk (2020). *Zemelne pravo*. [land law]. Lviv: «Lvivska politekhnikha». (in Ukrainian).
2. M. V. Shulhy (2023). *Zemelne pravo*. [land law]. pidruchnyk. 3-tie vyd., dop. i pererob.; za red. Kharkiv: Yurait. (in Ukrainian).
3. Korolova V.V. (2017). *Teoretyko-pravovi pidkhody do vyznachennia zemelnogo prava yak haluzi prava Ukrainy* [Theoretical and legal approaches to the definition of land law as a branch of law in Ukraine]. *Pravnychy visnyk Universytetu «KROK»*. 26. 51-56. (in Ukrainian).
4. The Verkhovna Rada of Ukraine, (2001). *Zemelnyi Kodeks Ukrainy*. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 2002. No 3-4. St. 27.
5. The Verkhovna Rada of Ukraine, (1991). *Pro okhoronu navkolyshnoho pryrodnoho seredovyscha*. *Vidomosti*

Verkhovnoi Rady Ukrainy. 1991. No 41. St. 546.

6.The Verkhovna Rada of Ukraine, (1994). Kodeks Ukrainy pro nadra. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 1994. No 36. St. 340.

7.The Verkhovna Rada of Ukraine, (2017). Pro otsinku vplyvu na dovkillia. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 2017. No 29. St. 315.

8.The Verkhovna Rada of Ukraine, (1996). Konstytutsiia Ukrainy. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 1996. No 30. St. 141.

9.Yermakov Yu.O. (2020). Derzhavnyi kontrol sfery vykorystannia ta okhorony nadr yak zasib protydii kryminalnym pravoporushenniam. [State control over the use and protection of subsoil as a means of combating criminal offenses]. Yurydychna nauka. 4(106). Tom 1. 14-22. (in Ukrainian).

10.Pro zatverdzhennia Poriadku provedennia auktsioniv z prodazhu spetsialnykh dozvoliv na korystuvannia nadramy: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 23.09.2020. № 993. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993-2020-%D0%BF#Text>. (Accessed January 01, 2025)

11.Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo udoskonalennia zakonodavstva u sferi korystuvannia nadramy: Zakon Ukrainy vid 01.12.2022. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2805-20#Text> (Accessed January 01, 2025)

12.Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo vdoskonalennia zakonodavstva pro vydobutok burshtynu ta inshykh korysnykh kopalyn: Zakon Ukrainy vid 19.12.2019. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/402-20#Text> (Accessed January 01, 2025)

13.Pro zatverdzhennia Typovoi uhody pro provedennia rozvidualnykh ta vydobuvnykh robit na diliankakh burshtynosnykh nadr: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 06.10.2021 №1038. Available at: URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1038-2021-%D0%BF#Text> (Accessed January 01, 2025)

Стаття надійшла до друку 10 січня 2025 року

УДК 340

DOI 10.31732/2708-339X-2025-15-A10

БАНКІВСЬКА ТАЄМНИЦЯ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВА РОЗВИТКУ

Степаненко Н.В.,

доктор філософії в галузі права, доцент,
доцент кафедри теорії та історії держави і права
Університет економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail: nataliasv@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6216-2206>

Шкляр К.О.,

здобувачка ступеня вищої освіти «магістр»
Університет економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
shkliarko@krok.edu.ua

BANK SECRECY: CURRENT STATE AND PROSPECTS FOR DEVELOPMENT

Stepanenko N.V.,

PhD in law,
associate Professor of the Department of Theory and History
of the State and Law of «KROK» University
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: nataliasv@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6216-2206>

Shklyar K.O.,

graduate of the Master's degree
of «KROK» University
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
shkliarko@krok.edu.ua

Анотація. Стаття присвячена банківській таємниці, яка є важливим елементом фінансової системи, що забезпечує захист конфіденційної інформації клієнтів банків від несанкціонованого розголошення. У контексті глобалізації та цифровізації економіки виникає необхідність адаптації національного законодавства до нових викликів у сфері захисту персональних даних і фінансової інформації. Особливо важливим є забезпечення балансу між необхідністю гарантування конфіденційності та правами держави на здійснення фінансового моніторингу.

Основним завданням національних законодавців є розробка ефективних механізмів, що враховують міжнародні стандарти і світовий досвід у сфері захисту банківської таємниці. Законодавча техніка повинна відповідати європейським та світовим стандартам, щоб уникнути розбіжностей в інтерпретації правових норм і забезпечити чітке розмежування між законним доступом до банківської інформації та порушенням прав клієнтів. Це передбачає необхідність системного підходу до регулювання даної сфери, в якому враховуються як внутрішні, так і зовнішні чинники, що впливають на забезпечення конфіденційності.

Теоретико-правовий аналіз таких категорій, як «банківська таємниця», «конфіденційна інформація», «право на захист», показує, що їхнє неправильне тлумачення або маніпуляції можуть призвести до порушення прав клієнтів банків. У разі порушення банківської таємниці можливі значні негативні наслідки, зокрема, для репутації суб'єктів господарювання або фізичних осіб, що підриває довіру до фінансової системи в цілому. Зокрема, недосконалість механізмів захисту банківської таємниці може створити ґрунт для зловживань як з боку державних органів, так і третіх осіб. Законодавець, у свою чергу, має дотримуватись принципів законодавчої техніки при впровадженні нових норм або внесенні змін до чинного законодавства, що регулює банківську діяльність і захист інформації. Основним завданням є надання універсального характеру тим нормам, які одночасно забезпечують захист прав добросовісних клієнтів банків і сприяють ефективному контролю за фінансовими правопорушеннями. Це дозволить знайти оптимальну модель для забезпечення прозорості та надійності банківської системи, що в свою

чергу сприятиме зміцненню фінансової стабільності та розвитку економіки.

Ключові слова: банківська таємниця, конфіденційна інформація, правовий захист, клієнт банку, законодавча техніка, фінансова безпека.

Формул: 0; **рис.:** 0, **табл.:** 0, **бібл.:** 10.

Abstract. The article is dedicated to banking secrecy, which is an important element of the financial system that ensures the protection of confidential information of bank clients from unauthorized disclosure. Particularly important is ensuring a balance between guaranteeing confidentiality and the state's right to carry out financial monitoring.

The primary task of national legislators is to develop effective mechanisms that take into account international standards and global experience in protecting bank secrecy. Legislative techniques must align with European and international standards to avoid discrepancies in the interpretation of legal norms and to clearly distinguish between lawful access to banking information and violations of clients' rights. This requires a systemic approach to regulating this area, considering both internal and external factors that influence confidentiality protection.

Theoretical and legal analysis of such categories as «bank secrecy», «confidential information», and «right to protection» shows that their incorrect interpretation or manipulation may lead to violations of bank clients' rights. In the case of a breach of bank secrecy, significant negative consequences may arise, particularly for the reputation of business entities or individuals, undermining public trust in the financial system as a whole. Moreover, imperfections in the mechanisms for protecting bank secrecy may create grounds for abuses by both state authorities and third parties.

Legislators, in turn, must adhere to the principles of legislative technique when introducing new norms or amending existing laws that regulate banking activities and information protection. The main task is to provide universal applicability to the norms that simultaneously ensure the protection of the rights of law-abiding bank clients and contribute to effective control over financial offenses. This will allow finding the optimal model for ensuring transparency and reliability in the banking system, which, in turn, will contribute to strengthening financial stability and economic development.

Keywords: bank secrecy, confidential information, legal protection, bank clients, legislative technique, financial security.

Formulas: 0; **fig.:** 0, **tabl.:** 0, **bibl.:** 10.

Постановка проблеми. Банківська таємниця є однією з основних правових гарантій захисту конфіденційної інформації клієнтів банків, що забезпечує довіру до фінансової системи і її стабільність. Однак у сучасних умовах глобалізації, цифровізації та підвищення вимог до фінансової прозорості виникають численні виклики для забезпечення ефективного захисту банківської таємниці. Зокрема, питання забезпечення балансу між правом клієнта на конфіденційність та потребами держави у фінансовому моніторингу і боротьбі з фінансовими злочинами набувають особливої важливості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про зростаючу увагу науковців до проблеми забезпечення прав клієнтів у сфері банківської таємниці, особливо в умовах розвитку фінансових технологій. Водночас, науковці зазначають, що основною проблемою є відсутність чіткої правової регламентації, яка б забезпечувала належний захист банківської таємниці в умовах сучасних технологій і глобалізаційних процесів. Це може призвести до порушення прав клієнтів банків, зловживань з боку державних органів або третіх осіб, а також до зниження довіри до банківської системи в цілому.

Законодавча практика повинна бути

адаптована до нових викликів, що постають у сфері фінансових технологій, що вимагає відповідних змін у правових нормах та механізмах контролю. Таким чином, проблема полягає у необхідності вдосконалення правового регулювання банківської таємниці, зокрема, у визначенні чітких меж законного доступу до банківської інформації, а також у розробці механізмів, які б забезпечували ефективний баланс між правами клієнтів та державними інтересами, що сприятиме підвищенню довіри до фінансової системи і забезпеченню її стабільності в умовах сучасних економічних реалій.

Стан опрацювання цієї проблематики скеровує нас до наукового доробку, який представлений відомими вітчизняними і зарубіжними вченими, серед яких можна виділити як фахівців у галузі банківського права, так і експертів у сфері захисту персональних даних, фінансових технологій та міжнародного фінансового регулювання.

Серед вітчизняних дослідників важливу роль у вивченні проблематики банківської таємниці відіграє, зокрема, О. В. Мельник, який у своїх працях звертає увагу на необхідність удосконалення законодавчих механізмів захисту банківської таємниці в умовах глобалізації фінансових ринків та інтеграції України в міжнародні фінансові

структури. Водночас, С. А. Лисенко наголошує на важливості забезпечення балансу між конфіденційністю банківських даних і потребами держави у фінансовому моніторингу в контексті боротьби з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму.

Зарубіжні науковці, серед яких Томас Бендер (США), вивчають питання міжнародного співробітництва в галузі банківської таємниці і правового регулювання фінансової конфіденційності в умовах глобалізації. У своїх роботах він акцентує увагу на важливості уніфікації норм міжнародного фінансового права для забезпечення безпеки інформації та захисту прав клієнтів у різних юрисдикціях. Подібні дослідження проводять і європейські експерти, зокрема, Франціска Гаус (Німеччина), яка аналізує правові механізми доступу державних органів до банківської інформації в рамках європейської правової системи та їх відповідність принципам конфіденційності.

Крім того, вітчизняні та зарубіжні науковці активно досліджують взаємодію банківських установ і правоохоронних органів у контексті міжнародних стандартів. Український дослідник Юрій Гриценко приділяє увагу проблемам координації між фінансовими установами й органами влади у випадках, коли необхідно розкрити інформацію для забезпечення правопорядку і боротьби з фінансовими злочинами.

Ці наукові доробки підкреслюють важливість інтеграції національних правових систем у міжнародні правові структури, а також необхідність забезпечення балансування інтересів держави, банківських установ та клієнтів в умовах змінюваного економічного та технологічного середовища. Водночас, незважаючи на значні досягнення в дослідженні проблематики банківської таємниці, актуальною залишається потреба в розробці нових підходів до правового регулювання цієї сфери, які б враховували сучасні виклики, такі як цифровізація фінансових послуг, розвиток фінансових технологій та глобальні тенденції у захисті персональних даних.

Таким чином, науковий доробок вітчизняних і зарубіжних вчених є важливою основою для подальшого дослідження проблематики банківської таємниці. Однак потребує подальшого розвитку та адаптації до

нових реалій міжнародної й національної економіки, що відкриває простір для глибших теоретичних і практичних досліджень у цій галузі.

Виклад основного матеріалу. Дослідження сучасного стану банківської таємниці показують, що вітчизняна правова наука активно займається цією проблемою, проте багато питань, що стосуються розвитку та адаптації банківської таємниці до нових умов, залишаються актуальними. У загальному розумінні банківська таємниця забезпечує конфіденційність фінансової інформації клієнтів, водночас існує необхідність у державному контролі за фінансовими потоками, що інколи може викликати конфлікти з правами клієнтів (Закон України «Про банки і банківську діяльність», 2011, ст. 14). Зокрема, суперечності виникають при співвідношенні інтересів держави в забезпеченні фінансового моніторингу і боротьбі з фінансовими злочинами, та правом клієнта на конфіденційність (Постанова Верховної Ради України «Про боротьбу з відмиванням грошей», 2002, ст. 2). Незважаючи на це, сучасний фінансовий сектор має низку викликів, зокрема внаслідок глобалізації економіки та розвитку нових технологій. Це потребує перегляду існуючих норм та адаптації їх до нових реалій, що особливо важливо для захисту банківської таємниці.

Аналізуючи сучасний стан правового регулювання банківської таємниці, варто відзначити думку Фулея Т. І., який зазначає, що банківська таємниця є важливим правовим інститутом, який забезпечує фінансову конфіденційність та виконує функцію захисту прав і свобод громадян. Водночас він вважає, що сучасне законодавство має потребу в удосконаленні, оскільки багато положень є нечіткими або застарілими. Так, на практиці відсутність чіткої нормативно-правової бази призводить до непорозуміннь у ситуаціях, коли необхідний доступ до інформації, що є банківською таємницею, для державних органів чи третіх осіб [3].

Останні дослідження свідчать про те, що новітні технології, такі як криптовалюти, блокчейн і смарт-контракти, ставлять під сумнів традиційні методи захисту банківської таємниці, оскільки ці технології забезпечують інші принципи зберігання та

обробки даних. Зокрема, смарт-контракти дозволяють здійснювати транзакції без посередників, що ускладнює питання їхнього контролю державними органами. Це потребує негайної адаптації законодавства до нових технологічних умов і створення нових форм правового моніторингу та захисту фінансових даних.

Водночас, у роботах Мельника О. В. підкреслюється важливість адаптації законодавства до сучасних вимог фінансових технологій та цифрової економіки. На його думку, зокрема, важливо чітко визначити межі та умовний доступ до банківської таємниці, а також механізми захисту в умовах нових технологій, як криптовалюти і блокчейн [4, с. 47]. За його словами, законодавство повинно чітко регламентувати порядок збору, обробки і зберігання даних, що мають значення для банківської таємниці, щоб уникнути правових колізій і забезпечити ефективну боротьбу з фінансовими злочинами.

Різні підходи до банківської таємниці у контексті державного контролю також виражені в наукових працях Омельченко М. П. Він наголошує, що, з одного боку, держава має право доступу до банківської інформації для забезпечення безпеки та боротьби з відмиванням коштів, з іншого – наявність безпекових загроз може призвести до зловживань з боку державних органів. Зокрема, є ймовірність того, що державні органи можуть використовувати доступ до банківської інформації в інших, не зовсім правових цілях, що може порушувати основні права громадян на конфіденційність і захист їхньої приватності [5].

У той час, як у роботах Фулея Т. І. зазначено, що в Україні часто виникають ситуації, коли доступ держави до банківських даних здійснюється без належного контролю, що може порушувати права клієнтів [3, с. 25]. Для уникнення таких ситуацій важливо, щоб закони встановлювали чіткі процедури контролю та моніторингу цього процесу. Адже надмірне втручання з боку держави у фінансові відносини громадян може призвести до зловживань і порушення прав.

Абрамов у своїй науковій роботі щодо цивільного процесу наголошував, що принципи права повинні забезпечувати не лише конфіденційність, але й доступність і про-

зорість фінансових операцій для держави в межах законодавчого регулювання [6, с. 6]. Погоджуємось з думкою О. В. Мельника, який зазначає, що важливо забезпечити баланс між захистом банківської таємниці і правом держави на доступ до цієї інформації, а також розробити чіткі механізми контролю, щоб уникнути зловживань [4, с. 47].

Невід'ємною частиною сучасної банківської діяльності є захист фінансової інформації клієнтів, проте з розвитком цифрових технологій та нових фінансових інструментів банківська таємниця стикається з численними викликами. Одним із таких викликів є поширення електронних платіжних систем і онлайн-банкінгу, які створюють нові ризики для збереження конфіденційності банківських даних.

Важливим питанням є також впровадження штучного інтелекту в процесі обробки фінансових транзакцій. За словами Козлова С. І., використання AI в банківській сфері може призвести до значних змін у підходах до захисту персональних даних. У випадку використання таких технологій важливо ретельно налаштовувати системи захисту інформації, щоб уникнути несанкціонованого доступу чи витоку важливої інформації. Проте, на думку науковця, існуюча нормативно-правова база часто не встигає за швидкими змінами в технологічному середовищі, що ставить під загрозу ефективність захисту банківської таємниці [7, с. 112].

Не менш важливою проблемою є проблема взаємодії з міжнародними фінансовими установами. Зокрема, із введенням нових глобальних норм, таких як закон «Про прозорість податкових режимів», зростає необхідність у розширенні доступу до інформації з боку міжнародних організацій [10]. Такий розвиток подій може призвести до порушення конфіденційності даних, що викликає занепокоєння у правозахисників та експертів, зокрема, у роботах Дзюбика І.І., який наголошує на важливості забезпечення належного балансу між правами громадян і міжнародними зобов'язаннями у сфері фінансової безпеки [8, с. 89].

Ще однією суттєвою проблемою є розвиток кіберзлочинності, яка постійно зростає через глобальне використання інтернету та нових фінансових технологій. За

даними досліджень, численні випадки зламу банківських систем і витоку даних свідчать про необхідність оновлення стандартів кібербезпеки в банківській сфері, що стане запорукою ефективного захисту банківської таємниці [9, с. 152].

Таким чином, у контексті сучасних фінансових викликів, необхідно не тільки вдосконалювати законодавство, але й створювати нові механізми захисту інформації, що відповідають вимогам часу.

Висновки. Отже, захист банківської таємниці є ключовим елементом сучасної фінансової системи, оскільки забезпечує конфіденційність інформації клієнтів і підтримує довіру до банківських установ. Однак у контексті швидкого розвитку цифрових технологій і глобалізації фінансових потоків перед цією концепцією постають

нові виклики. Впровадження електронних платіжних систем, штучного інтелекту, блокчейн-технологій, а також зміни у міжнародному фінансовому регулюванні вимагають оновлення нормативно-правової бази. Водночас необхідно забезпечити ефективний контроль за виконанням державних функцій у сфері боротьби з фінансовими злочинами, не порушуючи права громадян на конфіденційність. Важливим є також посилення стандартів кібербезпеки, зокрема в умовах зростання кіберзлочинності, що ставить під загрозу безпеку фінансових даних. У цьому контексті, з урахуванням наукових досліджень, слід спрямовувати зусилля на інтеграцію новітніх технологій у правове поле, що дозволить забезпечити баланс між правами клієнтів і державними інтересами у сфері фінансової безпеки.

Література:

1. Закон України «Про банки і банківську діяльність»: Закон від 07.12.2000 № 2121-III (ред. від 15.02.2011). *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 5-6. Ст. 30.
2. Постанова Верховної Ради України «Про боротьбу з відмиванням грошей»: постанова від 28.11.2002 № 249-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 1. Ст. 3.
3. Фулей Т. І. Банківська таємниця: правові аспекти. Київ: Юридична думка, 2015. 240 с.
4. Мельник О. В. Адаптація законодавства до вимог фінансових технологій. Харків: Право, 2019. 312 с.
5. Омельченко М. П. Державний контроль і банківська таємниця: конфлікти та рішення. Одеса: Одеський юридичний університет, 2018. 280 с.
6. Абрамов С. Н. Цивільний процес та права громадян на конфіденційність. Київ: Наукова думка, 2003. 198 с.
7. Козлов С. І. Штучний інтелект у банківській сфері: виклики і можливості. Київ: Видавничий дім «Юридична книга», 2021. 256 с.
8. Дзюбик І. І. Міжнародні фінансові зобов'язання та банківська таємниця / І. І. Дзюбик. Львів: Науковий центр правознавства, 2020. 310 с.
9. Литвиненко А. Ю. Кіберзлочинність у фінансовій сфері: нові загрози і захист / А. Ю. Литвиненко. Чернівці: Літера, 2019. 270 с.
10. OECD. Закон «Про прозорість податкових режимів». 2020. URL: <https://www.oecd.org> (дата звернення: 10.01.2025).

References:

1. Verkhovna Rada of Ukraine. (2000). Law of Ukraine «On Banks and Banking Activities» No. 2121-III (as of 15.02.2011). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 5-6, Art. 30.
2. Verkhovna Rada of Ukraine. (2002). Resolution «On Combating Money Laundering» No. 249-IV. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 1, Art. 3.
3. Fulei, T. I. (2015). *Bankivska taemnitcia: pravovi aspekty [Banking secrecy: legal aspects]*. Kyiv: Yurydychna dumka.
4. Melnyk, O. V. (2019). *Adaptatsiia zakonodavstva do vymoh finansovykh tekhnolohii [Adaptation of legislation to financial technology requirements]*. Kharkiv: Pravo.
5. Omelchenko, M. P. (2018). *Derzhavnyi kontrol i bankivska taemnitcia: konflikty ta rishennia [State control and banking secrecy: conflicts and solutions]*. Odesa: Odeskyi yurydychnyi universytet.
6. Abramov, S. N. (2003). *Tsyvilnyi protses ta prava hromadian na konfidentsiinst [Civil procedure and citizens' rights to confidentiality]*. Kyiv: Naukova dumka.
7. Kozlov, S. I. (2021). *Shtuchnyi intelekt u bankivskii sferi: vyklyky i mozhlyvosti [Artificial intelligence in the banking sector: challenges and opportunities]*. Kyiv: Vydavnychiy dim «Yurydychna knyha».
8. Dziubyk, I. I. (2020). *Mizhnarodni finansovi zoboviazhannia ta bankivska taemnitcia [International financial obligations and banking secrecy]*. Lviv: Naukovo-pravovyi tsentr.
9. Lytvynenko, A. Yu. (2019). *Kiberzlochynnist u finansovii sferi: novi zahrozy i zakhyst [Cybercrime in the financial sector: new threats and protection]*. Chernivtsi: Litera.
10. OECD. (2020). Law «On Transparency of Tax Regimes». Retrieved from <https://www.oecd.org> (Accessed: 10.01.2025).

Стаття надійшла до друку 15 січня 2025 року

ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ ІТ-ПРАВА ЯК ГАЛУЗІ ПРАВА

Корольова В.В.,

*к.ю.н., доцент, професор кафедри державно-правових дисциплін
Університет економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail: viktoriyav@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2998-6144>*

Чорна В.О.,

*здобувачка ступеня вищої освіти «магістр»
Університет економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail: ChornaVO@krok.edu.ua*

THE CONCEPT AND ESSENCE OF IT-LAW AS A BRANCH OF LAW

Koroleva V.V.,

*Ph.D. in Law, Associate Professor
Department of State and Legal Disciplines «KROK» University
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: ViktoriyaV@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2998-6144>*

Chorna V.O.,

*graduate of the Master's degree
of «KROK» University
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: ChornaVO@krok.edu.ua*

Анотація. Проблематика, пов'язана з ІТ-правом, останнім часом викликає усе більший інтерес науковців, що зумовлено поширенням ІТ-відносин та зростанням питомої ваги юридичної активності у цій галузі на практиці. Разом із тим, дефініція ІТ-права, його характеристика та встановлення сутності поки що належать до числа питань, які потребують серйозного дослідження. ІТ-право є відносно новою галуззю права, яка відповідає на виклики цифрової ери та розвиток інформаційних технологій. У цій статті аналізується поняття ІТ-права, визначаються його місце у правовій системі та взаємодія з іншими галузями права. У найбільш загальному вигляді під ІТ-правом розуміють сукупність норм та правил, що опосередковують діяльність по забезпеченню безпеки інформаційних технологій та інформаційної активності в мережі Інтернет. До сфери його правового регулювання відносять широке коло різноманітних відносин, які регулюються нормами цивільного, господарського, адміністративного, сімейного, кримінального права. Особливо багато різноманітних ІТ-відносин виникає у сфері цивільно-правового регулювання. Під ІТ-правом у широкому сенсі розуміємо сукупність усіх норм і правил, що регулюють діяльність по використанні інформаційних технологій та інформаційної правомірної активності в мережі Інтернет. ІТ-право у вузькому сенсі це регулятивні норми (переважно цивільно-правові), що забезпечують функціонування ІТ-відносин. У сучасних умовах розвитку ІТ-право являє собою складну та інтегровану галузь права, що належить до нового покоління. Універсальний характер таких інтегрованих галузей права проявляється в тому, що вони охоплюють як міжнародні, так і національні правові норми. Однією з характерних ознак галузей права нового покоління є поєднання публічних і приватних інтересів. В юридичній літературі існує думка, що основне завдання галузей права нового покоління полягає в забезпеченні нових функцій держави або в модифікації вже існуючих.

Ключові слова: ІТ-право, інформаційні технології, правове регулювання, галузь права.

Формул: 0, рис.: 0, табл.: 0, бібл.: 10.

Abstract. Issues related to IT law have recently attracted increasing interest among scholars, which is due to the spread of IT relations and the growth of the specific weight of legal activity in this area in practice. At the same time, the definition of IT law, its characteristics and establishment of its essence are still among the issues that require serious

research. IT law is a relatively new branch of law that responds to the challenges of the digital era and the development of information technologies. This article analyzes the concept of IT law, determines its place in the legal system and interaction with other branches of law. In the most general form, IT law is understood as a set of norms and rules that mediate activities to ensure the security of information technologies and information activity on the Internet. The scope of its legal regulation includes a wide range of various relations that are regulated by the norms of civil, economic, administrative, family, and criminal law. Especially many various IT relations arise in the field of civil law regulation. IT law in a broad sense is understood as a set of all norms and rules that regulate the use of information technologies and lawful information activity on the Internet. IT law in a narrow sense is regulatory norms (mainly civil law) that ensure the functioning of IT relations. In modern conditions of development, IT law is a complex, integrated branch of law of a new generation. The universal nature of integrated branches of law is manifested in the fact that they simultaneously cover both the norms of international and national law. A characteristic feature of the branches of law of a new generation is the combination of public and private interests. In legal literature, a point of view is expressed according to which the main purpose of the branches of law of a new generation is to serve new or modify established functions of the state.

Keywords: IT law, information technology, legal regulation, branch of law.

Formulas: 0, fig.: 0, tabl.: 0, bibl.: 10.

Постановка проблеми. З розвитком інформаційних технологій виникають нові правові виклики, які потребують окремого правового врегулювання. Інформаційні технології дедалі більше визначають умови, до яких правова система повинна адаптуватися. Отже, для ґрунтовного аналізу інформаційних технологій у правовому контексті необхідно визначити правові концепти, на основі яких суспільні відносини, пов'язані з використанням інформаційних технологій, повинні досліджуватися в межах певної галузі права.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. ІТ-право є порівняно новим правовим феноменом. Питання, що стосуються дослідження відносин, які виникають у глобальній мережі, а також використання поняття «ІТ-право», стали предметом вивчення численних науковців, серед яких Т. Бачинський, Р. Калюжний, Т. Міхайліна, О. Марценюк, О. Сімсон, Я. Тицька, Л. Тарасенко, Є. Харитонов, О. Харитонова, О. Яворська та інші.

Не вирішені раніше проблеми у даній тематиці. ІТ-право перебуває на етапі становлення, і в наукових колах ще немає єдиної думки щодо його чіткої ідентифікації як самостійної галузі права. Крім того, під час дискусій виявились значні розбіжності у поглядах на юридичну природу, зміст і обсяг поняття ІТ-право. Така ситуація вимагає пошуку рішень для вирішення цих та інших пов'язаних питань.

Метою статті є теоретичне дослідження поняття та сутності ІТ-права як окремої галузі права.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасному цифровому суспільстві інформаційні технології відіграють важливу роль у багатьох сферах життєдіяльності. Це

створює потребу в правовому регулюванні цих технологій, що призвело до формування нової галузі права – ІТ-права. ІТ-право охоплює питання захисту персональних даних, прав на інформацію, регулювання електронної комерції, а також правовий статус цифрових технологій і їхній вплив на суспільство.

Серед науковців, які досліджують питання правової природи ІТ-права існують різнопланові та протилежні думки щодо правової природи ІТ-права як галузі права. Відтак, до кінця нез'ясованою залишається правова природа вказаної галузі права.

Перш ніж надати характеристику ІТ-праву як галузі права, наведемо значення поняття «галузь права».

В юридичній літературі виробився єдиний підхід щодо визначення поняття галузі права, згідно з яким визначаються такі її ознаки: основа відокремлення галузі права – якісно однорідні суспільні відносини; об'єктивність відокремлення груп суспільних відносин; певна структура.

Більшість науковців для визначення галузі права використовують наукову тріаду: об'єкт; предмет; метод правового регулювання.

Об'єктом галузевої правової належності, як правило, є велика група однорідних суспільних відносин, яка становить окрему, відносно самостійну сферу суспільного життя. Предмет галузевого правового регулювання – це усталений у сфері правової регуляції особливий правовий режим, який визначається сукупністю однопорядкових норм права, що становлять право відповідної галузі. Метод галузевого правового регулювання – це сукупність прийомів, способів і форм вираження специфічних регулятивних якостей і

функцій, притаманних нормам права.

Поширеними в юридичній літературі стали класифікації галузей права на: фундаментальні, спеціальні і комплексні.

Вказуючи на класифікацію галузей права на основні, спеціальні і комплексні, деякі автори зазначають, що в основу цієї класифікації покладено об'єкт правового регулювання та сукупність спеціальних норм його регулювання.

Отже, для виокремлення ІТ-права в окрему самостійну галузь необхідно довести наявність: спеціального об'єкту (суспільних відносин) та сукупності спеціальних норм його регулювання.

З приводу цієї проблеми серед дослідників існують різні підходи. Одні вважають право інформаційних технологій повноцінною комплексною галуззю права, інші ж стверджують, що воно знаходиться на стадії становлення. Треті заперечують можливість визнання права інформаційних технологій як самостійної галузі права.

Згідно з точкою зору О. Марценюка, «ІТ-право України є самостійною комплексною галуззю національного права, яка потребує теоретичного обґрунтування окремих її інститутів при їх комплексному застосуванні в українській правовій системі, а також визначення самостійного методу інформаційного права» [1, с. 219].

Подібну позицію займає і Р. Калюжний, який зазначає, що «ІТ-право можна визначити як пограничну галузь між публічним і приватним правом. Серед складних, ієрархічних багатопорядкових підсистем, що формують українську правову систему, ІТ-право є комплексною міжгалузевою наукою в загальній системі національного права» [2, с. 6].

Прихильники ідеї про визнання інформаційних технологій як комплексної галузі права наголошують, що норми, які входять до її предмета, водночас зберігають свою належність до інших галузей права, таких як конституційне, цивільне, сімейне, адміністративне, кримінальне тощо [3; 4]. Наприклад, закріплення в Конституції України права кожного вільно збирати, зберігати, використовувати та поширювати інформацію усно, письмово або іншими способами – на свій вибір (ч. 2 ст. 34) є нормою інформаційно-правового регулювання, оскільки вона

регулює відносини, пов'язані з пошуком, отриманням, використанням та розповсюдженням інформації [5]. Зазначена норма також є частиною конституційного права, оскільки вона закріплює основне право особистості.

Трансформація поглядів щодо юридичної природи ІТ-права триває, і яскравим прикладом цього є точка зору вчених Є. Харитонова та О. Харитонової. Вони зазначають, що спроби класифікувати комплексне правове регулювання відносин інформаційного суспільства як нову галузь права є некоректними, оскільки з позицій нормативістського підходу до права ІТ-права, Інтернет-права та інформаційного права не можна вважати окремими галузями права. Замість цього вони пропонують розглядати ІТ-право як «концепт», що охоплює сукупність уявлень, понять, знань і асоціацій, пов'язаних із правовим регулюванням відносин, що виникають у процесі створення та використання інформаційних технологій [6, с. 24].

О. Сімсон підкреслює, що ІТ-право є не штучним явищем, це правове регулювання відносин, які склалися та продовжують складатися у передовій галузі економіки, пов'язаній з розвитком інформаційних технологій [7, с. 55].

У науковій літературі також ІТ-право розглядають як складник інформаційного права, а деякі вчені навіть ототожнюють їх.

З даним твердженням не можна погодитись, адже сферою правого регулювання інформаційного права є правовідносини, об'єктом яких є інформація в будь-якому вигляді (усна, письмова тощо).

Предметом правового регулювання ІТ-права, як вірно зазначають Михайліна Т. В., Мазур Я. В. є сукупність відносин, що охоплюють створення, зберігання, передачу та захист інформації в електронному вигляді, обробка якої здійснюється за допомогою інформаційних технологій у глобальних і локальних інформаційних системах. До цих відносин відносяться питання, пов'язані з розробкою та розповсюдженням програмного забезпечення, новітніх інформаційних технологій, баз даних, Інтернет-бізнесу, укладенням і виконанням смарт-контрактів, проведенням онлайн-розрахунків тощо. Норми ІТ-права мають змішаний характер, поєднуючи приватно-публічні елементи, оскільки

ки в цій сфері домінує приватна ініціатива та договірне регулювання правовідносин, що робить певну частину норм диспозитивними. Проте значна частина приписів встановлює обов'язкові правила поведінки, що вказує на наявність імперативних норм. Отже, ІТ-право поєднує як диспозитивний, так і імперативний методи правового регулювання [8, с. 147].

Отже, до предмету ІТ-права належать: різноманітні інформаційні послуги та їх результати, продукти інтелектуальної творчості, включаючи твори літератури, мистецтва, музики тощо, цінні папери, договори, офіційні документи, а також такі нематеріальні цінності, як честь, гідність, безпека людини, а також фізичні об'єкти та інші матеріальні цінності.

Наступним етапом вивчення ІТ-права є розрізнення цього поняття в широкому та вузькому значеннях. У широкому сенсі ІТ-право охоплює сукупність норм і правил, що регулюють діяльність, пов'язану з використанням інформаційних технологій та правомірною інформаційною активністю в Інтернеті. Структура ІТ-права в цьому контексті є інтегрованою системою багаторівневого характеру, яка містить як приватноправові, так і публічно-правові елементи. Важливо враховувати ці дві складові ІТ-відносин, оскільки це дозволяє визначити пріоритет інтересів (приватних чи публічних) та обрати відповідні методи правового регулювання. При цьому публічно-правові ІТ-відносини можуть існувати і в рамках цивільного права, як, наприклад, відносини цивільної відповідальності за шкоду, завдану правопорушеннями у сфері ІТ-права. Це має практичне значення, оскільки такі відносини регулюються лише нормами законодавчих актів, і їх не можна змінити чи припинити за взаємною домовленістю сторін.

ІТ-право в вузькому сенсі розглядається як сукупність регулятивних норм, здебільшого цивільно-правового характеру, які забезпечують функціонування ІТ-відносин.

Науковці, що підтримують цю точку зору, зазначають, що структура ІТ-права в цьому випадку виглядає наступним чином:

- загальні положення цивільного законодавства, що стосуються ІТ-відносин: основні принципи цивільного законодавства;

- норми про аналогію закону й аналогію права; підстави виникнення цивільних прав та обов'язків у сфері ІТ-відносин; захист суб'єктивних прав; норми про правочини; визначення строків та термінів тощо;

- положення цивільного законодавства, що регулюють суб'єктний склад ІТ-відносин: створення та припинення юридичних осіб; визначення видів юридичних осіб, що можуть бути створені в ІТ-сфері; норми, які регулюють внутрішньо-корпоративні відносини тощо;

- положення цивільного законодавства, що стосуються прав інтелектуальної власності;

- загальні положення цивільного законодавства, що стосуються окремих видів договорів у сфері ІТ-відносин;

- положення цивільного законодавства, що стосуються недоговірних відносин у ІТ сфері;

- положення цивільного законодавства, що стосуються спадкування у сфері ІТ-відносин;

- положення сімейного законодавства, що стосуються ІТ-відносин, зокрема: права подружжя на продукти ІТ; поділ спільної сумісної власності подружжя на продукти ІТ; визначення права власності на продукти ІТ за шлюбним договором; захист прав неповнолітніх членів сім'ї в ІТ-відносинах;

- положення господарського законодавства, що стосуються ІТ-відносин у сфері господарювання;

- кримінальне право передбачає кримінально-правовий захист від кіберзлочинності, шахрайства в Інтернеті;

- адміністративне право унормовує порядок надання адміністративних послуг з використанням ресурсів мережі Інтернет [9, с. 51].

З такими твердженнями можна частково погодитися, оскільки такі відносини дійсно виникають у мережі Інтернет. Водночас, цивільні, кримінальні, адміністративні та інші правовідносини, що виникають у Інтернеті чи інших подібних мережах повинні регулюватися окремими інститутами відповідних галузей права, з урахуванням як їх специфіки, так і особливостей функціонування конкретної мережі.

Відносини в ІТ-сфері характеризуються певними особливостями (спеціалізацією), яка

кореспондується з особливостями суспільної формації в інформаційному середовищі:

- об'єктом таких відносин виступає нематеріальне благо - інформація в електронному вигляді як програма, ресурс, продукт, інформаційна послуга, інформаційна технологія;

- ці відносини є міждисциплінарними, їх дослідження та регулювання потребує не тільки юридичних, а й технологічних знань;

- ці відносини є глобальними, а тому неможливо будувати їх регулювання спираючись тільки на національне законодавство та регулювання, яке не кореспондується з

міжнародно-правовим [10, с. 44].

Отже, у сучасних умовах розвитку ІТ-право являє собою складну та інтегровану галузь права, що належить до нового покоління. Універсальний характер таких інтегрованих галузей права проявляється в тому, що вони охоплюють як міжнародні, так і національні правові норми. Однією з характерних ознак галузей права нового покоління є поєднання публічних і приватних інтересів. В юридичній літературі існує думка, що основне завдання галузей права нового покоління полягає в забезпеченні нових функцій держави або в модифікації вже існуючих.

Література:

1. Марценюк О. Теоретико-методологічні засади інформаційного права України: реалізація права на інформацію : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2009. 266 с.
2. Калужний Р. Предмет та методи інформаційного права. *Правова інформатика*. 2008. № 3. С. 5-9.
3. Бачинський Т., Радейко Р. Основи ІТ-права: навч. посіб. 3-тє вид., допов. і перероб. К. Юрінком Інтер. 2019. 244 с.
4. Яворська О. С. ІТ-право. Л. Левада. 2017. 470 с.
5. Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
6. Харитонов Є. О., Харитонova О. І. Сутність ІТ-права: пошук парадигми. *Право України*. 2018. № 1. С. 18-29.
7. Сімсон О. ІТ-право з позицій теорії та практики, підходи до вивчення і викладання. *Право України*. 2018. № 1. С. 51-62.
8. Міхайліна Т. В., Мазур Я. В. ІТ-Право у системі права: дискусійні моменти сучасності. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*, 2024. Серія Право. Випуск 84. Ч. 3. С. 144-151.
9. Тарасенко Л. Правова природа Інтернет-права. *Вісник Львівського університету*. 2021. № 72. С. 47-54.
10. Тицька Я. О., Поварчук Н. С. Доктринальні підходи щодо визначення статусу права інформаційних технологій. *Київський часопис права*. 2023. № 1. С. 41-46.

References:

1. Martseniuk O. (2009). Theoretical and methodological foundations of information law of Ukraine: implementation of the right to information. PhD diss. K. (in Ukrainian).
2. Kaliuzhnyi R. (2008). Predmet ta metody informatsiinoho prava. [Subject and methods of information law]. *Pravova informatyka*. 3. 5-9. (in Ukrainian).
3. Bachynskiy T., Radeiko R. (2019). Osnovy IT-prava. [Basics of IT law]. 3-tie vyd., dopov. i pererob. K. Yurinkom Inter. (in Ukrainian).
4. Yavorska, O.S. (2017). IT-pravo. [IT law]. L. Levada. (in Ukrainian).
5. The Verkhovna Rada of Ukraine, (1996). Konstytutsiia Ukrainy. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 1996. No 30. St. 141.
6. Kharytonov Ye. O., Kharytonova O.I. (2018). Sutnist IT-prava: poshuk paradyhmy. [The essence of IT law: the search for a paradigm]. *Pravo Ukrainy*. 1. 18-29. (in Ukrainian).
7. Simson O. (2018). IT-pravo z pozytsii teorii ta praktyky, pidkhody do vyvchennia i vykladannia. [IT law from the standpoint of theory and practice, approaches to study and teaching]. *Pravo Ukrainy*. 1. 51-62. (in Ukrainian).
8. Mikhailina T.V., Mazur Ya.V. (2024). IT-Pravo u systemi prava: dyskusiini momenty suchasnosti. [IT Law in the legal system: contemporary discussion points]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho Natsionalnoho Universytetu, Seriia Pravo*. Vypusk 84. 3. 144-151. (in Ukrainian).
9. Tarasenko L. (2021). Pravova pryroda Internet-prava. [The Legal Nature of Internet Law]. *Visnyk Lvivskoho universytetu*. 72. 47-54. (in Ukrainian).
10. Tytska Ya. O., Povarchuk N. S. (2023). Doktrynalni pidkhody shchodo vyznachennia statusu prava informatsiinykh tekhnolohii. [Doctrinal approaches to determining the legal status of information technologies]. *Kyivskiy chasopys prava*. 1. 41-46. (in Ukrainian).

Стаття надійшла до друку 10 січня 2025 року

УДК 340.12

DOI 10.31732/2708-339X-2025-15-A12

ПІДСТАВИ ТА ПОРЯДОК, ПРОПОРЦІЙНІСТЬ, ЗАКОННІСТЬ ТА МЕЖІ ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Корольова В.В.,

*к.ю.н., доцент, професор кафедри державно-правових дисциплін
Університет економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail: viktoriyav@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2998-6144>*

Гапешко Т.С.,

*здобувачка ступеня вищої освіти «магістр»
Університет економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail: hapeshkots@krok.edu.ua*

EXPERIENCE OF LEGAL REGULATION OF THE PROVISION OF DETECTIVE SERVICES IN FOREIGN COUNTRIES AND ITS IMPLEMENTATION IN UKRAINE

Koroleva V.V.,

*Ph.D. in Law, Associate Professor,
Department of State and Legal Disciplines
«KROK» University,
Kyiv, Tabirna St., 30-32, 03113, Ukraine
e-mail: viktoriyav@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2998-6144>*

Hapeshko T.S.,

*graduate of the Master's degree
of «KROK» University
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: hapeshkots@krok.edu.ua*

Анотація. Стаття присвячена аналізу основних проблем щодо підстав, порядку, пропорційності, законності та меж обмеження прав людини в умовах воєнного стану. Доведено, що інститут правомірного обмеження прав і свобод людини створює можливості для належної реалізації цих прав та свобод. Зроблено висновок, що правомірність таких обмежень має забезпечуватися неухильним дотриманням підстав та порядку, пропорційності, законності та меж обмежень таких прав людини в умовах воєнного стану.

Встановлено, що законною підставою та основною причиною запровадження обмежень прав і свобод в умовах воєнного стану є необхідність забезпечення територіальної цілісності та суверенності держави України. Визначено, що при обмеженні прав людини необхідним є дотримання принципу законності, обмеження повинно відповідати критерію єдності таких правових обмежень, неприпустимим є застосування обмежень до абсолютних прав. Обґрунтовано, що зміст принципу пропорційності включає три основні вимоги до збалансованого обмеження прав людини: обґрунтованість обмеження, важливість цілей обмеження, відповідність ступеня обмеження прав суспільної значущості цілей обмеження або значущості прав, що захищаються.

Зроблено висновок, що обмеження прав громадян під час воєнного стану є необхідними в країнах з різними політико-правовими режимами. У деяких випадках такі обмеження зумовлені загрозою безпеці та територіальній цілісності держави. Однак важливо забезпечити узгодження інтересів громадян та держави, оскільки безпека держави неможлива без урахування балансу інтересів особи, громадянського суспільства та держави. Цей баланс досягається через введення поміркованих обмежень як на владу держави над особою, так і на права та свободи особистості. Основою для вирішення зазначених проблем можуть стати подальші наукові дослідження меж обмежень прав людини в умовах воєнного стану.

Ключові слова: обмеження прав людини, воєнний стан, принцип пропорційності, принцип законності, межі обмеження прав людини, правомірність обмеження прав, абсолютні права людини, конституційні права

людини.

Формул: 0, рис.: 0, табл.: 0, бібл.: 18.

Abstract. The article is devoted to the analysis of the main problems regarding the grounds, procedure, proportionality, legality, and limits of restrictions on human rights in conditions of martial law. It is proved that the institution of lawful restrictions on human rights and freedoms creates opportunities for the proper implementation of these rights and freedoms. It is concluded that the legality of such restrictions should be ensured by strict adherence to the grounds and procedure, proportionality, legality, and limits of restrictions on such human rights in conditions of martial law.

It is established that the legal basis and the main reason for the introduction of restrictions on rights and freedoms in conditions of martial law is the need to ensure the territorial integrity and sovereignty of the state of Ukraine. It is determined that when restricting human rights, it is necessary to adhere to the principle of legality, the restriction must meet the criterion of unity of such legal restrictions, and the application of restrictions to absolute rights is inadmissible. It is substantiated that the content of the principle of proportionality includes three main requirements for a balanced restriction of human rights: the justification of the restriction, the importance of the goals of the restriction, and the correspondence of the degree of restriction of rights to the social significance of the goals of the restriction or the significance of the rights being protected.

It is concluded that restrictions on the rights of citizens during martial law are necessary in countries with different political and legal regimes. In some cases, such restrictions are due to a threat to the security and territorial integrity of the state. However, it is important to ensure the coordination of the interests of citizens and the state, since the security of the state is impossible without taking into account the balance of interests of the individual, civil society, and the state. This balance is achieved through the introduction of moderate restrictions on both the power of the state over the individual and the rights and freedoms of the individual. Further scientific research into the limits of restrictions on human rights under martial law can serve as the basis for solving these problems.

Keywords: restrictions on human rights, martial law, principle of proportionality, principle of legality, limits of restrictions on human rights, legality of restrictions on rights, absolute human rights, constitutional human rights.

Formulas: 0, fig.: 0, tabl.: 0, bibl.: 18.

Постановка проблеми. Проблема свободи людини та дотримання її прав є однією з найбільш дискусійних та актуальних у правовій науці протягом уже багатьох століть. Вона тісно пов'язана з проблематикою місця і ролі людини в державі, з реалізацією індивідом основних прав і свобод, а також з необхідністю вдосконалення правових механізмів, що забезпечують гідне становище людини у світі. Україна, як суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава, 24 лютого 2022 року зіткнулася з найбільшим випробуванням у своїй історії – безпідставною повномасштабною війною, розв'язаною російською федерацією проти Української держави та народу. З початком невинуватої та неспровокованої війни, українська держава і суспільство були змушені мобілізуватися та перевести всі аспекти життя на воєнний лад [1, с. 248].

Запровадження в Україні правового режиму воєнного стану передбачає обмеження низки конституційних прав і свобод. В цьому випадку держава погіршує становище населення (з позитивістської точки зору), звужуючи обсяг його прав. Водночас, ці дії з боку держави необхідні для забезпечення правопорядку в країні в особливих умовах воєнного стану [2, с. 23].

У цьому контексті важливим завданням є встановлення розумного балансу між забезпеченням, охороною та захистом прав людини і можливістю їх обмеження в різних обставинах. Це завдання стоїть перед законодавчими та правозастосовчими органами державної влади в умовах воєнного стану. Хоча воно є складним, його необхідно вирішувати з урахуванням міжнародних зобов'язань, взятих Україною, а також конституційних принципів. Тому важливо здійснювати дослідження підстав, порядку, пропорційності, законності та меж обмеження прав людини під час воєнного стану.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання підстав, порядку, пропорційності, законності та меж обмежень прав людини в умовах воєнного стану були предметом наукового дослідження ряду вчених, зокрема, це вчені: Білоскурська О. В., Блажівська Н. Є., Буга Г. С., Вовк Д. О., Дорошенко Е., Заморська Л. І., Корольова В. В., Костицький М. В., Куксов В. Г., Кірієнко Т. П., Кушніренко О. Г., Кубко А. Є., Зав'ялов Є. В., Маєтний М. І., Мерник А. М., Сердюк Л. М., Француз А. Й., Шершель О.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми. Наукові дослідження свідчать, що дотримання прав і свобод людини

є однією з основних і найактуальніших проблем сучасного світу. Однак ця проблема потребує подальших наукових розробок, зокрема в контексті введення в Україні воєнного стану. Особливо важливою є ця проблема через те, що реалізація прав людини в умовах воєнного стану до недавнього часу залишалася недостатньо дослідженою темою вітчизняними науковцями.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження підстав та порядку, пропорційності, законності та меж обмеження прав людини в умовах воєнного стану.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інститут обмеження прав і свобод людини і громадянина є важливою складовою конституційного права, пов'язаної з правами та свободами людини. Законне обмеження прав людини є поширеною практикою в більшості країн світу. Причому ця практика дуже різноманітна, яка визначається історичними, правовими, ментальними, релігійними традиціями тієї чи іншої країни, найчастіше, на жаль, це не завжди відбувається у правових рамках [3, с. 11].

Проте інститут правомірного обмеження прав і свобод людини та громадянина відповідно до закону створює умови для безперешкодної реалізації прав і свобод більшістю членів суспільства. Таким чином, обмежуючи права людини, держава забезпечує стабільність правового порядку. Правомірність таких обмежень повинна гарантуватися суворим дотриманням підстав, порядку, пропорційності, законності та меж обмеження прав людини в умовах воєнного стану [4, с. 15].

Обставини воєнного часу змусили Україну та її суспільство, починаючи з 24 лютого 2022 року, швидко адаптуватися до раптових змін та реальної кризи, що призвело до відповідних змін у законодавстві, запровадження нових норм і правил поведінки, а також коригування існуючих правових норм. Згідно з Указом Президента України від 24 лютого 2022 року, в країні було запроваджено правовий режим воєнного стану [5]. Стаття 3 цього Указу регулює можливість тимчасового (на період воєнного стану) обмеження конституційних прав і свобод людини та громадянина, зокрема тих, що передбачені статтями 30-34, 38, 39, 41-44, 53

Конституції України [6].

Права та свободи людини і громадянина, безумовно, є найвищою цінністю і будь-яка діяльність держави має бути на благо людини. Безпека суспільства повинна гарантуватися і забезпечуватись і застосування таких заходів, як обмеження прав і свобод, насамперед конституційних, має бути розумним, відповідати встановленим вимогам та принципам як національного, так і міжнародного законодавства. Недопущенню зловживання правом можуть послужити законодавчо закріплені принципи запровадження обмежень, які будуть певними критеріями обмеження. Ці принципи можуть бути всілякою гарантією недопущення зловживанням з боку держави у введенні таких режимів і відповідно в обмеженні прав і свобод людини для реалізації економічних і політичних інтересів [7, с. 119]. Зокрема:

- заборона превентивного обмеження права і свободи – запровадження обмеження права і свободи можливе лише за наявності реальної загрози безпеці суспільства, держави та необхідності захисту;

- чіткість встановлених обмежень – встановлені обмеження мають бути чітко сформульовані; не допускається довільне тлумачення обмежень;

- пропорційність обмежень, що вводяться – відповідність ступеня обмеження прав тієї суспільно значущої мети, для якої вводяться такі обмеження;

- неприпустимість дискримінації – всі рівні перед законом і судом і неприпустиме обмеження у правах більшою чи меншою мірою за мотивами расової, релігійної, національної та іншої власності;

- обґрунтованість обмеження – наявність прав та інтересів, що вимагають захисту, реальна чи потенційна можливість заподіяння шкоди державним та громадським інтересам та неможливість захисту зазначених інтересів іншими способами;

- гласність – оголошення запровадження надзвичайного та військового стану, оповіщення через ЗМІ про існуючу обстановку в державі, про заходи, що вживаються [7, с. 122];

- загальний характер обмежень – обмеження нічого не винні носити персоніфікованої спрямованості, їх дія поширюється

кожного у межах чинного законодавства.

Законна підстава та основна причина запровадження обмежень конституційних прав і свобод в умовах воєнного стану полягають у загрозі територіальній цілісності та суверенітету держави України [8, с. 270]. В контексті дотримання підстав, порядку, пропорційності, законності та меж обмеження прав людини в умовах воєнного стану можна зазначити наступне: запровадження обмежень прав і свобод, передбачених Конституцією України, в умовах воєнного стану є необхідним через об'єктивні загрози, зокрема активні бойові дії на території України; обмеження конституційних прав і свобод мають тимчасовий характер, і їх тривалість визначається тривалістю загрози, яку створюють воєнні дії чи інші військові загрози для населення; рішення про обмеження прав і свобод, передбачених Конституцією України, приймається Президентом України, який є Верховним Головнокомандувачем Збройних Сил України, і має можливість найбільш повно та об'єктивно оцінити ступінь загрози для населення; обмеження конституційних прав і свобод людини та громадянина приймається з метою захисту населення, а також збереження територіальної цілісності, суверенітету та існування держави [9, с. 12].

Обмежень прав людини та їх межі мають бути чітко закріплені в законах, які своєю чергою є правовими, тобто відповідають принципу верховенства права, а саме є зрозумілими, ясними та передбачуваними. У сучасній Україні верховенство права як принцип, проголошений у статті 8 Конституції України вимагає від правового закону відповідності та несуперечності нормам Конституції, сприяння їх безпосередній реалізації, тобто забезпечують реалізацію дії верховенства права, в тому числі і при обмеженні прав і свобод людини [10]. При обмеженні прав людини обов'язковим є дотримання і принципу законності, який виступає гарантом реалізацію прав і свобод громадян. Законність є фундаментальною складовою законодавства сучасних демократичних країн. Таким чином, в умовах воєнного стану окремі права та свободи можуть бути обмежені тільки на підставі закону. До такого закону, що обмежує права та свободи людини, висуваються всі вимоги, характер-

ні для нормативно-правових актів: точність формулювань, загальний характер закону, можливість його багаторазового застосування, доступність, відповідність Конституції, а також прийняття через належну процедуру законодавчим органом влади [11, с. 48].

Також обмеження прав і свобод людини в умовах введення воєнного стану повинно відповідати критерію єдності таких правових обмежень. Сенс названого правового принципу полягає у необхідності встановлення однаковості правового регулювання обмежень права і свободи особистості. Втім, допускається різний обсяг обмеження прав та свобод громадян різних адміністративно-територіальних одиниць в межах однієї держави лише при існуванні об'єктивних на це підстав [12, с. 13]. Наприклад, в Україні, в певних областях введено коменданську годину різної тривалості, в частково окупованих рф областях введено ряд обмежувальних заходів (більша кількість блокпостів тощо).

Загалом, неприпустимим є застосування обмежень до абсолютних прав. Абсолютними можна назвати права, які взагалі не підлягають обмеженням, у процес реалізації яких держава не може втручатися. Це, наприклад, такі особисті права: право про життя, право гідності особистості, свобода совісті та віросповідання. В контексті положень ст. 4 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, не підлягають обмеженням: право на життя, право не піддаватися жорстокому, нелюдському поводженню, право не піддаватися без вільної згоди медичним чи науковим дослідом, утримання у рабстві чи підневільному стані тощо [13].

Реалізація багатьох особистих прав опосередковано пов'язана з іншими групами прав (наприклад, соціально-економічними правами), які нерідко не забезпечуються державою. У той самий час деякі з вищеперелічених прав можуть підлягати правомірному обмеженню виходячи з закону, тому не можна говорити про їх абсолютний характер. Наприклад, у зв'язку з введенням воєнного стану можливе обмеження права на особисту та сімейну таємницю, листування, свободи пересування з метою захисту публічних інтересів. Таким чином, можна стверджувати, що якщо право або свобода людини можуть вступити в суперечність з ін-

шими цінностями як то суверенітетом та територіальною цілісністю держави України, то щодо такого права або свободи можливе застосування обмеження. Право ж, віднесене до категорії абсолютного, не може бути обмеженим, оскільки воно в жодному разі не може вступити в суперечність із зазначеними цілями [14, с. 68]. До абсолютних особистих прав в Україні у заданому сенсі належать право на життя, право на охорону гідності особистості, право не піддаватися жорстокому, нелюдському поводженню, право не піддаватися без вільної згоди медичним чи науковим досліддам.

Важливим є поєднання інтересів особистості та громадських інтересів у сфері обмежень права і свободи людини. Цей принцип виходить з того, що свобода людини не може бути абсолютною, кожна людина, будучи членом суспільства, змушена порівнювати свою поведінку з діями інших осіб, суспільними та державними інтересами. У свою чергу держава, здійснюючи діяльність з обмеження права і свободи людини, має ставити за мету досягнення балансу між приватними, громадськими та державними інтересами, тим самим встановлюючи правовий порядок [15, с. 182].

Щодо принципу пропорційності обмежень права і свободи людини, то можна виділити кілька його аспектів: обмеження права і свободи має базуватися на підставах, вичерпний перелік яких має бути встановлений у законі; обмеження права і свободи встановлюються у суворо визначених законом цілях і відповідають їм [16, с. 52].

При оцінці підстав та порядку, пропорційності, законності та меж обмеження прав людини в умовах воєнного стану варто врахувати положення лібертарного методу. Він включає у собі поняття формальної рівності як правотворчого принципу. З позицій лібертарної концепції праворозуміння всяке відхилення від властивого лише праву універсального принципу формальної рівності у бік інших нормативних регуляторів (моральних, релігійних, ідеологічних і т.п.) неминуче загрожує свавіллям і насильством над особистістю, хоч би якими високими ідеями і цінностями. Формальна рівність як рівність у свободі, рівна міра свободи всіх учасників соціального спілкування і є

специфічним принципом правового регулювання, що визначає її сутність та зміст. Цей принцип вдало поєднує змістовність, загальність, оперативність. Це головна відмінність лібертарного підходу природно-правової та легістсько-позитивістської концепцій праворозуміння [16, с. 53].

Важливе значення має та обставина, що з лібертарного праворозуміння свободи та права людини – це поняття синоніми. Говорячи про проблему критерію обмежень прав людини, слід зазначити, що йдеться не про обмеження свободи як змісту права, а про обмеження умов та меж реалізації цієї свободи в житті. Отже, обмежується не сама свобода як благо, яке надається тим чи іншим правом певній особі, а тривалість, повнота і якість користування нею. Що стосується питання обмеження прав людини з погляду лібертарної концепції, то це право може бути обмежене законом лише з метою захисту інших прав людини і лише тією мірою, якою це не порушує принципу формальної рівності при здійсненні даного права [17, с. 42].

При обмеженні прав громадян, можливо виділити три основні умови: необхідність; відповідність; пропорційність.

В цьому аспекті порушено проблему про зловживання обмежень конституційних прав і свобод людини та громадянина з боку держави. Під «зловживанням» розуміється надмірне втручання у права свободи. У той самий час не виключені ситуації, коли навіть допустиме з погляду критеріїв необхідності та придатності обмеження прав то, можливо антиконституційним з принципу пропорційності. Під невідповідністю розуміється невідповідність тяжкості обмеження конституційних прав та свобод тим чи іншим громадським інтересам, на користь яких допускається те чи інше порушення [18, с. 179].

Отже, обмеження прав, що вводяться під приводом захисту державного суверенітету, можуть виявитися настільки ж небезпечними для конституційного ладу, як і дії його противників. Існує також ризик зловживання свободами, тому обмежувальні заходи мають застосовуватися лише в тому випадку, якщо вони не перешкоджають законному здійсненню основних прав і якщо

конкретні обмеження мінімізують вплив на ці права.

Водночас до теперішнього часу продовжує залишатися дискусійним питання про зрозумілі та зрозумілі критерії, які дозволяють визначити конкретні межі обмеження прав і свобод громадян, що має виключно важливе значення при розробці концепції державного управління у сфері забезпечення особливих правових режимів. Щоб поставити бар'єри законодавчому свавілля варто застосовувати такі критерії обмеження законом основних прав, як:

- пропорційність обмежень конституційно визнаним цілям;
- збереження реального змісту права [19, с. 107].

Зміст принципу пропорційності як універсального інструменту захисту основних прав і свобод включає три основні вимоги до збалансованого обмеження прав людини:

- обґрунтованість обмеження (наявність прав та інтересів які потребують захисту, ясне вказівку зв'язку цілей і засобів обмеження);
- важливість цілей обмеження (значимість прав, що захищаються, полягає в тому, що захищувані права – це основні права і свободи людини і пов'язані з ними інтереси);

Література:

1. Дорошенко Е. Обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина в період воєнного стану в Україні. *Юридичний вісник*. 2022. № 5. С. 247-253.
2. Костицький М. В. Позитивізм як методологія юриспруденції. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2014. № 2. С. 16-35.
3. Білоскурська О. В. Нормативно-правове регулювання обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина в умовах воєнного стану в Україні. *Правова держава*. 2022. № 46. С. 7-18.
4. Маєтний М. І. Правові підстави для обмеження прав і основних свобод людини в умовах воєнного стану. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2022. Вип. 2. С. 13-17.
5. Про введення воєнного стану в Україні. Указ Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення: 11.12.2024).
6. Конституція України від 28.06.1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. №30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 11.12.2024).
7. Кірієнко Т. П. Принципи обмеження прав і свобод крізь призму забезпечення безпеки людини. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право*. 2024. Вип. 81(1). С. 116-124.
8. Сердюк Л. М. Законодавчо визначені підстави для правомірного обмеження конституційних прав і свобод людини в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. № 2. С. 269-272.
9. Мерник А. М. Підстави обмежень прав і свобод людини та громадянина в умовах особливих правових режимів: теоретико-правовий аспект. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2019. Вип. 57(1). С. 11-14.
10. Корольова В. В. Сутність правового закону крізь призму принципу верховенства права. *Держава, регіони, підприємство: інформаційні, суспільно-правові, соціально-економічні аспекти розвитку*: тези доповідей IV Міжнародної конференції (7 грудня 2022 р.). Київ: Університет «КРОК», 2022. URL: <https://conf.krok.edu.ua/SRE/>

- відповідність ступеня обмеження прав суспільної значущості цілей обмеження або значущості прав, що захищаються [19, с. 109].

У зв'язку з цим зростає актуальність визначень розумного балансу інтересів особистості та держави, в тому числі і за проблемою критеріїв обмеження прав і свобод громадян в умовах воєнного стану. Адже, війна це виклик не лише для безпеки країни, а й для прав людини. Для блага всіх громадян їх можна обмежувати в умовах конфлікту. Але необхідно чітко розуміти, що є розумною межею таких обмежень.

Висновки. Обмеження прав і свобод людини в демократичній державі повинно здійснюватися на основі чітко визначених підстав (тобто відповідно до закону, що відповідає вимогам юридичної визначеності) та бути тимчасовими. У випадку воєнного стану, коли обмеження набувають масового характеру, до них ставляться підвищені вимоги. Зокрема, необхідне суворе законодавче визначення підстав для обмежень, забезпечення їх тимчасовості, дотримання належної процесуальної форми при введенні таких обмежень, розумна рівновага між загальними інтересами суспільства і вимогами захисту основних прав людини та інші заходи для гарантування прав людини навіть в умовах воєнного стану.

SRE-2022/paper/view/135. (дата звернення: 11.12.2024).

11.Куксов В. Г. Теоретико-правовий аналіз понятійно-категоріального апарату у сфері обмеження прав людини: відмінності між суміжними поняттями. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 6. С. 46-50.

12.Заморська Л. І. Нормативні обмеження прав людини. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2018. № 15. С. 10-17.

13.Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: ООН; Пакт, Міжнародний документ від 16.12.1966 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_043.

14.Француз А. Й. Утвердження та забезпечення прав людини як визначальна детермінанта розвитку політичної системи України. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2015. №2. С. 66-77.

15.Шершель О. Обмеження прав людини: філософсько-правовий аспект. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2023. № 1. С. 180-186.

16.Блажівська Н. Є. «Пропорційність» як підстава обмеження права власності відповідно до практики Європейського суду з прав людини. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2017. Вип. 5. С. 51-55.

17.Кушніренко О. Г., Зав'ялов С. В., Козьміна Обмеження прав та свобод людини у воєнний час: конституційно-правовий аспект. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. Серія : Юридичні науки. 2022. № 4. С. 40-48.

18.Буга Г. С., Вовк Д. О. Обмеження прав людини під час дії воєнного стану. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*. Серія : Юридичні науки. 2023. Т. 34(73), № 2. С. 177-181.

19. Кубко А. Є. Пропорційність обмежень прав людини: особливості в умовах воєнного стану. *Правова держава*. 2023. Вип. 34. С. 101-111.

References:

1.Doroshenko E. (2022). Obmezhenia konstytutsiinykh prav i svobod liudyny i hromadianyna v period voiennoho stanu v Ukraini. [Restrictions on constitutional rights and freedoms of man and citizen during martial law in Ukraine]. *Yurydychnyi visnyk*. № 5. P. 247-253. (in Ukrainian).

2.Kostytskyi M. V. (2014). Pozytyvizm yak metodolohiia yurysprudentsii. [Positivism as a methodology of jurisprudence]. *Filosofski ta metodolohichni problemy prava*. № 2. P. 16-35. (in Ukrainian).

3.Bilskurska O. V. (2022). Normatyvno-pravove rehuliuвання obmezhenia konstytutsiinykh prav i svobod liudyny i hromadianyna v umovakh voiennoho stanu v Ukraini. [Regulatory and legal regulation of restrictions on constitutional rights and freedoms of man and citizen under martial law in Ukraine]. *Pravova derzhava*. № 46. P. 7-18. (in Ukrainian).

4.Maietnyi M. I. (2022). Pravovi pidstavy dlia obmezhenia prav i osnovnykh svobod liudyny v umovakh voiennoho stanu. [Legal grounds for restricting human rights and fundamental freedoms under martial law.]. *Prykarpatskyi yurydychnyi visnyk*. Vyp. 2. P. 13-17. (in Ukrainian).

5.Pro vvedennia voiennoho stanu v Ukraini. Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 24 liutoho 2022 roku № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (in Ukrainian). (Accessed December 11,2024)

6.Konstytutsiia Ukrainy vid 28.06.1996 roku. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. №30. St. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (in Ukrainian). (Accessed December 11,2024)

7.Kiriienko T. P. (2024). Pryntsypy obmezhenia prav i svobod kriz pryzmu zabezpechennia bezpeky liudyny. [Principles of restriction of rights and freedoms through the prism of ensuring human security]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*. Serii: Pravo. Vyp. 81(1). P. 116-124. (in Ukrainian).

8.Serdiuk L. M. (2022). Zakonodavcho vyznacheni pidstavy dlia pravomirnoho obmezhenia konstytutsiinykh prav i svobod liudyny v umovakh voiennoho stanu. [Legislatively defined grounds for lawful restriction of constitutional rights and freedoms of a person under martial law]. *Naukovyi visnyk Dnipropetrovskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav*. № 2. P. 269-272. (in Ukrainian).

9.Mernyk A. M. (2019). Pidstavy obmezhen prav i svobod liudyny ta hromadianyna v umovakh osoblyvykh pravovykh rehymiv: teoretyko-pravovy aspekt. [Grounds for restrictions on human and civil rights and freedoms in conditions of special legal regimes: theoretical and legal aspect]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*. Serii: Pravo. Vyp. 57(1). P. 11-14. (in Ukrainian).

10.Korolova V. V. (2022). Sutnist pravovoho zakonu kriz pryzmu pryntsypu verkhovenstva prava. *Derzhava, rehiony, pidpriemnytstvo: informatsiini, suspilno-pravovi, sotsialno-ekonomichni aspekty rozvytku: tezy dopovidei IV Mizhnarodnoi konferentsii (7 hrudnia 2022 r.)*. Kyiv: Universytet «KROK». URL: <https://conf.krok.edu.ua/SRE/SRE-2022/paper/view/135/> (in Ukrainian). (Accessed December 11,2024)

11.Kuksov V. H. (2023). Teoretyko-pravovy analiz poniattiino-katehorialnoho aparatu u sferi obmezhenia prav liudyny: vidminnosti mizh sumizhnymy poniattiamy. [Theoretical and legal analysis of the conceptual and categorical apparatus in the field of human rights restrictions: differences between related concepts]. *Analitychno-porivnialne pravoznavstvo*. № 6. P. 46-50. (in Ukrainian).

12.Zamorska L. I. (2018). Normatyvni obmezhenia prav liudyny. [Regulatory restrictions on human rights]. *Visnyk Pivdennoho rehionalnoho tsentru Natsionalnoi akademii pravovykh nauk Ukrainy*. № 15. P. 10-17. (in Ukrainian).

13.Mizhnarodnyi pakt pro hromadianski i politychni prava: OON; Pakt, Mizhnarodnyi dokument vid 16.12.1966 r. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_043. (in Ukrainian).

14. Frantsuz A.I. (2015). Utverdzhennia ta zabezpechennia prav liudyny yak vyznachalna determinanta rozvytku politychnoi systemy Ukrainy. [The establishment and protection of human rights as a key determinant of the development of the political system of Ukraine]. *Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav*. Seriiia yurydychna. № 2. P. 66-77. (in Ukrainian).

15. Shershel O. (2023). Obmezhenia prav liudyny: filosofsko-pravovyi aspekt. [Restrictions on human rights: a philosophical and legal aspect]. *Filosofski ta metodolohichni problemy prava*. № 1. P. 180-186. (in Ukrainian).

16. Blazhivska N. Ye. (2017). «Proportsiinist» yak pidstava obmezhenia prava vlasnosti vidpovidno do praktyky Yevropeiskoho sudu z prav liudyny. [«Proportionality» as a basis for restricting the right to property according to the case law of the European Court of Human Rights]. *Prykarpatskyi yurydychnyi visnyk*. Vyp. 5. P. 51-55. (in Ukrainian).

17. Kushnirenko O. H., Zavialov Ye. V., Kozmina (2022). Obmezhenia prav ta svobod liudyny u voiennyi chas: konstytutsiino-pravovyi aspekt. [Restrictions on human rights and freedoms in wartime: constitutional and legal aspect]. *Mizhnarodnyi naukovyi zhurnal «Internauka»*. Seriiia: Yurydychni nauky. № 4. P. 40-48. (in Ukrainian).

18. Buha H. S., Vovk D. O. (2023). Obmezhenia prav liudyny pid chas dii voiennoho stanu. [Restrictions on human rights during martial law]. *Vcheni zapysky Tavriiskoho natsionalnoho universytetu imeni V. I. Vernadskoho*. Seriiia : Yurydychni nauky. T. 34(73), № 2. P. 177-181. (in Ukrainian).

19. Kubko A. Ye. Proportsiinist obmezhen prav liudyny: osoblyvosti v umovakh voiennoho stanu. [Proportionality of restrictions on human rights: specifics in martial law]. *Pravova derzhava*. 2023. Vyp. 34. S. 101-111.

Стаття надійшла до друку 23 грудня 2024 року

УДК 343

DOI 10.31732/2708-339X-2025-15-A13

ІСТОРІЯ ВИНИКНЕННЯ ПОЛІЦІЇ В КРАЇНАХ ЄВРОПИ ТА УКРАЇНИ, МІСЦЕ ПОЛІЦЕЙСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ДЕМОКРАТИЧНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Степаненко Н.В.,

*доктор філософії в галузі права, доцент,
доцент кафедри теорії та історії держави і права
Університету економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail: nataliasv@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6216-2206>*

Барабаш В.В.,

*аспірант Університету економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail: barabashvv@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-4100-8702>*

THE HISTORY OF THE EMERGENCE OF THE POLICE IN THE COUNTRIES OF EUROPE AND UKRAINE, THE PLACE OF POLICE ACTIVITY IN A DEMOCRATIC SOCIETY

Stepanenko N.V.,

*PhD in law,
associate Professor of the Department of Theory and History
of the State and Law of «KROK» University
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: nataliasv@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6216-2206>*

Barabash V.V.,

*graduate student of the University of Economics and Law «KROK»
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: barabashvv@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-4100-8702>*

Анотація. Стаття присвячена дослідженню історії виникнення поліції як державного органу, процесам розвитку та структуризації в єдиній системі правоохоронних органів, значенню поліції в контексті забезпечення національної безпеки.

У праці на основі аналізу правових документів і результатів роботи Національної поліції України розглядаються окремі питання щодо ролі та значущості її підрозділів у цьому процесі. Було визначено, що для України, як демократичної правової держави, національна безпека має стратегічне значення, особливо на тлі численних реформ і зростанні різних внутрішніх та зовнішніх загроз.

У дослідженні визначено роль та місце Національної поліції як правоохоронного органу, який виконує важливі функції у забезпеченні національної безпеки через свої повноваження та напрями діяльності, які спрямовані на боротьбу зі злочинністю, збереження громадської безпеки і порядку, захист прав і свобод громадян, а також забезпечення загальної безпеки у суспільстві.

Разом з тим, для здійснення дослідження, з урахуванням об'єктивності процесів розвитку правоохоронних органів як окремого інституту, у роботі буде висвітлено деякі з етапів розвитку поліції в іноземних країнах, зокрема в сучасних: Франції, Великобританії, США та інших державах, в тому числі і стародавніх імперіях та наддержавках, що заклали основи функціонування вказаного інституту.

У цій праці ідентифіковано зміни, що були внесені до Закону України «Про Національну поліцію», та визначено шляхи застосування їх працівниками правоохоронних органів в практичній площині, зокрема, було описано зміни, що доповнюють функціональну складову поліції та розширення її повноважень під час дії воєнного стану

в Україні.

У дослідженні було висвітлено питання впливу міжнародних стандартів та Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод на діяльність поліції в Україні та процеси визначення низки стандартів щодо діяльності поліції, що впливають із положень, які містяться у вказаній конвенції.

У статті було досліджено глибинні принципи та специфіку діяльності Національної поліції під час систематичних змін законодавцем нормативно-правових актів, що впливають безпосередньо на розширення функціоналу правоохоронного органу, визначення меж відповідальності посадових осіб, що перебувають на службі в поліції.

Окрім того, у дослідженні було висвітлено проблематику розвитку поліції в Україні в умовах введення воєнного стану та боротьби зі злочинністю під час активних терористичних актів країни агресора.

Ключові слова: поліція, Національна поліція України, завдання, функції, правовий статус, демократична держава, громадянське суспільство, безпека, превентивна діяльність.

Формул: 0; **рис.:** 0, **табл.:** 0, **бібл.:** 18.

Abstract. The article is devoted to the study of the history of the emergence of the police as a state authority, the processes of its development and structuring within the unified system of law enforcement agencies, and the significance of the police in the context of ensuring national security.

Based on the analysis of legal documents and the results of the activities of the National Police of Ukraine, the paper addresses certain issues regarding the role and significance of its units in this process. It was determined that, for Ukraine, as a democratic state governed by the rule of law, national security has strategic importance, particularly against the backdrop of numerous reforms and the growth of various internal and external threats.

The study identifies the role and place of the National Police as a law enforcement agency performing essential functions to ensure national security through its powers and areas of activity, which include combating crime, maintaining public safety and order, protecting the rights and freedoms of citizens, and ensuring overall security in society.

At the same time, to conduct the study objectively in the context of the development of law enforcement agencies as a separate institution, the work highlights certain stages of police development in foreign countries, including modern ones such as France, the United Kingdom, the United States, and others, as well as ancient empires and superpowers that laid the foundation for the functioning of this institution.

This work identifies amendments made to the Law of Ukraine «On the National Police» and explores the practical application of these amendments by law enforcement officers. In particular, it describes changes that enhance the functional capabilities of the police and expand their powers during martial law in Ukraine.

The article examines the impact of international standards and the European Convention on Human Rights and Fundamental Freedoms on police activities in Ukraine, as well as the processes of establishing a range of standards for police operations arising from the provisions contained in the Convention.

The article investigates the underlying principles and specific features of the National Police's activities amidst systematic legislative changes by lawmakers that directly affect the expansion of the law enforcement agency's functionality, as well as the definition of the limits of responsibility for police officers serving in this capacity.

Additionally, the study addresses the challenges faced by the development of the police in Ukraine under martial law and its efforts to combat crime during the active terrorist attacks carried out by the aggressor state.

Keywords: police, National Police of Ukraine, tasks, functions, legal status, democratic state, civil society, security, preventive activity.

Formulas: 0; **fig.:** 0, **tabl.:** 0, **bibl.:** 18.

Постановка проблеми. Станом на сьогоднішній день перед державою постають виклики щодо забезпечення внутрішньої та зовнішньої безпеки країни, в тому числі в умовах воєнного стану, що був введений на території України. Одним з основних правоохоронних органів, який стикнувся з необхідністю протидіяти криміногенним чинникам, в тому числі загрозам, пов'язаним з поваленням суспільного ладу, демократичного устрою, є Національна поліція України. Таким чином, для визначення засад діяльності поліції, ідентифікації функціонального призначення вказаного правоохоронного органу, постає за необхідне дослідити витоки поліції, її місце в демократичному суспільстві.

Аналіз останніх досліджень і публіка-

цій. Питання дослідження виникнення поліції, як правоохоронного органу, визначення місця поліції в демократичному суспільстві були предметом вивчень таких науковців: Качинської М. О., Чапали О. Ю., Романенко М. В., Невядовського В. О., Пасинчука К. М., Селюкова В. С., Римаренка Ю. І., Стеценка С. Г., Шемшученка Ю. С., Якуби О. М., Музичук О. М., Кузьменко О. В., Андрійко О. Ф. Проте вказані публікації не в повному обсязі охоплюють зміст специфіки діяльності правоохоронних органів у контексті останніх змін, що були прийняті до досліджених нормативно-правових актів у зв'язку із введенням воєнного стану в Україні.

Метою наукової статті є дослідження історії виникнення поліції на досвіді зарубіж-

них країн, та формування правоохоронного органу на території України, визначення місця поліцейської діяльності в системі державних органів України.

Виклад основного матеріалу. Значення демократії стає чіткішим через використання термінів, що поєднуються з ключовими поняттями, такими як ліберальна демократія та соціальна демократія, а також через вислови, що описують політичні системи, наприклад, представницька демократія, ліберальна демократія. На відміну від інших теорій, таких як ідеалізм чи комунізм, еволюція демократичної теорії не може бути приписана одній конкретній особі. Демократія охоплює широкий спектр теоретичних і практичних тлумачень. У політичних дебатах щодо функцій та завдань урядів термін часто використовується беззаперечно і є самоочевидним. Проте від античності до сучасності вчені досліджували та розвивали численні теоретичні та практичні аспекти демократії. Ідея демократії значно ширша за вибори, право голосу та індивідуальні права закріплені в актах прав людини. Вона включає застосування демократичних принципів та цінностей до публічних інститутів, таких як органи правопорядку і поліція. Незважаючи на деяку неоднозначність свого змісту, демократія посіла провідне місце серед політичних систем і здобула широку підтримку завдяки своєму класичному визначенню: влада народу.

Поліцейська діяльність може мати різні форми, однак загальною рисою демократичного поліцейського підходу є обмеження правомочностей поліції та її готовність реагувати на вимоги та виклики, які ставить перед нею суспільство. Поліцейська діяльність досліджується з різних дисциплінарних векторів, таких як історія, юриспруденція та соціологія, що призводить до появи численних визначень. Науковці західного світу у своїх працях часто зазначають, що діяльність поліції часто суперечить майже всім демократичним принципам. Діяльність поліцейських часто критикується. Для того, щоб поліція функціонувала відповідно до принципів існування демократичного суспільства, західні науковці, особливо в США, часто зазначають, що поліція повинна відповідати наступним критеріям:

1) мати демократичну форму управлін-

ня,

2) володіти проактивним запобіганням злочинності,

3) мінімізувати використання заходів фізичного впливу (сили) працівниками правоохоронних органів.

Перед визначенням демократичного правоохоронного підходу один із найвідоміших у світі, зокрема відомий у США науковець Девід Г. Бейлі вказав на дві передумови демократичного поліцейського підходу. Перша з них полягає в тому, що демократичний уряд має значний вплив на демократичну поліцію, але це не відбувається у зворотному напрямку. Друга – поліція в демократичних країнах не зможе вкорінитися в країнах, де культура сприяє захисту індивідуальних прав і де немає обмежень на дії держави та її представників через право та закон. Згідно з твердженнями науковця, демократична поліцейська діяльність є надзвичайно важливою для будь-якої держави та може здійснити свій внесок у демократичний політичний розвиток країни, який здійснюється шляхом надання першочергової операційної уваги задоволенню потреб окремих громадян та приватних груп населення через підзвітність закону, а не уряду та шляхом забезпечення захисту прав людини, особливо тих категорій суспільства, що є соціально незахищеними, окрім того, забезпечивши прозорість у своїй діяльності.

Зокрема, визначення Бейлі є важливою віхою в науці про поліцейську діяльність через ту основу, на якій він побудував свою концепцію. Він визначає захист прав людини як основну рису демократичної поліцейської діяльності.

Поліцейська діяльність у широкому розумінні як свідоме забезпечення дотримання спільних норм у громаді та захисту її від внутрішніх загроз, значно старша за створення спеціалізованих збройних сил, призначених для цієї мети. Практика забезпечення правопорядку існувала за тисячі років до виникнення поліції як окремого органу. Слово «поліція» походить від грецького «поліс», означає «місто», що відображає той факт, що прообрази поліції, наскільки вони існували як окреме утворення, були переважно пов'язані з містами.

Рання поліцейська діяльність мала три

основні риси, які збереглися до сьогодні. По-перше, вона не завжди ґрунтувалася на застосуванні примусу. Дослідження 51 стародавнього суспільства з усіх континентів виявило, що першочерговим засобом врегулювання спорів було міжособистісне посередництво; створення поліцейських сил було характерним менш ніж для половини цих суспільств. Таким чином, посередництво є найдавнішою та найпоширенішою формою вирішення конфліктів.

По-друге, існувала важлива різниця між тими, хто юридично відповідав за поліцейські функції, та тими, хто фактично їх виконував. Поліцейське керівництво зазвичай належало до соціальної еліти, тоді як наймані працівники мали різне походження, оскільки поліцейська робота вважалася не найбільш престижною. З плином часу поліція виконувала широкий спектр завдань: від вивезення сміття до гасіння пожеж, які мали мало спільного з контролем та запобіганням злочинності.

Перша поліцейська організація була створена в Єгипті приблизно у 3000 році до н.е. Імперія тоді була поділена на 42 адміністративні юрисдикції; у кожній з них фараон призначав посадовця, відповідального за правосуддя та безпеку. Йому допомагав начальник поліції, який носив титул «саб хері секер» або «начальник ударників» (групи людей, відповідальних за збір податків та інші обов'язки) [1].

У містах-державках Давньої Греції поліцейські обов'язки покладалися на магистратів. У місті Афіни та порту Пірей десять астиномів відповідали за підтримання чистоти і порядку; десять агорономів підтримували порядок на ринку, а десять метрономів стежили за дотриманням чесних стандартів вимірювання; інші одинадцять займалися судами, в'язницями та загалом кримінальним правосуддям. Для виконання своїх обов'язків магистрати частково покладалися на військових, які вважали себе відповідальними в основному за зовнішню безпеку держави. Тому магистрати ще більше покладалися на корпус з 300 скіфських рабів, куплених містом після греко-перських війн. Легко озброєні, скіфські раби підтримували мир і порядок у різних громадських місцях та під час публічних зібрань. Лише зрідка вони допомагали «Одинадцятьом» у виконанні їхніх криміналь-

но-правових обов'язків [2].

Практика найму поліцейських з нижчих верств суспільства – рабів, вільновідпущеників і громадян низького походження, деякі з яких мали кримінальне минуле – продовжувалася в Стародавньому Римі. Під час республіки римляни неохоче займалися запобіганням, виявленням та переслідуванням повсякденної злочинності, яку здебільшого вважали цивільним правопорушенням, що мало вирішуватися між приватними особами.

Наскільки суворо переслідувалося вбивство, навіть не зрозуміло. Одна з найперших форм організованої поліцейської діяльності була створена імператором Августом. У 7 році до н.е. Август розділив місто Рим на 14 регіонів (районів), кожен з яких складався з вікі (дільниць), під керівництвом вікомагістрів, які відповідали за пожежну безпеку та інші адміністративні й релігійні обов'язки. У 6 році н.е., після особливо важкої пожежі, Август розширив міську пожежну службу, створивши корпус вігілов (пожежників і сторожів), що складався з семи загонів або когорт, по 1000 вільновідпущеників кожен. Кожна когорта відповідала за пожежну та, особливо вночі, поліцейську безпеку у двох регіонах. Як додатковий захід для наведення порядку на часто небезпечних вулицях Риму – місті з майже мільйонним населенням – Август створив три когорти поліції, які були частиною державної армії і перебували під командуванням міського префекта. Ці когорти могли звертатися за допомогою до особистої охорони імператора (Преторіанської гвардії) [3].

Після краху Західної Римської імперії в V столітті н.е. Східна, або Візантійська, імперія зберегла деякі старі римські інститути, наприклад, коіаістор (еквівалент римського квестора) був головним поліцейським чиновником, відповідальним за нагляд за великою кількістю іноземців, що проживали в столиці.

Однак за межами Візантійської імперії міська основа для існування поліцейських організацій майже зникла. Порядок підтримувався або військовими, які часто складалися з невеликих озброєних загонів, або самою громадою. Насправді, правові кодекси, створені в ранньому Середньовіччі, такі як Салічний закон, показують, що майже всі правопорушення вважалися цивільними правопорушеннями, які мали вирішуватися

неофіційно між залученими сторонами. Механізми розв'язання конфліктів, встановлені в Англії в цей період, є хорошим прикладом того, як здійснювалася поліцейська діяльність до появи сучасної поліції [3].

Поліцейська діяльність у Франції. Через серію указів, проголошених між 1536 і 1544 роками, король Франциск I запровадив перші систематичні заходи щодо поліцейської діяльності у Франції. Тоді країна час від часу воювала з сусідами, і між кампаніями маси розпущених солдатів обкрадали селян, аби прогодуватися до наступної війни. До начальників своїх армій – маршалів – Франциск призначав поліцейських чиновників, які повинні були вербувати військових офіцерів і солдат для боротьби з грабунками [4]. Цих чиновників називали «прево», що походить від латинського слова *praepositus*, що означає помічник, призначений до військової влади. Військова поліція курсувала сільською місцевістю – їм не дозволялося залишатися на одному місці більше двох днів поспіль – щоб ловити військових і цивільних правопорушників та застосовувати свої повноваження для призначення покарань, проти яких не можна було подати апеляцію. Спочатку ці спеціальні сили не були об'єднані в одну організацію, але вони стали відомі під загальною назвою *маре-шоссе*, оскільки були призначені до різних армійських маршалів. Хоча *маре-шоссе* ефективно діяли в сільській місцевості, вони не вирішували проблем, які охопили міста Франції – зокрема столицю, Париж. (Як і в Англії, міста Франції спочатку патрулювали з невеликою ефективністю пересувні команди сторожів) Таким чином, у 1666 році в Парижі король Людовик XIV створив першу сучасну та ефективну систему поліції [5].

У Франції історично сформувалася централізована система поліцейського управління. Сучасна поліцейська система Франції складається з таких підрозділів: національна поліція, муніципальна поліція, жандармерія. Усі поліцейські сили країни об'єднані в межах національної поліції, що керується генеральною дирекцією поліції МВС Франції. У період мирного існування держави жандармерія перебуває в оперативному підпорядкуванні МВС [15, с. 690].

Стосовно Міністерства внутрішніх справ Франції слід також сказати про те, що

воно призначається Президентом республіки і є одним з провідних членів уряду. У складі МВС Франції діють: генеральна дирекція Національної поліції; генеральна дирекція місцевих колективів; дирекція громадської безпеки; дирекція регламентації та права; центральна дирекція управління; дирекція особового складу й навчальних закладів поліції; дирекція технічних служб [16, с. 366].

Контрольні та організаційно-штабні функції виконує Генеральна інспекція Національної поліції. За призначенням розрізняють дві основні системи поліції: адміністративну і судову (кримінальну) [15, с. 738]. Адміністративна поліція займається попередженням правопорушень і виконує інші профілактичні функції. Судова (кримінальна) поліція займається розкриттям злочинів, виявленням обставин їх скоєння, розшуком, затриманням злочинців і передачею обвинувачених судовим органам. Розслідування більшості злочинів здійснює судова поліція, офіцери якої мають право на проведення самостійного попереднього розслідування.

Важливим елементом системи національних поліцейських органів Франції є муніципальна поліція. Компетенція муніципальної поліції обмежується забезпеченням публічного порядку: громадської безпеки, спокою та санітарії.

Муніципальна поліція має складну структуру, до якої входять кілька спеціалізованих підрозділів: підрозділи дорожньої поліції, які відповідають за організацію безпечного та безперервного руху транспорту. Їхня компетенція визначається залежно від категорії доріг та їх розташування в межах певної території; поліція, що забезпечує громадський порядок під час масових заходів, таких як концерти, виставки, конкурси або інші публічні шоу. Основною метою цього підрозділу є охорона безпеки відвідувачів і дотримання правопорядку; підрозділи для реагування на небезпеку, пов'язану з аварійними спорудами. Їхнім завданням є оперативне втручання у випадках, коли будівлі, які перебувають у аварійному стані, можуть створювати загрозу для людей, що пересуваються поблизу; поліція протипожежної профілактики. Згідно зі статтею 132-2 Кодексу комун, цей підрозділ зобов'язаний запобігати пожежам, мінімізувати їх наслідки та нада-

вати підтримку у випадках виникнення надзвичайних ситуацій, пов'язаних із вогнем чи стихійними лихами.

Чинні функції муніципальної поліції регламентуються французьким Законом № 81-82 від 2 лютого 1981 року «Про посилення безпеки та захисту прав і свобод особи». Цей нормативний акт істотно розширив юрисдикцію поліції у розслідуванні кримінальних справ, передавши частину компетенції, раніше закріпленої за судовими органами, до сфери повноважень поліції [16, с. 368].

Поліцейська діяльність в Англії та Ірландії. У середині XVIII століття, коли генерал-лейтенант поліції намагався підтримувати громадський порядок у Парижі, реактивна та неефективна система міської поліції в Англії розвалювалася. Публічні констеблі, які майже не отримували платні, мусили покладатися на приватних платних мисливців за злодіями, щоб зберегти видимість закону і порядку. Основною характеристикою цієї системи був її гібридний характер: вона поєднувала в собі дискредитованих високих констеблів із корумпованими мисливцями за нагородами. Серйозні злочини та заворушення в містах досягли нестерпного рівня, і військові та йоменри регулярно залучалися для придушення бунтів.

У відповідь на високий рівень злочинності в Лондоні брати Генрі та Джон Філдінг, обидва магістрати суду на Боу-стріт, створили в 1750 році оплачувану констебльську службу. Організація, відома як Боу-стріт раннерс, патрулювала дороги та вулиці в парафії Боу-стріт (Закон парламенту пізніше створив кілька додаткових офісів на основі моделі Боу-стріт). Однак на той час не було значної підтримки серед населення чи уряду щодо створення оплачуваної професійної поліцейської служби по всій Англії [6].

Тим часом англійські політики вже створили постійну поліцейську силу в Ірландії, реагуючи на серйозні виклики англійському правлінню там у 1780-х роках. Закон про поліцію Дубліна (1786) створив професійну централізовану поліцейську силу в Дубліні (тоді другому за величиною місті Британських островів), яка складалася з 40 кінних поліцейських і 400 констеблів. Спочатку створення цієї сили зіткнулося з великим опором, оскільки її сприймали як аналог

французької жандармерії, і, фактично, це так і було. Поліція Дубліна була реформована у 1795 та 1808 роках. До 1812 року, коли Роберт Піл, засновник сучасної професійної поліції в Англії, був призначений головним секретарем Ірландії, Дублін вважався відносно вільним від злочинності [6].

Згодом, як міністр внутрішніх справ, Піл підтримав перший успішний законопроект щодо створення професійної поліцейської сили в Англії. Закон про столичну поліцію (1829) заснував Лондонський столичний поліцейський департамент, організацію, яка стала зразком для майбутніх поліцейських департаментів у Великій Британії, Британській Співдружності та Сполучених Штатах. «Нова поліція», як називали цю силу, була організована за військовим принципом із ієрархією рангів. Старші офіцери повинні були підвищуватися по службі зсередини організації, на основі заслуг. Основний поліцейський, одягнений у форму констебль, був неозброєним і мав обмежені повноваження. На відміну від інших муніципальних поліцейських сил в Ірландії та континентальній Європі, Лондонський столичний поліцейський департамент був створений для підтримання тісних зв'язків із населенням, яке він охороняв, і для отримання підтримки від нього. Основною функцією сили було запобігання злочинам, і офіцери отримували інструкції ставитися до всіх громадян із повагою. Злочинність повинна контролюватися, а громадський порядок підтримуватися шляхом превентивних патрулів; поліцейські отримували регулярну зарплату, і жодні гонорари за розкриття злочинів або повернення вкраденого майна не дозволялися. Констеблі також успадкували багато функцій сторожів, таких як освітлення вуличних ліхтарів, визначення часу, нагляд за пожежами та надання інших громадських послуг [7].

Формування інституту поліції в Україні. У цей період на території України починають з'являтися спеціалізовані поліцейські органи. Згідно з указом Петра I від 25 травня 1718 року, поліція в Києві була створена дещо пізніше, у 1733 році [8, с. 582]. Зростання рівня злочинності зробило створення цих органів невідкладним завданням. Додатково – необхідність розвантаження військових підрозділів також сприяла їх утворенню. Піс-

ля численних реорганізацій, які мали місце протягом XVIII-XIX століть, Міністерство внутрішніх справ стало відігравати провідну роль у державному механізмі [9].

У 1785 році в Львові, який був центром коронного краю, було створено спеціальний орган – дирекцію поліції, тоді як у Києві почала діяти управа благочиння з двох виборних засідателів (ратманів) і двох приставів (одного з цивільних справ і одного з кримінальних справ), яка керувалася городничим або поліцмейстром [10, с. 636-640].

Кожне місто поділялося на поліцейські дільниці та адміністративні квартали. Примітно, що в XIX столітті в багатьох країнах світу діяли різні типи поліцейських структур, зокрема поліція громадської безпеки, дорожня поліція, пожежна служба з поліцейськими функціями, торгова поліція та інші. На території Української Народної Республіки, в період правління Української Центральної Ради та Директорії УНР, поліцейські функції виконували підрозділи народної поліції. У державі, очолюваній Павлом Скоропадським, ці обов'язки поклалися на державну варту, а в Західноукраїнській Народній Республіці аналогічні завдання виконувала державна жандармерія [10, с. 640].

Наступним важливим кроком у розвитку поліції стало створення Вільного козацтва в 1917 році. Протягом цього періоду з'явилися добровільні українські правоохоронні військові формування (1917-1918 рр.), які головним чином забезпечували охорону громадського порядку і захист населення.

Зважаючи на процеси, які визначили становлення інституту поліції в Україні, 2 липня 2015 року було ухвалено Закон України «Про Національну поліцію» [11], а 28 жовтня 2015 року затверджено Положення про Національну поліцію [12].

Відповідно до статті 1 цього Закону, Національна поліція України (далі – поліція) є центральним органом виконавчої влади, основною метою якого є забезпечення інтересів суспільства через охорону прав і свобод людини, боротьбу зі злочинністю, а також підтримання громадської безпеки та порядку.

Згідно зі статтею 2 Закону, ключовими завданнями поліції визначено надання поліцейських послуг у таких сферах: підтримання громадського порядку та безпеки; захист прав,

свобод людини, а також інтересів суспільства і держави; протидія злочинній діяльності; допомога особам, які в силу економічних, соціальних чи інших причин, а також через надзвичайні ситуації, потребують підтримки в межах, встановлених законодавством.

Аналізуючи ці завдання, можна відзначити, що вже на етапі законодавчого закріплення їх змісту спостерігається вплив європейських правових стандартів і загально-визнаних підходів, що визначають діяльність поліції та інших правоохоронних органів.

Варто зазначити, що ефективність роботи поліції багато в чому залежить від тісної співпраці з населенням та його підтримки. До загальноєвропейських стандартів функціонування поліції належать попередження і розкриття правопорушень, забезпечення громадського порядку та своєчасне надання допомоги громадянам. Ці стандарти є спільними для більшості поліцейських органів, зокрема європейських.

Європейська конвенція про захист прав людини та основоположних свобод і відповідні органи забезпечення прав людини розробили низку стандартів щодо діяльності поліції, які базуються на принципах дотримання прав людини, верховенства права та демократії.

Поліцейська діяльність повинна відповідати вимогам об'єктивності та справедливості. Об'єктивність передбачає, що розслідування ведеться неупереджено, з урахуванням усіх релевантних обставин справи, зокрема тих, що як підтверджують, так і спростовують підозри. Справедливість, у свою чергу, полягає в тому, що методи розслідування мають сприяти створенню умов для «справедливого» судового розгляду з обов'язковим дотриманням прав людини [14, с. 208].

Поліцейське розслідування, на думку Ю. Римаренка, повинно ґрунтуватись, як мінімум, на розумних підозрах про те, що скоєно чи буде скоєно правопорушення (ст. 47 Європейського кодексу поліцейської етики). Для недопущення вільних розслідувань необхідно, щоб розслідування здійснювалося за наявності деяких мінімальних умов: розумної і законної підозри щодо правопорушення, підкріпленої деякими об'єктивними критеріями [13, с. 236].

Щодо завдань, реалізація яких покла-

дається на поліцейських у країнах Європи, то до них належать такі: служіння суспільству, що передбачає захист прав людини; підтримка публічної безпеки і порядку; запобігання та припинення правопорушень і злочинів, їх виявлення; надання допомоги і послуг суспільству. Вони також відповідають тим, що покладаються на українських поліцейських, до яких, зокрема, належить надання поліцейських послуг у сферах публічної безпеки і порядку, охорони прав, свобод, інтересів людини, суспільства і держави, протидія злочинності та надання допомоги особам, які її потребують [5].

Одним з обов'язкових елементів, що відображає основні напрями діяльності поліції у певній сфері суспільно-державних відносин є завдання поліції. Як слушно зазначає В. В. Чумак, чітко визначені завдання є однією з гарантій адекватної роботи поліції [17, с. 226].

Основним службовим обов'язком поліції в країнах континентальної правової сім'ї є забезпечення громадської безпеки та громадського порядку, а також протидія злочинності [18, с. 2-3], при цьому компетенція галузевих служб, як і підрозділів Національної поліції України дещо відрізняється.

Поліція виконує важливу функцію щодо забезпечення як загальної, так і особистої безпеки громадян, захисту прав людини, підтриманні громадського порядку та збереженні демократичних принципів державного управління. Враховуючи значний вплив поліції на суспільство та державні інститути, можна виділити низку ключових характеристик, які визначають її діяльність у контексті демократичного ладу. Ці характеристики часто називають функціями поліції у демократичному суспільстві.

Попри важливість цих функцій, діяльність поліції в умовах демократії нерідко трактується помилково. Дотримання поліцією своїх обов'язків у такому суспільстві не означає її активної участі в політичних процесах. Навпаки, це передбачає, що поліцейські залишаються поза політикою, демонструючи нейтральність та неупередженість у виконанні своїх службових обов'язків у рамках чинного законодавства.

Водночас нейтралітет поліції не позбавляє її працівників їхніх індивідуальних прав. Поліцейські, як приватні особи, користують-

ся такими ж цивільними та політичними правами, що й решта громадян, включаючи право на вільне волевиявлення під час виборів. При цьому професійні стандарти вимагають чіткого розмежування між їхніми службовими обов'язками та особистими або політичними переконаннями.

Також важливо зазначити, що здійснення поліцією своїх функцій у демократичному суспільстві не передбачає її демократичного обрання. Натомість поліція діє під керівництвом уряду, легітимність якого базується на демократичних виборах, що забезпечують реалізацію державної політики та прийняття законів. У деяких країнах, зокрема в рамках місцевих традицій, іноді передбачено обрання працівників поліції шляхом голосування. Проте це виняток, який відображає специфіку інституційного устрою, а не загальні принципи функціонування поліції у демократичному середовищі.

Таким чином, можемо констатувати, що питання діяльності поліції становить науковий інтерес для представників вітчизняної юридичної науки. Одним із провідних аспектів аналізу правового регулювання діяльності поліції є законодавче забезпечення, до якого у більшості країн, в тому числі і Україні, входять міжнародні акти, а також низка національних актів, що більш детально врегульовують це питання на державному рівні [16, с. 375].

Висновки. Поліція в Україні зіштовхується з викликами, спрямованими на протидію зростанню рівня злочинності та усунення загроз міжнародній і національній безпеці, серед яких значне місце займає боротьба з міжнародним тероризмом, в тому числі з військовими злочинами, терористичними актами країни агресора – рф. Водночас діяльність поліції повинна відповідати вимогам національного законодавства, включаючи конституційні норми, положення кримінального кодексу та спеціалізовані закони про поліцію, а також міжнародним стандартам у сфері забезпечення прав людини. Поліція має підтверджувати свою відданість принципам верховенства права через практичну діяльність.

Нормативно-правові акти та порядки, які визначають роботу і поведінку працівників поліції, повинні бути доступними, зрозумілими та прозорими для населення. Такі документи мають окреслювати функ-

ціональні завдання поліції, базові цінності, ключові місії, стратегічні цілі та пріоритети діяльності. Вони також повинні встановлювати чіткі правила і стандарти, що регулюють виконання конкретних завдань. У додаток до цього, нормативна база має містити чітко сформульовані положення про використання повноважень поліцією та визначення складів кримінальних правопорушень. Надання громадськості відкритого доступу до таких документів дозволяє здійснювати оцінку результативності роботи поліції.

Працівники поліції підпадають під дію загального законодавства, як і інші громадяни. Винятки можуть бути допустимими лише у випадках, коли це необхідно для ефективного виконання поліцейських функцій у рамках демократичного суспільства. Окрім того, вони повинні завжди перевіряти законність своїх дій і утримуватися від виконання наказів, які, за їхньою інформацією чи оцінкою, є незаконними. Крім того, співробітники поліції зобов'язані запобігати будь-яким порушенням законів і міжнародних стандартів, зокрема тим, що вчиняються іншими поліцейськими. Усі рівні поліцейського персоналу несуть особисту відповідальність за свої рішення, дії чи бездіяльність, а також за накази, надані підлеглим.

Варто зазначити, що поліція повинна діяти у випадках, коли порушуються закон і громадський порядок, навіть якщо працівники перебувають поза службою, але мають право втрутитися у ситуацію, де існує загроза безпеці, життю та здоров'ю громадян. Під час втручання працівники поліції зобов'язані чітко ідентифікувати себе як представники правоохоронних органів. Діяльність поліції має базуватися на принципі рівності перед законом, незалежно від соціального становища, політичної чи організаційної приналежності підозрюваного.

У системі кримінального правосуддя поліція та інші суб'єкти повинні взаємодіяти через чітко визначені функціональні зв'язки, які гарантують законність, ефективність

і справедливість процедур, що стосуються затриманих осіб. Водночас, «поліція не повинна виконувати судові функції» та має бути позбавлена будь-яких судових повноважень, якщо такі існують. Поліцейські органи повинні дотримуватися принципу незалежності та неупередженості судової влади.

У країнах, де поліція діє під керівництвом прокурорів чи слідчих суддів, її дії повинні бути підкріплені чіткими інструкціями щодо пріоритетів у кримінальних розслідуваннях і про хід розгляду конкретних справ. Регулярна звітність поліції перед керівними органами є обов'язковою, особливо щодо прогресу у справах.

Функціональна взаємодія між усіма складовими системи кримінального процесу вимагає, щоб реформування одного з елементів було доповнене реформами інших для досягнення тривалого й ефективного результату.

Національна поліція України відіграє ключову роль у забезпеченні національної безпеки, виконуючи широкий спектр завдань, які охоплюють боротьбу зі злочинністю, підтримання громадського порядку, захист прав і свобод громадян, а також забезпечення загальної безпеки в суспільстві. Проведений аналіз свідчить, що більшість функцій поліції в різних країнах мають схожий характер, що пояснюється спільними соціальними потребами в гарантуванні безпеки та захисті базових прав людини.

Однак на рівні національного законодавства кожна держава встановлює власні особливості у функціонуванні правоохоронних органів, що зумовлено відмінностями у структурній організації та підходах до побудови поліцейської системи. У цьому контексті організаційна і функціональна структура поліції в європейських країнах характеризується високим рівнем розгалуженості. Така структура базується на галузевій спеціалізації окремих підрозділів і служб, де ключовим критерієм є чіткий розподіл функціональних обов'язків та меж компетенції.

Література:

1. Талдикін О.В. Всесвітня історія держави та права в структурнологічних схемах і таблицях: навч. посібник. Держава та право Давнього Єгипту. Д.: Дніпр. держ. універ. внутр. справ, 2006. 34 с.
2. Чуткий А.І. Історія держави і права зарубіжних країн : навч. посіб. Ніжин: Видавництво НДУ, 2007, 176 с.
3. Глиняний В.П. Історія держави і права зарубіжних країн : навч. посібник для студ. вищих навч. закл. / Одеська національна юридична академія. 5 вид., перероб. і доп. К. : Істина, 2005, 786 с.

4. Oxford handbook of police and policing (pp. 383-408). Oxford University Press. Epp, C., Maynard-Moody, S. & Haider-Markel, D. (2014). Pulled over. Chicago University
5. Gau, J. & Brunson, R. (2010). Procedural justice and order maintenance policing: A study of inner-city young men's perceptions of police legitimacy. *Justice Quarterly*, 27(2), 255-279
6. Historical Social Research / Historische Sozialforschung .No 37, CRIME AND CRIMINAL JUSTICE HISTORY (January 1986), pp. 69-88 (20 pages)
7. Pilling, C., *The Police in the English Local Community, 1856–80*, M.Litt. thesis, Cambridge University, 1973 Google Scholar, and Parris, H., 'The Home Office and the Provincial Police in England and Wales
8. Ільницький В. О. Європейський досвід правового регулювання адміністративно-процесуальної діяльності органів Національної поліції. *Молодий вчений*. 2016. №12 (39). С. 581-589.
9. Організаційно-правові засади діяльності патрульної служби: вітчизняний та міжнародний досвід: науково-аналітичний огляд / За заг. ред. док-ра юрид. наук, доцента Т. О. Проценка. К. Правові горизонти / Legal horizons, 2017 28 : Державний науково-дослідний інститут МВС України, 2008. 112 с.
10. Самойленко О. О. Поліція / О. О. Самойленко, І. Б. Усенко. *Юридична енциклопедія*. К.: Видавництво «Українська енциклопедія» імені М. П. Бажана, 2002. Т. 4. С. 636-640.
11. Про Національну поліцію. Закон України від 02.07.2015 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/580-19>
12. Про затвердження Положення про Національну поліцію. Постанова КМУ від 28.10.2015 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/877-2015-%D0%BF> (дата звернення: 05.01.2025)
13. Міжнародна поліцейська енциклопедія: в 10 т. / відп. ред. Ю. І. Римаренко, Я. Ю. Кондратьєв, В. Я. Тацій. Київ: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2005. Т. 2: Права людини у контексті поліцейської діяльності. 1224 с.
14. Бакутін Є. Принцип законності в діяльності поліції. *Адміністративне право і процес*. 2020. Т. 1, № 1. С. 208-216.
15. Білоконь М. В. Державне управління у сфері охорони громадського порядку: монографія. Х.: ХНУВС, 2004. 700 с.
16. Арабаджи Н. Б. Деякі аспекти правового регулювання діяльності поліції в Україні та державах Європи. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2023. № 15(1). С. 366-376.
17. Чумак В. В. Завдання поліції в поліцейському праві сучасних держав. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка*. 2016. № 2. С. 220-228.
18. Передерій О. С. Правовий статус поліції країн континентальної правової сім'ї (загальнотеоретична характеристика на матеріалах Франції, Німеччини, Польщі): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / О.С. Передерій. Харків: Харк. нац. ун-т внутр. справ, 2009. 20 с.

References:

1. Taldykin O.V. *World History of the State and Law in Structural and Logical Schemes and Tables: Textbook. State and Law of Ancient Egypt*. Dnipro: Dnipro State University of Internal Affairs, 2006. 34 p.
2. Chutkyi A.I. *History of the State and Law of Foreign Countries: Textbook*. Nizhyn: Nizhyn State University Publishing House, 2007. 176 p.
3. Hlynianyi V.P. *History of the State and Law of Foreign Countries: Textbook for University Students / Odessa National Academy of Law*. 5th ed., revised and supplemented. Kyiv: Istyna, 2005. 786 p.
4. Oxford Handbook of Police and Policing (pp. 383-408). Oxford University Press. Epp, C., Maynard-Moody, S. & Haider-Markel, D. (2014). Pulled Over. Chicago University Press
5. Gau, J. & Brunson, R. (2010). Procedural Justice and Order Maintenance Policing: A Study of Inner-City Young Men's Perceptions of Police Legitimacy. *Justice Quarterly*, 27(2), p. 255-279
6. Historical Social Research / Historische Sozialforschung. No. 37, Crime and Criminal Justice History (January 1986), pp. 69-88 (20 pages)
7. Pilling, C., *The Police in the English Local Community, 1856-80*, M.Litt. thesis, Cambridge University, 1973, Google Scholar, and Parris, H., 'The Home Office and the Provincial Police in England and Wales
8. Militia of Ukraine: Historical Essay, Portraits, Events. Popular Science Edition // Ed. by Yu.O. Smirnov; Authors: Yu.O. Smirnov, P.P. Mykhailenko, A.V. Vasilyshyn, O.D. Svyatotskiy, M.I. Anufriiev, et al. Kyiv: In-Yure, 2002. 888 p.
9. Organizational and Legal Principles of Patrol Service Activity: Domestic and International Experience: Scientific and Analytical Review / Ed. by T.O. Protsenko, Doctor of Law, Associate Professor. Kyiv: Legal Horizons. 2017, 28: State Research Institute of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, 2008. 112 p.;
10. Samoylenko O.O. Police / O.O. Samoylenko, I.B. Usenko. *Legal Encyclopedia*. Kyiv: Ukrainian Encyclopedia Publishing House named after M.P. Bazhan, 2002. Vol. 4. pp. 636-640.
11. On the National Police [Electronic Resource]: Law of Ukraine dated 02.07.2015. Access mode: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/580-19> (Accessed January 05, 2025)
12. On Approval of the Regulation on the National Police [Electronic Resource]: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 28.10.2015. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/877-2015-п>; (Accessed January 05, 2025)
13. International Police Encyclopedia: In 10 Volumes / Ed. by Yu.I. Rymarenko, Ya.Yu. Kondratyev, V.Ya. Tatsii. Kyiv: Publishing House «In Yure», 2005. Vol. 2: Human Rights in the Context of Police Activities. 1224 p.

14. Bakutin Ye. The Principle of Legality in Police Activity. Administrative Law and Process, 2020, Vol. 1, No. 1, pp. 208-216;

15. Bilokon M.V. Public Administration in the Field of Public Order Protection: Monograph. Kharkiv: Kharkiv National University of Internal Affairs, 2004. 700 p.;

16. Arabadzhy N.B. Some Aspects of Legal Regulation of Police Activities in Ukraine and European Countries. Current Issues in Modern Science, 2023, No. 15(1), pp. 366-376;

17. Chumak V.V. Police Tasks in Police Law of Modern States. Bulletin of the Luhansk State University of Internal Affairs named after E.O. Didorenko, 2016, No. 2, pp. 220-222.

18. Perederiy O.S. Legal Status of Police in Countries of the Continental Legal Family (General Theoretical Characteristics Based on the Materials of France, Germany, Poland): Abstract of Dissertation for the Degree of Candidate of Law Sciences: Specialization 12.00.01 "Theory and History of State and Law; History of Political and Legal Doctrines" / O.S. Perederiy. Kharkiv: Kharkiv National University of Internal Affairs, 2009. 20 p.

Стаття надійшла до друку 16 січня 2025 року

УДК 342.9

DOI 10.31732/2708-339X-2025-15-A14

СИСТЕМА АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА УКРАЇНИ**Корольова В.В.,***к.ю.н., доцент, професор кафедри державно-правових дисциплін**Університет економіки та права «КРОК»**м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113**e-mail: viktoriyav@krok.edu.ua**ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2998-6144>***Дронь О.І.,***здобувачка ступеня вищої освіти «магістр»**Університет економіки та права «КРОК»**м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113**e-mail: dronoo@krok.edu.ua***ADMINISTRATIVE LAW SYSTEM OF UKRAINE****Koroleva V.V.,***Ph.D. in Law, Associate Professor, Department of State and Legal Disciplines,**«KROK» University**Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113**e-mail: viktoriyav@krok.edu.ua**ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2998-6144>***Dron O.I.,***graduate of the Master's degree of**«KROK» University**Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113**e-mail: dronoo@krok.edu.ua*

Анотація. Стаття присвячена дослідженню системи адміністративного права, її основних інститутів. Визначено, що вже тривалий час йде наукова дискусія про необхідність переосмислення системи адміністративного права, що станом на сьогодні відсутня загально визнана стратегія закономірностей розвитку системи адміністративного права України, перетворення здійснюються безсистемно, зазвичай, під впливом політичного імпульсу чи під тиском сформованих обставин, є ситуаційними, а не планомірними та послідовними. Обґрунтовано, що для подолання несистемності правового регулювання державного управління важливим є ґрунтовне розуміння системи адміністративного права.

В ході роботи виявлено, що критерієм побудови системи адміністративного права є предмет правового регулювання. Встановлено, що сучасний стан адміністративно-правової матерії, наявні проблеми правозастосування призвели до відокремлення матеріально-правової та процесуально-правової складових адміністративного права, стався поділ галузі права на дві самостійні галузі права: на матеріальне та процесуальне. Перегляд структури системи адміністративного права, призвів виділення матеріальної, процедурної і процесуальної складових. Відбувається включення нових правових утворень до системи адміністративного права, зокрема: адміністративно-деліктний інститут, інститут адміністративних процедур (питання дозвільної системи), публічне адміністрування в умовах воєнного стану.

Сформовано висновки про те, що система адміністративного права є побудованою на стійких взаємозв'язках внутрішнього і зовнішнього характеру об'єктивно зумовленою єдністю адміністративно-правових норм, об'єднання яких формують інститути та підгалузі адміністративного права, метою якої є досягнення такого збалансованого стану її компонентів і їх стабільної взаємодії між собою, який забезпечить максимально ефективне регулювання адміністративно-правових відносин.

Ключові слова: система адміністративного права, адміністративна процедура, адміністративний делікт, публічна адміністрація, адміністративно-управлінське право, адміністративний процес, державні послуги, публічне адміністрування в умовах воєнного стану.

Формул: 0, **рис.:** 0, **табл.:** 0, **бібл.:** 18.

Abstract. The article is devoted to the study of the administrative law system and its main institutions. It is

determined that, as of today, there is no generally recognized strategy for the regularities of the development of the administrative law system of Ukraine. The transformations are carried out unsystematically, usually under the influence of political impulses or under the pressure of existing circumstances; they are situational and not planned or consistent. It is substantiated that, in order to overcome the unsystematic nature of the legal regulation of public administration, a thorough understanding of the administrative law system is important.

In the course of the work, it was revealed that the criterion for building an administrative law system is the subject of legal regulation. It is established that the current state of administrative law and existing problems of law enforcement have led to the separation of the substantive and procedural components of administrative law, dividing the field of law into two independent branches: substantive and procedural. A review of the structure of the administrative law system led to the separation of the substantive, procedural, and organizational components. New legal entities are being included in the system of administrative law, in particular: the administrative tort institute, the institute of administrative procedures (issues of the permitting system), and public administration under martial law.

The conclusions are drawn that the system of administrative law is built on stable relationships of an internal and external nature, objectively determined by the unity of administrative legal norms, the combination of which is formed by the institutes and sub-branches of administrative law. The purpose of these components is to achieve a balanced state and their stable interaction, which will ensure the most effective regulation of administrative legal relations.

Keywords: administrative law system, administrative procedure, administrative tort, public administration, administrative and management law, administrative process, public services, public administration under martial law.

Formulas: 0, fig.: 0, tabl.: 0, bibl.: 18.

Постановка проблеми. Вже тривалий час йде наукова дискусія про необхідність переосмислення системи адміністративного права, що склалася, періодично активізуючись як реакція у відповідь на ініціативу авторів, які викладають власне бачення цієї методологічно важливої проблеми, що очікує свого конструктивного рішення. Безперервні спроби розібратися в концептуальному підході до розробки цієї теоретичної проблеми свідчать про її актуальність для нових досліджень, результати яких здатні суттєво змінити уявлення про те, що ж повинна включати система адміністративного права на даному етапі розвитку правової думки.

У науковому співтоваристві не заперечується факт еволюційної трансформації всієї системи права сучасної держави України, яка не може залишатися незмінною, близькість позицій спостерігається і в тому, що вона потребує розробки парадигми, заснованої на попередньому знанні і, що важливіше, моделює її майбутні стан (параметри). Цьому сприяє процес євроінтеграції України, який викликає потребу оновлення національної адміністративної доктрини та ставить на порядок денний адаптацію адміністративного законодавства України до вимог Європейського Союзу. Загалом нові концептуальні підходи повинні відповідати на питання про те, в якому напрямку і відповідно до яких закономірностей розвиватиметься система адміністративного права України для того, щоб відповідати рівню розвитку суспільства, максимально повно

задовольняти його запити на забезпечення прав і законних інтересів усіх суб'єктів, що знаходяться під охороною закону.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наука адміністративного права помітно не просунулась у вирішенні, безумовно, складної теоретичної проблеми побудови сучасної системи адміністративного права на науково вивірених об'єктивних критеріях концептуального характеру. Розробка та обґрунтування наукових підходів для формування оновленої моделі цієї фундаментальної галузі публічного права, як і раніше залишається актуальним завданням, на вирішення якої потрібні колективні зусилля. Окремі питання дослідження системи адміністративного права були предметом наукового пошуку ряду науковців, зокрема, таких як: Авер'янов В. Б., Битяк Ю. П., Бойко І. В., Карабін Т. О., Коломоєць Т., Колпакова В., Кузьменко О. В., Мельник Р., Миколенко О. М., Мандриченко Ж., Писаренко Н. Б., Педько Ю. С., Рябченко О. П., Савранчук Л. Л., Чорна В. Г., Шахов С. В. та ін.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми. Станом на сьогодні відсутня загальновизнана стратегія закономірностей розвитку системи адміністративного права України, виражена, наприклад, у вигляді загальнодержавної програми розвитку законодавства на найближчу та довгострокову перспективу, що негативним чином впливає і на вдосконалення системи права. Загалом, перетворення здійснюються безсистемно, зазвичай, під впливом політичного імпульсу чи під тиском сформованих обставин, тобто

є ситуаційними, а не планомірними та послідовними. Відтак, більшість проблем низької якості державного управління в сучасних умовах обумовлена не так пробілами та протиріччями правового регулювання окремих питань державного управління, як несистемним характером правового регулювання державного управління в цілому. Зважаючи на це, для подолання несистемності правового регулювання державного управління важливим є ґрунтовне розуміння системи адміністративного права.

Формулювання цілей статті. Метою статті є узагальнення досягнень української науки щодо системи адміністративного права України, виявлення основних проблем у цій сфері та формулювання відповідних пропозицій щодо їх вирішення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Складні правові та соціальні явища найконструктивніше розглядати з позицій системного підходу. Категорія «система» – одне з ключових методологічних наукових понять у сучасному соціальному знанні. Отже, як з'ясування, так і розробка з урахуванням сучасних реалій правової та соціальної дійсності мають визначальне методологічно необхідне значення для системи адміністративного права як галузі правової системи та навчальної дисципліни.

Адміністративне право є правом управлінським, становить невід'ємну і дуже значну частину правової системи сучасної України і відповідно, поряд із власними, підпорядковується загальним закономірностям її побудови та функціонування. І адміністративне законодавство, і наука адміністративного права, і однойменна навчальна дисципліна також повинні вибудовуватися за системним принципом, який цілком можна назвати універсальною властивістю складноорганізованих соціальних систем [1, с. 32].

З'ясування предмета й системи адміністративного права пов'язані з необхідністю подолання істотних розбіжностей у поглядах вітчизняних адміністративістів, які пропонують часом цілком протилежні моделі побудови цієї галузі адміністративного права. Виходячи з масштабності та складності проблеми розробки сучасної системи адміністративного права необхідно зупинитися на принципово важливих наукових по-

ложеннях. Спираючись на природну логіку пізнання, доцільно, що вступною частиною науки адміністративного права є догматична частина. Відповідно до діалектичного методу пізнання першим розділом догматичної частини, можна розглядати історичний аналіз розвитку адміністративного права. У цьому випадку можна простежити і краще зрозуміти, як явище виникло, які періоди свого розвитку воно пройшло, і чим воно стало у сучасній правовій та соціальній дійсності [2, с. 23].

Станом на сьогодні найбільш поширеним підходом є поділ адміністративного права на Загальну та Особливу частини. Традиційно до Загальної частини відносили норми, що закріплювали принципи здійснення управління; правове становище суб'єктів адміністративного права; форми і методи управлінської діяльності, спеціальні адміністративно-правові режими; засоби забезпечення законності і дисципліни у сфері управління, а також регламентували адміністративний процес і відповідальність відповідно до адміністративного права. Особлива частина об'єднувала нормативні положення, якими визначалися правові основи та організація управління: а) економікою; б) соціально-культурною сферою; в) адміністративно-політичною сферою [3, с. 53].

Втім, все більше виникає дискусій щодо доцільності такого поділу в сучасних умовах розвитку суспільства. Повністю ліквідувати структуру адміністративного права, що складається з Загальної та Особливої частин, недоцільно, а в основу їх поділу слід покласти предмет регулювання. Критерієм побудови системи адміністративного права є предмет правового регулювання. Визначення змісту предмета адміністративно-правового регулювання управлінських відносин дозволяє схилитися до концепції широкого розуміння предмета адміністративного права. Такий підхід у сучасних умовах найбільше адекватно відбиває зміст предмета адміністративно-правового регулювання управлінських відносин (предмету адміністративного права). Сучасний стан адміністративно-правової матерії, наявні проблеми правозастосування призвели до відокремлення матеріально-правової та процесуально-правової складових адміністра-

тивного права, стався поділ галузі права на дві самостійні галузі права: на матеріальне та процесуальне [4, с. 113].

Відповідно, до загальної частини варто включити: 1) поняття та сутність управління; 2) суб'єкти управлінських дій; 3) структуру та зміст державного управління; 4) управлінський процес; 5) адміністративний примус; 6) адміністративно-юрисдикційний процес; 7) адміністративний процес чи адміністративно-правовий судовий захист; 8) відшкодування шкоди та шкоди, заподіяної в адміністративному порядку; 9) контроль та нагляд [5, с. 205].

Формуючи науковий підхід щодо перегляду структури системи адміністративного права, Рябченко О. П. пропонує виділення матеріальної, процедурної і процесуальної складових. Якщо доцільність характеристики судового адміністративного процесу як окремої групи адміністративних процесуальних правовідносин, урегульованих адміністративними процесуальними нормами, не виникає принципових застережень, то виділення інших видів адміністративних процесуальних правовідносин може бути піддане сумніву. Вказане стосується таких груп адміністративних правовідносин, якими охоплено, по суті, позапроцесуальні провадження: провадження щодо розгляду скарг громадян (адміністративне оскарження), дисциплінарне провадження, реєстраційні провадження, дозвільні провадження та інші адміністративні неюрисдикційні провадження [6, с. 114].

За аналогією з іншими галузями права (цивільним та кримінальним), зберігаючи Загальну та Особливу частини адміністративного права, колишню форму варто наповнювати новим змістом, втім, це не просте завдання. Зміни у змісті регулювання тих чи інших відносин, які ведуть до нової структуризації Загальної та Особливої частин адміністративного права. Отже, постають питання про місце у досліджуваній системі адміністративно-правових режимів, контролю, адміністративного примусу, про сутність і наповнення адміністративного процесу тощо.

Систематизація правових норм галузі адміністративного права може бути проведена за різними підставами. При цьому необ-

хідно дотримуватися двох вимог: по-перше, щоб систематизація виходила з об'єктивної наявності та об'єктивної диференціації норм, і, по-друге, щоб систематизація приносила певну користь науці та практиці. Також пропонують виділити Спеціальну частину, що включає адміністративно-політичний блок управління (безпека, громадський порядок, управління внутрішніми справами, управління у сфері зовнішніх зносин і т.д.). Цей підхід не змінює систему адміністративного права, вносячи у ній лише незначне коригування.

Структура системи адміністративного права складається із груп адміністративно-правових відносин у сфері державного управління господарсько-економічною, соціально-культурною та адміністративно-політичною сферою та адміністративно-правових відносин, що виникають під час вирішення конфліктів у сфері державного управління.

Так, перша група поєднує адміністративно-правові відносини у сфері державного управління господарсько-економічною, соціально-культурною та адміністративно-політичною сферами життя суспільства. Характерною особливістю цих правовідносин і те, що вони, реалізуючи управлінську волю держави, є засобом організації планування, забезпечення керованих об'єктів фінансовими засобами. Вони координують роботу нижчестоящих виконавчо-розпорядчих органів, підприємств, організацій та установ. Зрештою, у процесі реалізації управлінських адміністративно-правових відносин забезпечується контроль та нагляд як особливі функції державного управління. Ці відносини формують підгалузь адміністративного права – адміністративно-управлінське право.

Сучасна держава повинна знаходитись у безперервному пошуку оптимальної моделі державного (адміністративного) впливу щодо суспільства. Державне управління має мати гнучкий характер, мати можливість своєчасно реагувати на виклики і загрози, що виникають, а також бути готовим працювати в надзвичайних обставинах. Сучасна держава повинна мати дві системи державного управління: модель управління, що діє у звичайних (нормальних) умовах

та систему управління на випадок надзвичайних обставин, спричинених причинами соціального, природного та техногенного характеру. Слід зазначити, що державне управління, як функціональна та інституційна категорія, має певні алгоритми, які загалом мають універсальний характер. Державні послуги – це сучасна позитивна форма державного управління, поява якої нині підвищила ефективність управління, а також знизилася корупційні ризики при взаємодії посадової особи та громадянина.

Інша група адміністративно-правових відносин виникає під час вирішення конфліктів у сфері державного управління у процесі забезпечення органами державного управління громадського порядку, громадської безпеки. Ці відносини виникають з урахуванням деліктів. Делікт в адміністративному праві можна визначити як навмисне винну дію (бездіяльність), вчинене суб'єктом адміністративного правовідносини, що порушує норми адміністративного права і що тягне за собою адміністративну відповідальність. Адміністративний делікт є складною системою зв'язків між органами державного управління (або його законним і повноважним представником) і керованими суб'єктами. Один з них – керуючий – своєю поведінкою здійснює управлінську волю держави, а інший (його в літературі називають адміністративним деліктним) своїми діями чи бездіяльністю суперечить здійсненню цієї волі. Між ними виникають інформаційні, організаційні чи правозастосовні зв'язки, що регулюють поведінку сторін. Норми адміністративного права регулюють ці зв'язки, формують особливу групу адміністративних правовідносин – адміністративно-деліктні правовідносини.

Адміністративно-деліктні правовідносини, хоч і дотичні до адміністративно-управлінських правовідносин, але за своєю сутністю відрізняються від них своїм негативним, колізійним характером. Саме цей колізійний характер проводить лінію розмежування і водночас зіткнення двох підгалузей адміністративного права: адміністративно-управлінського та адміністративно-деліктного. Миколенко О. М. в межах предмету адміністративно-деліктного права пропонує виділяти матеріальні

(встановлення підстав адміністративної відповідальності, визначення видів адміністративних стягнень, застосування обставин, що виключають адміністративну відповідальність, звільнення особи від адміністративної відповідальності, накладення на особу додаткових зобов'язань тощо) та процесуальні (порушення справи про адміністративне правопорушення, застосування заходів процесуально-забезпечувального характеру, розгляд справи органами адміністративної юрисдикції та їх посадовими особами, перегляд постанови по справі тощо) суспільні відносини. Такий перелік суспільних відносин розкриває функціональне призначення адміністративно-деліктного права як в системі права України в цілому, так і в системі адміністративного права, зокрема [7, с. 61].

Щодо появи нових правових утворень а системі адміністративного права, зокрема публічно-правового характеру, існують різні погляди. Обґрунтовується виділення з адміністративного права нових галузей, таких як спортивне право, службове право, поліцейське право. Втім, для цього немає об'єктивних обставин, якщо всі ці галузі мають загальний предмет регулювання і є частинами адміністративного права. Так, до структури поліцейського права як підгалузі особливого адміністративного права повинні входити наступні сукупності норм: що визначають та регулюють утворення органів, які забезпечують публічну безпеку та правопорядок; унормовують завдання та повноваження органів поліції; врегульовують підстави та порядок застосування поліцейських заходів, процедури їх здійснення; а також опосередковують права та обов'язки громадян у сфері поліцейської діяльності. Тобто, поліцейське право є з одного боку – елементом права адміністративного, з іншого боку – тяжіє до певної автономії, зумовленої предметом і об'єктом правового регулювання, і навіть методом правового впливу [8, с. 163].

Мельник Р. вказує, що реформування загальної частини адміністративного права, яке повинно здійснюватися у напрямках: виведення за межі загальної частини адміністративного права інститутів, які не відповідають призначенню останнього у правовій, демократичній державі (наприклад,

інституту адміністративної відповідальності); включення правових утворень, для яких довгий час у загальній частині адміністративного права не знаходилося місця (наприклад, інституту адміністративних процедур). Адже, інститут адміністративних процедур має надзвичайно важливе значення для забезпечення законності та ефективності публічного управління, підвищення рівня гарантованості прав, свобод та законних інтересів приватних осіб, що беруть участь в адміністративно-правових відносинах; що структурування особливої частини не за юридичними, а за управлінськими критеріями призвело до появи галузі права, яка відрізняється нечіткістю структури, відсутністю «правової логіки» її побудови та системного упорядкування [3, с. 54].

Безсумнівним є те, що інститут адміністративної процедури в системі адміністративного права відіграє вкрай важливу роль. Його значущість посилюється ще й усвідомленням основного завдання суб'єктів публічного адміністрування: воно полягає у вирішенні конкретних справ шляхом прийняття індивідуальних актів [9, с. 79]. Переважна більшість таких справ має позитивний характер, спрямована на реалізацію прав приватних осіб і не пов'язана з юрисдикційною діяльністю публічної адміністрації [10, с. 272]. Свого часу на важливості виокремлення інституту адміністративної процедури в системі адміністративного права наголошував В. Авер'янов [11, с. 9]. Позиції науковців зводяться до того, що врегулювання значної частини суспільних відносин, які виникають у зв'язку зі створенням суб'єктами публічного адміністрування умов для реалізації прав та обов'язків приватних осіб, а також із прийняттям актів, спрямованих на задоволення публічного інтересу, потребує встановлення особливих правил, які у своїй сукупності утворюють окремих інститут [11, с. 12].

Інститути повноважень публічної адміністрації та адміністративної процедури дають загальну інформацію щодо статусу та порядку здійснення сервісних та/або управлінських функцій суб'єктами влади. Застосування норм цих інститутів суб'єктами влади, здатними виконувати зазначені функції з метою вирішення конкретних питань

(наприклад, питань акумулювання і використання бюджетних коштів, оподаткування, соціального забезпечення, дотримання правил будівництва, забезпечення громадського порядку тощо), дає змогу виявити специфіку їх (суб'єктів) діяльності, а відтак – встановити необхідність запровадження та систематизації особливих правил для такої діяльності [12, с. 180].

Сучасний стан розвитку суспільних відносин зумовив переформатування окремих елементів системи адміністративного права. Таке переформатування було здійснене під впливом ухваленого Закону України «Про адміністративну процедуру» [13], а також низки інших законодавчих інновацій, які значно збагатили сферу публічного адміністрування [14, с. 41]. Станом на сьогодні в межах системи адміністративного права виокремлено особливості здійснення публічного адміністрування в умовах воєнного стану та воєнної агресії проти України: військово-цивільні адміністрації, військові адміністрації, агресія, воєнний стан і публічна служба та ін., що унормовано Законом України «Про правовий режим воєнного стану» [15] та указом Президента Закон «Про введення воєнного стану в Україні» [16].

З огляду на отримання у 2022 р. Україною статусу кандидата на членство в Європейському Союзі, для формування системи адміністративного права принциповим є викладення її крізь призму основних положень європейського адміністративного права. Коломоець Т., Колпаков В. Д. вважають, що такий крок є необхідним та обов'язковим не лише з огляду на євроінтеграційні прагнення України, а й із позиції того, що чимала кількість українських юристів уже доволі активно працює на європейському рівні, а якщо так, то європеїзація українського адміністративного права є важливим чинником підвищення знань останніх про європейське право [17, с. 155].

Висновки. Ґрунтуючись на проаналізованих умовах побудови структури сучасного адміністративного права, можна формувати її зміст, виявляти стійкі зв'язки елементів цієї системи, які можуть бути використані для подальшого дослідження питань адміністративного права. Вищевикладені положення дозволяють виокремити такі

елементи системи сучасного адміністративного права: право державного управління, адміністративно-деліктне право та процес. Ці елементи визначаються як «нормативно-правова спільність», що є поєднанням норм адміністративного права за цільовим критерієм, тобто має завдання сформулювати всередині галузі права нормативне об'єднання, що відображає цільове призначення галузі, та адміністративно-правову теоретичну модель цієї систематики та структурування галузі права на інститути.

Загалом, критерієм побудови системи адміністративного права є предмет правового регулювання. Для сучасності характерним є поділ галузі адміністративного права на дві самостійні галузі права: на матеріальне та процесуальне. Перегляд структури системи адміністративного права, призвів

виділення матеріальної, процедурної і процесуальної складових. Також відбувається включення нових правових утворень до системи адміністративного права, зокрема: адміністративно-деліктний інститут, інститут адміністративних процедур (питання дозвільної системи), публічне адміністрування в умовах воєнного стану. В цілому система адміністративного права є побудованою на стійких взаємозв'язках внутрішнього і зовнішнього характеру об'єктивно зумовленою єдністю адміністративно-правових норм, об'єднання яких формують інститути та підгалузі адміністративного права, метою якої є досягнення такого збалансованого стану її компонентів і їх стабільної взаємодії між собою, який забезпечить максимально ефективно регулювання адміністративно-правових відносин.

Література:

1. Педько Ю. С. Предмет та система адміністративного права: окремі дискусійні питання. *Актуальні проблеми держави і права*. 2011. Вип. 62. С. 28-36.
2. Мандриченко Ж. Ціннісне значення галузі адміністративного права у системі права України. *Law. State. Technology*. 2024. Вип. 2. С. 20-25.
3. Мельник Р. До питання оновлення системи адміністративного права України. *Правова інформатика*. 2007. № 3. С. 52-56.
4. Кузьменко О. В., Чорна В. Г. Проблеми місця та змісту адміністративного процесу в системі права. *Право України*. 2021. № 10. С. 110-120.
5. Шахов С. В. Система адміністративного права: теоретико-правовий аналіз її мети, компонентів та зв'язків. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. Вип. 2(4). С. 199-208.
6. Рябченко О. П. До питання про реструктуризацію системи адміністративного права: окремі наукові позиції. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2021. № 3. С. 110-116.
7. Миколенко О. М. Дискусійні питання щодо визначення предмету адміністративно-деліктного права та його функціональне призначення в системі права України. *Правова держава*. 2018. № 29. С. 58-63.
8. Карабін Т. О. Проблеми формування поліцейського права у системі особливого адміністративного права. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Право. 2022. Вип. 68. С. 162-167.
9. Савранчук Л. Л. Сутність та місце адміністративної процедури в системі адміністративного права як центрального інституту галузі права. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2021. Вип. 6. С. 77-81.
10. Dreyfus M. France. The Changing Legal Framework for Services of General Interest in Europe: Between Competition and Solidarity / M. Dreyfus ; ed. by M. Krajewski, U. Neergaard, J. van de Gronden. The Hague : T.M.C. Asser Press, 2009. P. 271-290.
11. Авер'янов В. Б. Значення адміністративних процедур у реформуванні адміністративного права. *Часопис Київського університету права*. 2009. № 3. С. 8-14.
12. Битяк Ю. П., Бойко І. В., Писаренко Н. Б. Система адміністративного права. *Право України*. 2017. № 12. С. 173-183.
13. Про адміністративну процедуру: Закон України від 17 лютого 2022 р. № 2073-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20#Text> (дата звернення: 06.01.2025)
14. Коломоєць Т., Колпаков В. Доктрина адміністративного права vs постмодерн: від «сервісної» галузі до права юридичних смислів. *Право України*. 2022. Вип. 4. С. 34-51.
15. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 р. № 389-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 28. Ст. 250.
16. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України № 64/2022 від 24 лютого 2022 р. *Голос України*. № 37 від 24.02.2022.
17. Коломоєць Т., Колпаков В. Стандартизація європейських практик в адміністративному праві України. *Аптаро*. 2022. Вип. 1. С. 152-159.

References:

1. Pedko Y. S. (2011). Predmet ta systema administratyvnoho prava: okremi dyskusiini pytannia. [Subject and system of administrative law: some discussion issues]. Aktualni problemy derzhavy i prava. Vyp. 62. S. 28-36.
2. Mandrychenko Z. (2024). Tsinnisne znachennia haluzi administratyvnoho prava u systemi prava Ukrainy. [The value of the field of administrative law in the legal system of Ukraine]. Law. State. Technology. Vyp. 2. S. 20-25.
3. Melnyk R. (2007). Do pytannia onovlennia systemy administratyvnoho prava Ukrainy. [On the issue of updating the administrative law system of Ukraine]. Pravova informatyka. № 3. S. 52-56.
4. Kuzmenko O. V., Chorna V. H. (2021). Problemy mistsia ta zmistu administratyvnoho protsesu v systemi prava. [Problems of the place and content of the administrative process in the legal system]. Pravo Ukrainy. № 10. S. 110-120.
5. Shakhov S. V. (2016). Systema administratyvnoho prava: teoretyko-pravovy analiz yii mety, komponentiv ta zviazkiv. [The system of administrative law: a theoretical and legal analysis of its purpose, components and connections]. Naukovyi visnyk publichnogo ta pryvatnoho prava. Vyp. 2(4). S. 199-208.
6. Riabchenko O. P. (2021). Do pytannia pro restrukturyzatsiiu systemy administratyvnoho prava: okremi naukovi propozytsii. [On the issue of restructuring the administrative law system: some scientific proposals]. Yurydychnyi visnyk. Povitriane i kosmichne pravo. № 3. S. 110-116.
7. Mykolenko O. M. (2018). Dyskusiini pytannia shchodo vyznachennia predmetu administratyvno-deliktneho prava ta yoho funktsionalne pryznachennia v systemi prava Ukrainy. [Discussion questions regarding the definition of the subject of administrative tort law and its functional purpose in the legal system of Ukraine]. Pravova derzhava. № 29. S. 58-63.
8. Karabin T. O. (2022). Problemy formuvannia politseiskoho prava u systemi osoblyvoho administratyvnoho prava. [Problems of forming police law in the system of special administrative law]. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriya : Pravo. Vyp. 68. S. 162-167.
9. Savranchuk L. L. (2021). Sutnist ta mistse administratyvnoi protsedury v systemi administratyvnoho prava yak tsentralnoho instytutu haluzi prava. [The essence and place of administrative procedure in the system of administrative law as a central institution of the field of law]. Prykarpatskyi yurydychnyi visnyk. Vyp. 6. S. 77-81.
10. Dreyfus M. (2009). France. The Changing Legal Framework for Services of General Interest in Europe: Between Competition and Solidarity / M. Dreyfus ; ed. by M. Krajewski, U. Neergaard, J. van de Gronden. The Hague : T.M.C. Asser Press. P. 271-290.
11. Averianov V. B. (2009). Znachennia administratyvnykh protsedur u reformuvanni administratyvnoho prava. [The importance of administrative procedures in the reform of administrative law]. Chasopys Kyivskoho universytetu prava. № 3. S. 8-14.
12. Bytiak Y. P., Boiko I. V., Pysarenko N. B. (2017). Systema administratyvnoho prava. [Administrative law system]. Pravo Ukrainy. № 12. S. 173-183.
13. Pro administratyvnu protseduru: Zakon Ukrainy vid 17 liutoho 2022 r. № 2073-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20#Text>. (Accessed January 06, 2025)
14. Kolomoiets T., Kolpakov V. (2022). Doktryna administratyvnoho prava vs postmodernism: vid "servisnoi" haluzi do prava yurydychnykh smysliv. [The doctrine of administrative law vs. postmodernism: from the "service" industry to the law of legal meanings]. Pravo Ukrainy. Vyp. 4. S. 34-51.
15. Pro pravovy rehym voiennoho stanu: Zakon Ukrainy vid 12 travnia 2015 r. № 389-VIII. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 2015. № 28. St. 250.
16. Pro vvedennia voiennoho stanu v Ukraini: Ukaz Prezydenta Ukrainy № 64/2022 vid 24 liutoho 2022 r. Holos Ukrainy. № 37 vid 24.02.2022.
17. Kolomoiets T., Kolpakov V. (2022). Standartyzatsiia yevropeiskykh praktyk v administratyvnomu pravi Ukrainy. [Standardization of European practices in the administrative law of Ukraine]. Amparo. Vyp. 1. S. 152-159.

Стаття надійшла до друку 09 січня 2025 року

**РОЗДІЛ 4. КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО І КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС;
КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО І КРИМІНОЛОГІЯ;
КРИМІНАЛІСТИКА; СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА;
ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ**

УДК 351.863:378

DOI 10.31732/2708-339X-2025-15-A15

**ОСОБЛИВОСТІ ЗБИРАННЯ ДОКАЗІВ СУБ'ЄКТАМИ ПРИВАТНОЇ
ДЕТЕКТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДЛЯ ЇХ ПОДАЛЬШОГО
ВИКОРИСТАННЯ В СУДОВОМУ ПРОЦЕСІ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД**

Чернетченко О.М.,

кандидат юридичних наук,

доцент, доцент кафедри державно-правових дисциплін

Університет економіки та права «КРОК»

м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113

e-mail: olenach@krok.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4653-4871>

Оробцов Г.Є.,

здобувач вищої освіти ступеня «магістр»

Університет економіки та права «КРОК»

м. Київ, вул. Табірна 30-32, Україна, 03113

e-mail: orobtsovhi@krok.edu.ua

**FEATURES OF COLLECTING EVIDENCE BY PRIVATE DETECTIVE
ACTIVITY SUBJECTS FOR THEIR FURTHER USE IN COURT: FOREIGN
EXPERIENCE**

Chernetchenko O.M.,

Candidate of Juridical Sciences (Ph. D.)

Associate Professor of the Department of State and Legal Disciplines,

«KROK» University

Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113

e-mail: olenach@krok.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4653-4871>

Orobtsov G.E.,

graduate of the Master's degree of

«KROK» University

Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113

e-mail: orobtsovhi@krok.edu.ua

Анотація. У статті досліджено зарубіжний досвід на прикладі США та Великої Британії щодо збирання доказів для суду суб'єктами приватної детективної діяльності. Процес збору доказів в даних країнах є прикладом добре організованого правового регулювання, яке забезпечує баланс щодо захисту прав фізичних і юридичних осіб, а також ефективністю розслідувань і допустимістю їх в судах. Аналіз вивчених джерел свідчить про те, що суб'єкти приватної детективної діяльності можуть бути свідками у судочинстві та здійснювати збір доказів для подальшого їх використання у судовому процесі. Однак, у проаналізованих нами країнах, не зважаючи на наявність профільного закону у сфері діяльності суб'єктів приватної детективної діяльності, чи його відсутність, склались високі професійні стандарти детективної діяльності, що створило передумови для того, щоб приватні детективи могли ефективно співпрацювати із судами, а зібрані ними докази приймалися ними в безумовному порядку, якщо вони були зібрані із дотриманням вимог законодавства. З огляду на це, можна використати зарубіжний досвід у контексті посилення професійних стандартів приватної детективної діяльності, зважаючи на відсутність законодавчої регламентації цієї діяльності в Україні. Проте, це не означає, що прийняття про-

фільного Закону «Про приватну детективну діяльність» втрачає актуальність, адже його прийняття може стати підсумковим етапом для законодавчого закріплення високих професійних стандартів цієї діяльності.

Ключові слова: зарубіжний досвід, збирання доказів, суб'єкти приватної детективної діяльності, судовий процес, високі професійні стандарти детективної діяльності.

Формул: 0; **рис.:** 0, **табл.:** 0, **бібл.:** 9.

Abstract. The article examines foreign experience using the examples of the USA and Great Britain regarding the collection of evidence for court by subjects of private detective activity. The process of gathering evidence in these countries is an example of well-organized legal regulation, which provides a balance between the protection of the rights of individuals and legal entities, as well as the effectiveness of investigations and their admissibility in courts. The analysis of the studied sources shows that subjects of private detective activity can be witnesses in court proceedings and collect evidence for their further use in the court process. However, in the countries analyzed by us, regardless of the presence of a specific law in the field of activities of subjects of private detective activity, or its absence, high professional standards of detective activity have developed, which created the prerequisites for private detectives to be able to effectively cooperate with courts and have the evidence collected by them accepted unconditionally if it was collected in compliance with the requirements of the law. In view of this, it is possible to use foreign experience in the context of strengthening the professional standards of private detective activity, taking into account the lack of legislative regulation of this activity in Ukraine. However, this does not mean that the adoption of the relevant Law «On Private Detective Activity» loses its relevance, because its adoption can become the final stage for the legislative consolidation of high professional standards of this activity.

Keywords: foreign experience, collection of evidence, subjects of private detective activity, court process, high professional standards of detective activity.

Formulas: 0; **fig.:** 0, **tabl.:** 0, **bibl.:** 9.

Постановка проблеми. Збирання доказів в Україні є досить складною процесуальною формою, з відповідними суб'єктами доказування, з чітко визначеним і регламентованим законодавством, що потребує дотримання передбачених норм для рівності усіх учасників судового процесу перед законом та судом, змагальності сторін, забезпечення доведеності вини. Проблематика участі суб'єктів приватної детективної діяльності в збиранні доказів зумовлюється відсутністю правового регулювання як діяльності цих суб'єктів в цілому, так і їх участі в судовому процесі зокрема. Це призводить до невизначеності правового статусу детектива як в правовому полі, так і невизначеності процесуального статусу приватного детектива в межах збирання доказів і підготовки матеріалів до суду.

Актуальність теми дослідження. В Україні суб'єкти приватної детективної діяльності не мають права бути стороною судового процесу, не мають повноважень щодо здійснення певних процесуальних дій. Відповідно, законодавцю слід провести фундаментальну роботу в контексті прийняття Закону України «Про приватну детективну діяльність», а також стосовно внесення змін до ГПК України, КПК України та інших нормативно-правових актах у контексті врегулювання процесуального статусу детектива у судовому процесі, а також закріплення обов'язку прийняття

доказів зібраних приватним детективом для сторони господарського чи кримінального судочинства. Регламентація повноважень і меж дії приватних детективів та легалізація їх діяльності призвело б до позитивних тенденцій для покращення судової системи, стимулюванні економіки, підвищенні довіри суспільства, дотриманню високих стандартів правопорядку. Саме вивчення закордонного досвіду у сфері приватної детективної діяльності, може бути корисним для України, адже інші країни мають стале правове регулювання, етичні стандарти, новітні технології і методи збору доказів, які можуть бути використані в судах. Тому дослідження суб'єктів приватної детективної діяльності в США, Великій Британії допоможе в Україні створити узаконену діяльність з принципами прозорості, ефективності, верховенства права, диспозитивності, об'єктивності, неупередженості, дотримання прав, свобод і законних інтересів фізичних та юридичних осіб.

Стан дослідження. Дослідженню науковцями зарубіжного досвіду особливостей збирання доказів суб'єктами приватної детективної діяльності для їх подальшого використання в судовому процесі не приділялося належної уваги, тому є недостатньо вивченим та дискусійним у правовому полі.

Серед українських науковців питання приватної детективної діяльності у сфері судочинства вивчали: Д. Г. Мулявка, І. Ф. Літві-

нова та деякі інші науковці, які висвітлювали лише окремі аспекти приватної детективної діяльності в судочинстві, при цьому комплексного вивчення особливостей збирання доказів суб'єктами приватної детективної діяльності для їх подальшого використання в судовому процесі досі не було здійснено. Серед зарубіжних дослідників, які вивчали аспекти, що пов'язані з діяльністю приватних детективів, їх участі в судових процесах, а також збирання ними доказів були: Г. Грімберг, Р. М. Блум, М. Д. Шнайдер та інші.

Метою статті є вивчення зарубіжного досвіду інноваційних методів збирання доказів для судового процесу суб'єктами приватної детективної діяльності, їх допустимість в суді та оцінці міжнародних практик та підходів задля вдосконалення правової системи України, поліпшенні ефективності судових розглядів та захисту прав фізичних та юридичних осіб.

Виклад основного матеріалу. Приватна детективна (розшукова) діяльність у більшості країн світу визнана на державному рівні, врегульована законами й оптимально використовується задля збільшення можливості громадян та юридичних осіб у захисті своїх законних прав та інтересів [1, с. 110]. Досліджуючи зарубіжний досвід в сфері збирання доказів і надання їх до суду суб'єктами приватної детективної діяльності, в першу чергу звичайно ж потрібно проаналізувати практику та підходи в цьому питанні США.

У Сполучених Штатах приватна детективна діяльність є законною у всіх 50 штатах, в більшості з них діють вимоги щодо ліцензування діяльності приватних детективів, які визначають професійну кваліфікацію, межі їх діяльності. Лише в штатах Айова, Каліфорнія, Аляска та Південна Дакота немає відповідних спеціальних вимог щодо ліцензування приватної детективної діяльності, але суб'єкти приватної детективної діяльності повинні дотримуватися федеральних і місцевих законів.

Аналіз нормативно-правових актів, що регулюють діяльність приватних детективів у США, дозволяє виокремити певні положення її правового регулювання:

1. У США немає єдиного федерального закону про приватну детективну діяльність, тому її нормативно-правове регулювання

здійснюється у кожному штаті окремо;

2. У США виділяють три основних види приватних правоохоронних організацій: розшукові бюро, охоронні агентства, служби безпеки в різних промислових та комерційних структурах;

3. У переважній більшості штатів для здійснення детективних функцій необхідна спеціальна ліцензія, яка видається органами влади певного штату, і за умов наявності такої ліцензії детектив має право займатися охоронно-розшуковою діяльністю (залежно від класу ліцензії) тільки на території того штату, де він отримав ліцензію [2, с. 105].

Однозначно, приватні детективи у США надають широкий спектр детективних послуг, серед яких:

- проведення розслідування стосовно будь-якої особи або групи осіб;

- проведення розслідування місцезнаходження та повернення викраденого або втраченого приватного майна;

- проведення стеження для отримання інформації про будь-яку особу чи групу осіб;

- проведення розслідування, щоб отримати докази для використання в суді чи інших судових процесах;

- проведення розслідування, щоб визначити поведінку, заняття, довіру, лояльність, рух, приналежність, трансакції, характер або репутацію будь-якої особи чи групи осіб;

- проведення перевірки підприємств, будинків і транспортних засобів тощо [3].

Як бачимо, серед іншого приватні детективи у США надають і послуги збору доказів для подальшого їх використання у суді. Як відомо, американський судовий процес відноситься до числа змагальних. Тому робота приватних детективів є важливою для учасників судочинства. Приватний детектив проводить приватне розслідування і збирає докази для сторін у справі. Ліцензія приватного детектива дає право доступу до деяких закритих інформаційних баз даних, які не доступні для пересічних громадян, а також право на виробництво цілого ряду оперативних дій (опитування, спостереження і т. д.), результати яких можуть бути використані в суді. Також згідно з другою поправкою до конституції США приватний детектив (як і будь-який громадянин) має право на носіння зброї. Також законодавством ряду

штатів детектив (як і будь-який громадянин) наділяється правом здійснювати цивільний арешт, після якого арештований повинен бути доставлений в поліцію. Такий підхід до врегулювання діяльності приватних детективів у США засвідчує широту їх можливостей у процесі здійснення приватної детективної діяльності, які закріплені законодавчо.

Докази, зібрані приватним детективом у США, є цілком законними та зазвичай прийнятними в суді, якщо вони були зібрані у спосіб, який не порушує закон [4]. Це означає, що будь-які розмови, які приватний детектив підслуховує, за умови, що вони відбуваються в громадських місцях звичайним тоном голосу, або будь-які фотографії, які приватний детектив робить у громадських місцях, як правило, цілком законні та прийнятні.

Однак не всі докази, зібрані приватним детективом, є законними. Наприклад, якщо приватний детектив проникає в приватне житло, прослуховує телефон або використовує закладений мікрофон або пристрій для підслуховування в приватному місці, то докази, зібрані в цих випадках, зазвичай не є прийнятними. Це тому, що будь-які розмови чи дії, які проводяться в приватних місцях і за закритими дверима, мають розумне очікування конфіденційності.

Докази, зібрані в результаті інших незаконних дій, здійснених приватним детективом, зазвичай також не будуть прийнятні, у цьому разі довіра до приватного детектива може бути поставлена під сумнів, або сам приватний детектив може мати проблеми з законом. Вони все одно повинні поводитися у спосіб, який є законним, і вони повинні діяти чесно при зборі доказів для суду.

Для приватних детективів у процесі збору доказів для судів США встановлюються такі обмеження та вимоги:

1. У громадських місцях приватні детективи можуть на законних підставах спостерігати та фотографувати інших осіб без дозволу. Вони також можуть стежити за ними у громадських місцях.

2. Приватні детективи не можуть проникнути на територію приватної власності без згоди власника, вторгнення є незаконним;

3. Прослуховування телефонних розмов і порушення приватної власності суворо заборонено без ухвали суду;

4. Приватні детективи не можуть переслідувати або погрожувати особам, які є об'єктами їх детективної діяльності. Тактика переслідування та залякування загрожує кримінальним покаранням;

5. Злом та проникнення, крадіжка чи фізичний напад є незаконними при здійсненні приватної детективної діяльності;

6. Видача приватного детектива за інших осіб, зокрема й за працівника правоохоронних органів, є незаконною у більшості штатів;

7. Доступ до приватних записів через фальшиві дані заборонено. Приватні детективи не можуть брехати, щоб отримати доступ до записів [5].

Спектр можливостей приватного детектива під час збору доказів для їх подальшого використання у судочинстві буде залежати також від типу ліцензії, виданої йому:

1. Клас «А» дає право лише на збирання оперативної інформації. Це може бути інформація про злочини, правопорушення або дії, які становлять загрозу для США або для будь-якого штату, або території країни; встановлення особистості і з'ясування звичок, поведінки, сфери та роду занять, моральних якостей, кредитоспроможності, освітнього рівня, працездатності, лояльності, загроз, з'ясування участі в громадських рухах і організаціях, місцезнаходження, членства в політичних партіях і об'єднаннях, особливостей ведення ділових операцій та укладання угод, що склалася репутації і рис характеру будь-якої особи, місцезнаходження втраченої або викраденої власності, а також її повернення власнику; з'ясування підстав для притягнення до відповідальності за підпали, поширення наклепницьких відомостей, завдання шкоди, виникнення аварійних ситуацій, пошкодження майна або заподіяння каліцтв особам, забезпечення збереження речових доказів для використання в суді;

2. Клас «В» дає право на здійснення охоронної діяльності. Також він дає право на отримання вогнепальної зброї. Детективні агентства зазвичай не видають своїм співробітникам зброї для постійного носіння. Як правило, зброя зберігається в захищеному приміщенні за місцем роботи, видається приватному детективу при вступі на зміну. Відповідно до американського законодавства, до цієї категорії відносять будь-яку особу, яка

бере участь у діяльності, пов'язаній із забезпеченням на контрактній основі клієнтів особистою охороною, вартувими, патрульними, а також у діяльності, пов'язаної з виконанням однієї з функцій: попередження неправомірного зазіхання, заволодіння або крадіжка власності, а також актів вандалізму, пошкодження і підпалів майна, так само як проникнення на чужу територію, попередження, спостереження та виявлення фактів будь-якої несанкціонованої діяльності в межах приватного володіння; контролю, регулювання та управління рухом пішоходів і транспорту, але тільки в просторових і тимчасових кордонах, необхідних для забезпечення недоторканності охоронюваної власності; фізичного захисту клієнтів від тілесних ушкоджень. З вищевикладеного видно, що коло діяльності власників ліцензії класу «В» не може перетинатися із завданнями, які вирішують власники ліцензій класу «А».

3. Клас «С» дає право на ведення розслідування у встановленому законом порядку (право дублювати функції органів розслідування). Ліцензія цього класу дозволяє виконувати послуги, які властиві класам А і В, а також носити зброю [6, с. 105].

Ліцензії видаються спеціальною державною комісією, яка оцінює професійні якості претендентів. Таким чином, детективам видаються ліцензії класу А, В або С, які передбачають різний обсяг можливостей. Умови видачі ліцензій в окремих штатах істотно різняться.

Крім того, що приватний детектив у США може збирати докази для суду, він також може бути свідком у справі, матеріали якої він досліджував. При цьому розслідування приватного детектива законодавчо визнається доказом і має обов'язково бути врахованим судом. Тобто, суди у всіх штатах США визнають обов'язковість доказів, зібраних за замовленням сторони судочинства у межах певної судової справи.

Зважаючи на вище викладене, вважаємо за доцільне врегулювати діяльність суб'єктів приватної детективної діяльності на законодавчому рівні та зробити цю діяльність ліцензійною, як це зроблено в США, що дозволить у подальшому уникнути недовіри судів до доказів, зібраних приватними детективами та дозволить законодавчо закріпити обов'яз-

ковість таких доказів для їх прийняття судом.

Якщо ж говорити про Велику Британію, то тут немає профільного закону, який би врегулював діяльність приватних детективів. Однак, це не означає, що їх діяльність тут є незаконною. Адже вони провадять свою детективну діяльність із дотриманням положень чинних Закону про регулювання слідчих повноважень 2000 року та Закону про захист даних 2018 року [7]. Ці акти призначені для того, щоб приватні детективи дотримувались етичної практики, поважаючи при цьому права особи. Приватні детективи у Великій Британії використовують технології для вирішення сучасних проблем і дотримуються високих стандартів за допомогою механізмів саморегулювання, таких як членство в Асоціації британських детективів. Компанії, що працюють у цій галузі, суворо дотримуються кодексів поведінки, які часто перевищують законодавчі вимоги, таким чином забезпечуючи впевненість у професіоналізмі зареєстрованих практикуючих спеціалістів, водночас пропонуючи додатковий рівень захисту для клієнтів, які користуються їхніми послугами. Це дотримання гарантує повну конфіденційність на всіх етапах процесу приватного розслідування; від заходів зі спостереження аж до процедур збору доказів.

Приватні детективи у Сполученому Королівстві мають повноваження виконувати різні законні дії, спрямовані на збір доказів і отримання важливої інформації. При зборі доказів для їх подальшого використання у суді британські приватні детективи повинні діяти обережно, дотримуючись суворих юридичних обмежень, таких як уникнення незаконного проникнення та несанкціонованого доступу до поштової кореспонденції. Вони не можуть носити вогнепальну зброю через суворі закони Великобританії про контроль над зброєю, а також не мають спеціальних повноважень на арешт, окрім звичайних громадян. Для запису розмов їм потрібна згода всіх сторін, яку не так легко отримати.

Одночасно з цим, приватний детектив може законно використовувати GPS-відстеження транспортного засобу за згодою власника, виконувати перевірку даних, застосовувати методи контрспостереження тощо.

Що стосується допустимості доказів, зібраних приватним детективом у Великій

Британії, то докази, зібрані приватними детективами, як правило, прийнятні в суді. Рішення про те, чи будуть докази прийняті, приймає суддя.

Якщо приватний детектив порушить закон, збираючи докази, то вони не будуть прийняті в суді [8]. Приватні детективи повинні дотримуватися тих же законів, що й усі інші громадяни. Це означає, що суддя відхилить будь-які докази, отримані шляхом незаконного проникнення, злому, залякування чи іншими незаконними методами. Крім того, будь-який приватний детектив, який намагається представити ці докази, сам може постати перед судом.

Коли приватний детектив збирає докази, він повинен переконатися, що остаточний звіт є чітким, недвозначним і легким для розуміння. Суддя не прийме доповідь, яка відкрита для широкого діапазону тлумачень. Через це приватний детектив повинен використовувати точну, відсторонену мову та чітко викладати документи.

Докази не обов'язково мають бути неспростовними, щоб бути прийнятими в суді, але покращення їх якості, безумовно, допоможе. Для цього приватний детектив має переконатися, що зібрані в якості доказів фото- та відеодокази мають штамп із часом і датою. Це допомагає надати більш прозору інформацію для використання судом. Крім того, зібрані відеоматеріали повинні чітко демонструвати те, що відбувається.

Слід акцентувати увагу на тому, що у Сполученому Королівстві результати перевірки на поліграфі зазвичай не розглядаються в суді. Вони ніколи не будуть прийняті як докази в судовому процесі [9].

Якщо говорити про безпосередню взаємодію приватного детектива із судом у Великій Британії, то тут слід відзначити те, що він може виступати свідком у суді, а також здійснювати збір доказів для подальшого їх використання у судовому процесі.

Таким чином, досвід Великої Британії є актуальним для нас у тому контексті, що у цій країні так, як і в Україні, немає профільного закону, який врегулював би діяльність суб'єктів приватної детективної діяльності, однак тут усталені такі високі вимоги та стандарти для діяльності детективів, що зібрані ними докази та надані свідчення в

якості свідків у суді цінуються дуже високо. Зважаючи на це, поки діяльність приватних детективів в Україні не врегульована на законодавчому рівні профільним законом, слід приділити більше уваги виробленню високих стандартів детективної діяльності, детективної етики та приділяти більше уваги підвищенню професіоналізму приватних детективів. Такі кроки дозволять сформувавши довіру до цього інституту серед значного кола українських громадян та значно скоротити процедури судового розгляду, адже гарна доказова база сторони у господарському судочинстві – запорука швидкого та позитивного прийняття рішення для сторони.

Висновки. Таким чином, зарубіжний досвід взаємодії суб'єктів приватної детективної діяльності та судів свідчить про те, що вони можуть бути свідками у судочинстві та здійснювати збір доказів для подальшого їх використання у судовому процесі. Однак, у проаналізованих нами країнах, не зважаючи на наявність профільного закону у сфері діяльності суб'єктів приватної детективної діяльності, чи його відсутність, склались високі професійні стандарти детективної діяльності, що створило передумови для того, щоб приватні детективи могли ефективно співпрацювати із судами, а зібрані ними докази приймалися ними в безумовному порядку, якщо вони були зібрані із дотриманням вимог законодавства. З огляду на це, можна використати зарубіжний досвід у контексті посилення професійних стандартів приватної детективної діяльності, зважаючи на відсутність законодавчої регламентації цієї діяльності в Україні. Проте, це не означає, що прийняття профільного Закону «Про приватну детективну діяльність» втрачає актуальність, адже його прийняття може стати підсумковим етапом для законодавчого закріплення високих професійних стандартів цієї діяльності.

Основна проблематика участі суб'єктів приватної детективної діяльності в судовому процесі зумовлюється відсутністю правового регулювання як діяльності цих суб'єктів в цілому, так і їх участі в судочинстві зокрема. Це призводить до невизначеності правового статусу детектива як в правовому полі нашої держави, так і невизначеності процесуального статусу приватного детектива в межах судочинства.

Література:

1. Мулявка Д. Г., Глазков Є. О. Допустимість доказів у кримінальному судочинстві отриманих у результаті приватної детективної діяльності. *Науковий збірник «Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції». № 5. 2018. 110 с.*
2. Літвінова І. Ф. Особливості правового регулювання приватної детективної діяльності у США. Актуальні питання та перспективи розвитку кримінального права, кримінології та судочинства, присвяченої 200-річниці з дня народження Френсіса Гальтона: *Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції*. Київ.: ДУІТ, 2022. С. 105
3. Are private investigators legal? 2022. URL: <https://www.martinpi.com/are-private-investigators-legal/> (дата звернення: 22.12.2024).
4. Is Evidence Gathered by a Private Investigator Admissible in Court? Committed to Results, 2023. URL: <https://www.claydugas.com/legal-process/evidence-private-investigators/>. (дата звернення: 22.12.2024).
5. Are PIs Legal? The Complete Guide for 2024 (Uncomplicated). 2024. URL: <https://axeligence.com/are-private-investigators-legal-a-complete-guide/>. (дата звернення: 22.12.2024).
6. Літвінова І. Ф. Особливості правового регулювання приватної детективної діяльності у США. Актуальні питання та перспективи розвитку кримінального права, кримінології та судочинства, присвяченої 200-річниці з дня народження Френсіса Гальтона: *Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції*. Київ.: ДУІТ, 2022. С. 105.
7. What Can a Private Investigator Legally do in the UK? 2023. URL: <https://nationalprivateinvestigators.co.uk/what-can-a-private-investigator-legally-do-in-the-uk/>. (дата звернення: 22.12.2024).
8. Can Evidence from Private Investigators be used in Court? 2023. <https://privateinvestigators-uk.com/blog/can-evidence-from-private-investigators-be-used-in-court>. (дата звернення: 22.12.2024).
9. Is Evidence Gathered By A Private Investigator Admissible In Court? 2022. URL: <https://privateinvestigationsuk.net/is-evidence-gathered-by-a-private-investigator-admissible-in-court/>. (дата звернення: 22.12.2024).

References:

1. Muliavka D. G., Glazkov E. O., Admissibility of evidence in criminal proceedings obtained as a result of private detective activity, Scientific collection «Actual problems of domestic jurisprudence», No. 5. 2018, p. 110.
2. Litvinova I. f. Peculiarities of legal regulation of private detective activity in the USA. «Actual issues and prospects for the development of criminal law, criminology and judiciary», dedicated to the 200th anniversary of the birth of Francis Galton: Materials of the All-Ukrainian scientific and practical conference. Kyiv.: DUIT, 2022. С. 105
3. Are private investigators legal? 2022. URL: <https://www.martinpi.com/are-private-investigators-legal/>. (Accessed December 22, 2024)
4. Is Evidence Gathered by a Private Investigator Admissible in Court? Committed to Results, 2023. URL: <https://www.claydugas.com/legal-process/evidence-private-investigators/>. (Accessed December 22, 2024)
5. Are PIs Legal? The Complete Guide for 2024 (Uncomplicated). 2024. URL: <https://axeligence.com/are-private-investigators-legal-a-complete-guide/>. (Accessed December 22, 2024)
6. Litvinova I. f. Peculiarities of legal regulation of private detective activity in the USA. «Actual issues and prospects for the development of criminal law, criminology and judiciary», dedicated to the 200th anniversary of the birth of Francis Galton: Materials of the All-Ukrainian scientific and practical conference. Kyiv.: DUIT, 2022. С. 105
7. What Can a Private Investigator Legally do in the UK? 2023. URL: <https://nationalprivateinvestigators.co.uk/what-can-a-private-investigator-legally-do-in-the-uk/>. (Accessed December 22, 2024)
8. Can Evidence from Private Investigators be used in Court? 2023. <https://privateinvestigators-uk.com/blog/can-evidence-from-private-investigators-be-used-in-court>. (Accessed December 22, 2024)
9. Is Evidence Gathered By A Private Investigator Admissible In Court? 2022. URL: <https://privateinvestigationsuk.net/is-evidence-gathered-by-a-private-investigator-admissible-in-court/> (Accessed December 22, 2024)

Стаття надійшла до друку 01 січня 2025 року

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА МІЖНАРОДНОГО ТЕРОРИЗМУ В СИСТЕМІ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ЛЮДСТВА

Француз А.Й.,

*Герой України, Заслужений юрист України,
доктор юридичних наук, професор
Університет економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail: anatoliyff@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2861-1252>*

Панкова А.Р.,

*здобувачка ступеня вищої освіти «магістр»
Університет економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail: PankovaAR@krok.edu.ua*

GENERAL CHARACTERISTICS OF INTERNATIONAL TERRORISM IN THE SYSTEM OF CRIMES AGAINST HUMANITY

Frantsuz A. Yo.,

*Hero of Ukraine, Honored Lawyer of Ukraine,
Doctor of Legal Sciences, Professor
Head of the Department of State and Legal Disciplines of «KROK» University
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: AnatoliyFJ@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2861-1252>*

Pankova A.R.,

*graduate of the Master's degree
of «KROK» University
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: PankovaAR@krok.edu.ua*

Анотація. Дана стаття присвячена основним аспектам виникнення міжнародного тероризму як злочин проти людства, що передбачає як фізичне насильство, так і психологічний вплив на велику кількість групи людей, країн або на світову спільноту. Також було розглянуто характеристики тероризму як злочин міжнародного характеру та признаки міжнародного тероризму у правовому статусі. У роботі використано загальнонаукові та спеціальні методи пізнання, зокрема: історичний метод, системний аналіз, порівняльно-правовий метод, статистичний метод, а також метод прогнозування. В першу чергу хочемо зазначити, що проведене дослідження історичних та правових аспектів розвитку міжнародного тероризму демонструє еволюцію цього явища від локальних проявів політичного насильства до глобальної загрози міжнародній безпеці. Історичний аналіз показує постійне ускладнення організаційних структур терористичних груп, вдосконалення методів їх діяльності та трансформацію ідеологічного обґрунтування терористичних актів. Особливу роль у цій еволюції відіграє технологічний прогрес, що надає терористичним організаціям нові можливості для проведення атак, координації діяльності та фінансування операцій. Глобалізація інформаційного простору та фінансової системи створила додаткові можливості для розширення масштабів терористичної діяльності та підвищення її ефективності. У роботі використано загальнонаукові та спеціальні методи пізнання, зокрема: історичний метод, системний аналіз, порівняльно-правовий метод, статистичний метод, а також метод прогнозування. Стаття демонструє, що правові стратегії протидії тероризму спрямовані на вдосконалення міжнародно-правової бази антитерористичної діяльності та гармонізацію національних законодавств. Міжнародні конвенції та протоколи встановлюють єдині стандарти криміналізації терористичної діяльності, регламентують процедури екстрадиції та механізми правової допомоги. Особлива увага приділяється розвитку правових механізмів захисту свідків, відшкодування шкоди жертвам тероризму та забезпечення справедливого судового розгляду терористичних справ. Міжнародні організації підтримують процес гармонізації антитерористичного законодавства

через надання технічної допомоги, розробку модельних законів та проведення експертних консультацій.

Ключові слова: міжнародний тероризм, тероризм, міжнародний рівень, міжнародна організація, право.

Формул: 0, рис.: 0, табл.: 0, бібл.: 8.

Abstract. This article is devoted to the main aspects of the emergence of international terrorism as a crime against humanity, which involves both physical violence and psychological impact on a large group of people, countries, or the world community. The characteristics of terrorism as a crime of an international nature and the signs of international terrorism in legal status are also considered. The work uses general scientific and special methods of cognition, in particular: the historical method, systems analysis, the comparative law method, the statistical method, as well as the forecasting method.

First of all, it is important to note that the conducted study of the historical and legal aspects of the development of international terrorism demonstrates the evolution of this phenomenon from local manifestations of political violence to a global threat to international security. Historical analysis shows the constant complication of the organizational structures of terrorist groups, the improvement of their methods of activity, and the transformation of the ideological justification for terrorist acts. Technological progress plays a special role in this evolution, providing terrorist organizations with new opportunities to carry out attacks, coordinate activities, and finance operations. The globalization of the information space and the financial system has created additional opportunities for expanding the scale of terrorist activities and increasing their effectiveness.

The article demonstrates that legal strategies for countering terrorism are aimed at improving the international legal framework for anti-terrorist activities and harmonizing national legislation. International conventions and protocols establish uniform standards for the criminalization of terrorist activities, regulate extradition procedures, and legal assistance mechanisms. Special attention is paid to the development of legal mechanisms for witness protection, compensation for victims of terrorism, and ensuring fair trials of terrorist cases. International organizations support the process of harmonizing anti-terrorist legislation through the provision of technical assistance, the development of model laws, and expert consultations.

Keywords: international terrorism, terrorism, international level, international organization, law.

Formulas: 0, fig.: 0, tabl.: 0, bibl.: 8.

Постановка проблеми. Проблема міжнародного тероризму є однією з найгостріших у сучасному світі і становить серйозну загрозу для глобальної безпеки та правопорядку. Вона стосується не лише окремих країн чи регіонів, але й міжнародного співтовариства в цілому, оскільки терористичні акти часто мають міждержавний або транснаціональний характер. Тероризм належить до злочинів проти людства, що передбачає як фізичне насильство, так і психологічний вплив на великі групи людей, цілі країни чи навіть на світову спільноту. Міжнародний тероризм визначається як форма насильницької діяльності, що спрямована на досягнення політичних, релігійних або ідеологічних цілей через акти насильства, які виходять за межі однієї держави або здійснюються на міжнародному рівні.

Визнання тероризму злочином проти людства означає, що він є серйозним порушенням основних прав людини та загрожує існуванню суспільства. Діяльність терористичних угруповань порушує принципи міжнародного гуманітарного права та прав людини, оскільки вони цілеспрямовано нападають на цивільних осіб, громадянські об'єкти та державні установи. Таким чином, проблема міжнародного тероризму є складною і бага-

тогранною, що вимагає активної взаємодії країн, створення міжнародних правових механізмів та спеціальних органів для координації боротьби з тероризмом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у дослідження проблематики тероризму, в тому числі й міжнародного, здійснили такі вчені як: С.П. Арпентій, З.В. Гбур, К.А. Марков, О.М. Мельник, В.В. Середа, І.Р. Серкевич, О.В. Стукаліна, Н.Романюк та ін. Разом з тим у сучасних умовах глобалізації й інтеграції суспільства потреба у виробленні спільного розуміння та визначення терміну «міжнародний тероризм» є критично важливою. Сучасні міжнародні відносини, які характеризуються частими міждержавними контактами, міграційними процесами та відкритим доступом до інформації, посилюють взаємозалежність країн, але одночасно збільшують уразливість для терористичних загроз. На даний момент у міжнародному правовому просторі немає єдиного загальновизнаного визначення поняття «міжнародний тероризм», що ускладнює координацію дій між державами та установами. Таким чином, розробка спільної термінології є важливим кроком до ефективнішої боротьби з цією загрозою.

Виклад основного матеріалу. Міжна-

родний тероризм на сучасному етапі є однією з головних загроз для безпеки як окремих держав, так і цілих регіонів. Сучасні терористичні групи вдаються до новітніх технологій, використовують глобальні комунікаційні мережі для координації своїх дій, фінансування, вербування нових учасників, а також для поширення своєї ідеології. Крім того, через розвиток науки і техніки у них з'являється доступ до більш небезпечних видів зброї, таких як хімічні, біологічні й навіть ядерні засоби.

Міжнародний тероризм, окрім безпосередньої загрози життю людей, створює додатковий тиск на уряди, порушує стабільність, призводить до соціальної і політичної дестабілізації. Постійна загроза атак породжує страх серед громадян, що впливає на якість життя, призводить до підвищення витрат на заходи безпеки та відволікає ресурси від вирішення інших важливих соціально-економічних питань, що в свою чергу, впливає на нормальний розвиток суспільства і може гальмувати міжнародне співробітництво.

З.В. Гбур визначає міжнародний тероризм як насильство або загрозу насильства, яке має ідеологічну основу і проявляється у вбивствах, вибухах, підпалах та інших агресивних діях. Метою такого тероризму є не тільки залякування населення і спричинення значної матеріальної шкоди, але й вплив на діяльність і рішення міжнародних організацій, органів державної влади або місцевого самоврядування. Важливо, що цей вид тероризму зазвичай спрямований на міжнародний рівень – проти представників кількох держав або міжнародних організацій – і часто здійснюється особами, які не є громадянами країни, де відбувається (або планується) терористичний акт [1].

Закон України «Про боротьбу з тероризмом» надає тлумачення тероризму, акцентуючи увагу на юридичному аспекті. Воно вказує на конкретні види злочинних дій, які становлять небезпеку для суспільства, включаючи захоплення заручників, підпали, вбивства та залякування. Це визначення підкреслює, що терористичні дії мають на меті не просто завдати шкоди, а також залякати населення та органи влади, впливаючи на державну політику або соціальний устрій [2].

Міжнародний тероризм націлений на дестабілізацію державного управління та

створення політичного і економічного тиску на уряд з метою вплинути на його політику. Цілі, які переслідують міжнародні терористичні угруповання, можна розділити на внутрішньополітичні та зовнішньополітичні. Внутрішньополітичні цілі: а) зміна суспільного устрою та політичного режиму – намагання переформувати політичний ландшафт країни, замінивши чинний режим на інший, більш сприятливий для цілей терористів; б) дискредитація влади – прагнення підірвати довіру населення до уряду, поставивши під сумнів його здатність забезпечити безпеку і захист прав громадян; в) порушення внутрішньополітичної стабільності – створення хаосу і розколу всередині держави, що може призвести до внутрішніх конфліктів і послаблення державного апарату; г) послаблення державних органів і політичних партій – підрив спроможності ключових структур, що забезпечують стабільне функціонування держави, і перешкоджання діяльності політичних партій із протилежними ідеологіями; д) провокація уряду – примушення влади до дій, що можуть знизити її популярність серед населення, водночас підвищуючи статус і вплив терористичних організацій [3, с. 82-83].

Зовнішньополітичні цілі можуть включати міжнародний тиск на держави, підтримку певних геополітичних змін або змушення іноземних урядів до відмови від міжнародних зобов'язань. Терористичні акти можуть спрямовуватися на зміну зовнішньополітичної орієнтації країни або надання підтримки певним державам і рухам, що відповідають інтересам терористичної організації [4, с. 597].

На думку О.В. Стукаліної, терористична злочинність є складним соціальним явищем, що формується під впливом широкого спектра історичних, політичних і економічних чинників. Кожен із них робить свій внесок у розвиток тероризму, створюючи умови, що сприяють його поширенню. Ось як ці чинники впливають на терористичну активність:

1. Історичні чинники, тобто особливості становлення і розвитку держави, історичний контекст та соціальні проблеми, які виникали протягом її історії, впливають на формування суспільних відносин. Нерозв'язані конфлікти, колишні колоніальні та етнічні напруженості можуть стати підґрунтям для розвитку

тероризму.

2. Політичні чинники, зокрема політична нестабільність, недостатня ефективність правоохоронної та судової систем, дисбаланс між гілками влади, а також недосконалість антитерористичної політики створюють передумови для тероризму. Неузгодженість дій влади, відсутність чіткої стратегії запобігання терористичним актам і помилки в державному управлінні можуть призвести до зростання терористичної активності.

3. Економічні чинники, а саме економічні труднощі, зокрема бідність, безробіття та низький рівень життя, є важливими чинниками, які сприяють терористичній злочинності. Недостатній добробут і обмежені соціальні можливості можуть штовхати людей на радикальні дії. Територіальна організація господарства та економічна нерівність між регіонами також підсилюють соціальні напруженості, що, в свою чергу, може призводити до терористичних актів [5, с. 150].

Варто наголосити, що боротьба з міжнародним тероризмом потребує спільних дій, оскільки окремі держави не завжди мають достатні ресурси чи можливості для протидії глобально організованим терористичним мережам. Колективні заходи дозволяють не тільки обмінюватися розвіданими та ефективно координувати оперативні дії, але й формувати спільні стандарти та практики в протидії терористичній діяльності.

С. П. Арпентій правові засади боротьби і протидії тероризму поділяє на два відповідних рівня: 1) міжнародно-правові акти; 2) національне законодавство України [6, с. 426].

З розвитком сучасного міжнародного права з'явилась низка міжнародних конвенцій як універсального, так регіонального характеру, які засвідчують співробітництво держав щодо боротьби з міжнародним тероризмом. До них можна віднести такі документи: Женевську Конвенцію з протидії тероризму (1937 р.), Вашингтонську Конвенцію про запобігання і покарання актів тероризму (1971 р.), Європейську Конвенцію про боротьбу із тероризмом (1977 р.), Конвенцію про боротьбу з незаконним захопленням повітряних суден, Конвенцію про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки цивільної авіації, Конвенцію про боротьбу з фінансуванням тероризму, Конвен-

цію Ради Європи про запобігання тероризму тощо. 8 вересня 2006 року Генеральна Асамблея ООН прийняла Глобальну контртерористичну стратегію.

Якщо звернутись до українського законодавства, що регулює суспільні відносини у сфері боротьби з тероризмом, то основними є такі закони: Закон України «Про боротьбу з тероризмом» [2] та Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» [7].

Боротьба з тероризмом є необхідною складовою національної та міжнародної безпеки, і державам важливо усвідомлювати її значення як для захисту громадян, так і для стабільного розвитку та реалізації національних інтересів. Тероризм, окрім прямої загрози життю, дестабілізує суспільство, знижує довіру до державних інститутів і створює економічні втрати, які перешкоджають стійкому зростанню.

Важливим аспектом у боротьбі з міжнародним тероризмом є потреба чіткого визначення цього явища в міжнародному праві як окремого міжнародного злочину, а не як складової частини інших категорій, таких як злочин агресії. Міжнародний тероризм має свою специфіку і загрожує не лише окремим державам, а й світовій спільноті, підриваючи основи мирного співіснування та міжнародної стабільності. Його унікальність полягає у здатності спричинити системні руйнації на глобальному рівні, порушуючи міжнародний порядок, і тому для ефективної протидії необхідно виділити його в окрему категорію злочинів проти людства. Закріплення такого визначення в міжнародному договорі дозволить уніфікувати підходи до протидії тероризму, створюючи єдині правові рамки для держав-членів.

Міжнародне право є ключовим інструментом у боротьбі з міжнародним тероризмом, забезпечуючи юридичну основу для протидії цій глобальній загрозі. Почастішання терористичних актів, які порушують мир та стабільність на міжнародному рівні, вимагає від науки міжнародного права і міждержавної практики не лише розробки дієвих правових засобів, але й формування єдиної

нормативної бази.

Необхідно погодитися з думкою С. С. Кудінова, який виокремлює ключові елементи ефективної правової протидії міжнародному тероризму:

Створення єдиного міжнародно-правового понятійного апарату, оскільки для ефективної боротьби з тероризмом потрібне узгоджене і чітке визначення цього поняття на міжнародному рівні. Створення єдиного поняття «тероризм» дозволить більш точно відокремити цей злочин від інших кримінальних діянь, що мають схожі риси, і сформуванню спільні підходи до його кваліфікації та правового врегулювання.

Аналіз причин тероризму, саме з метою попередження тероризму необхідно детально дослідити фактори, що сприяють його виникненню. Скоординована робота щодо визначення комплексу причин та умов, які породжують тероризм, дозволить міжнародній спільноті глибше зрозуміти це явище і розробити превентивні заходи для його стримування.

Розробка базових принципів боротьби з тероризмом, ефективність антитерористичних заходів залежить від наявності чітких принципів, яких мають дотримуватися всі держави. Ці принципи повинні включати зобов'язання щодо взаємодопомоги, обміну інформацією, недопущення підтримки терористичних угруповань і дотримання прав людини під час антитерористичних операцій.

Створення міжнародного акту щодо боротьби з тероризмом, саме розробка комплексного міжнародного договору, який закріпить правові норми, механізми взаємодії та відповідальність за терористичні злочини, дозволить уніфікувати антитерористичні заходи на глобальному рівні. Такий акт стане

основою для спільної боротьби з тероризмом та сприятиме узгодженню дій національних урядів і міжнародних організацій.

5. Проведення міжнародних антитерористичних операцій із санкцією Ради Безпеки ООН, адже для ефективної боротьби з транснаціональним тероризмом важливо організувати міжнародні операції під егідою Ради Безпеки ООН. Це забезпечить контроль за їх виконанням, підвищить легітимність дій і сприятиме підтримці міжнародного правопорядку. Рада Безпеки має відігравати ключову роль у санкціонуванні та контролі таких операцій, що дозволить мінімізувати ризик порушень суверенітету та прав людини [8, с. 122].

Висновки. Підсумовуючи можна сказати, що враховуючи масштаби та наслідки терористичних атак, які спрямовані проти цивільного населення, інфраструктури та основ державності, міжнародний тероризм належить до злочинів проти людства. Цей вид злочинів порушує базові права людини та загрожує безпеці громадян в усьому світі. Терористичні акти часто мають на меті не лише досягнення політичних, ідеологічних або релігійних цілей, а й формування атмосфери страху і ненависті, що дестабілізує суспільство та порушує міжнародний порядок.

Отже, боротьба з міжнародним тероризмом потребує комплексного підходу, що включає розробку єдиної термінології, міжнародну співпрацю, удосконалення правового регулювання та використання нових технологій. Тероризм як злочин проти людства є загрозою, що стосується кожного громадянина та держави, і вимагає активної взаємодії всіх міжнародних суб'єктів для забезпечення стабільності, безпеки та збереження прав людини на глобальному рівні.

Література:

1. Гбур З. В. Теоретико-методологічні засади поняття «Міжнародного тероризму». *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2021. № 2. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/2_2021/5.pdf (дата звернення: 25.12.2024).
2. Про боротьбу з тероризмом : Закон України від 20.03.2003 р. № 638-IV. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2003. № 25. Ст. 180.
3. Середа В. В., Серкевич І. Р. Тероризм: кримінологічна детермінація і кримінально-правова протидія: монографія. Львів : ЛьвДУВС, 2016. 188 с.
4. Марков К. А. Міжнародний тероризм як міжнародний злочин. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 10. С. 596-598.
5. Стукаліна О. В. Терористична діяльність у сучасному світі: закономірності, детермінація та запобігання. *Морська безпека та оборона*. 2023. № 2. С. 146-154.
6. Арпентій С. П. Кримінально-правове визначення тероризму. *Юридичний науковий електронний журнал*.

2021. № 4. С. 425-428.

7. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення : Закон України від 06.12.2019 р. № 361-IX. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2020. № 25. Ст. 171

8. Кудінов С. С. Міжнародний досвід протидії тероризму та його значення для України. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського*. Серія: юридичні науки. 2019. № 1. С. 117-123.

References:

1. Gbur Z.V. Theoretical and methodological foundations of the concept of «International terrorism». State administration: improvement and development. 2021. No. 2. URL. http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/2_2021/5.pdf (Accessed December 25, 2024)

2. On the fight against terrorism: Law of Ukraine dated 03/20/2003 No. 638-IV. Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine (VVR). 2003. No. 25. Art.180.

3. Sereda V.V., Serkevych I.R. Terrorism: criminological determination and criminal-legal counteraction: monograph. Lviv: Lviv State Internal Affairs Department, 2016. 188 p.

4. Markov K.A. International terrorism as an international crime. Legal scientific electronic journal. 2021. No. 10. P. 596-598.

5. Stukalina O.V. Terrorist activity in the modern world: patterns, determination and prevention. Maritime security and defense. 2023. No. 2. P. 146-154.

6. Arpentiy S.P. Criminal law definition of terrorism. Legal scientific electronic journal. 2021. No. 4. P. 425-428.

7. On prevention and counteraction to the legalization (laundering) of proceeds from crime, financing of terrorism and financing of the proliferation of weapons of mass destruction: Law of Ukraine dated 06.12.2019 No. 361-IX. Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine (VVR). 2020. No. 25. Art. 171

8. Kudinov S.S. International experience in countering terrorism and its significance for Ukraine. Academic notes of the V.I. Vernadsky TNU. Series: legal sciences. 2019. No. 1. P. 117- 123.

Стаття надійшла до друку 09 січня 2025 року

СОЦІАЛЬНІ ПЕРЕДУМОВИ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ ЗЛОЧИНІВ У ВИДІ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ

Григорчак Д.В.,

аспірантка кафедри кримінального процесу
Національний університет «Одеська юридична академія»
м. Одеса, вул. Академічна, 8, Україна, 65009
e-mail: dianagrigorchak21@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-3385-6627>

SOCIAL PREREQUISITES FOR THE CRIMINALIZATION OF HUMAN TRAFFICKING OFFENSES IN THE CONDITIONS OF WAR IN UKRAINE

Hryhorchak D.V.,

PhD Student at the Department of Criminal Procedure
National University «Odesa Law Academy»
Odesa, Akademichna St., 8, Ukraine, 65009
e-mail: dianagrigorchak21@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-3385-6627>

Анотація. У статті досліджуються питання соціальних передумов криміналізації злочинів у виді торгівлі людьми в умовах війни в Україні, якому на сучасному етапі кримінологами приділено недостатньо уваги. На сьогодні відсутнє комплексне кримінологічне дослідження, що зумовлює потребу в його проведенні з урахуванням наукових результатів, отриманих у суміжних науках. У зв'язку з цим особливо важливим є визначення соціальних чинників, які сприяли криміналізації злочинів зазначеного виду.

Із розвитком суспільства та утвердженням у ньому поваги до фундаментальних прав людини, зокрема права на свободу, криміналізація торгівлі людьми стала необхідним засобом забезпечення соціальної справедливості. Водночас положення Кримінального кодексу України спрямовані на охорону прав особи від злочинних посягань, серед яких торгівля людьми є однією з найбільш грубих форм порушення людської гідності та свободи. У кримінально-правовій доктрині процес запровадження норм, що передбачають кримінальну відповідальність за певні діяння, визначається терміном криміналізація. Проте це питання потребує більш глибокого дослідження з урахуванням наукових здобутків фахівців у цій сфері.

У статті обґрунтовується, що криміналізація торгівлі людьми є наслідком об'єктивних соціальних процесів, які зумовили необхідність державного реагування на це явище через встановлення кримінально-правових заборон. Доведено, що соціальна зумовленість криміналізації торгівлі людьми пов'язана з розвитком суспільної свідомості, еволюцією правових систем і міжнародних стандартів захисту прав людини. Проаналізовано основні соціальні передумови, які сприяли формуванню кримінально-правових механізмів боротьби з цим злочином, зокрема історичні, морально-етичні, економічні та політичні фактори.

Варто зазначити, що соціальна, політична та правова необхідність криміналізації злочинів у вигляді торгівлі людьми взаємопов'язані та зумовлені як соціальними цінностями українського суспільства, так і міжнародними зобов'язаннями України. Це демонструє належний рівень кримінально-правової політики держави, яка в цій сфері відповідає потребам суспільства у протидії торгівлі людьми.

Ключові слова: злочинність, криміналізація, торгівля людьми, соціальні передумови, підстави криміналізації, воєнний стан, кримінологія.

Формул: 0, **рис.:** 0, **табл.:** 0, **бібл.:** 10.

Abstract. The article examines the issues of the social prerequisites for the criminalization of human trafficking in the context of war in Ukraine, a topic that has received insufficient attention from criminologists at the present stage. Currently, there is no comprehensive criminological study on this issue, which necessitates its in-depth examination, taking into account the scientific findings obtained in related fields. In this regard, it is particularly important to identify the social factors that have contributed to the criminalization of this type of crime.

With the development of society and the establishment of respect for fundamental human rights, particularly the right to freedom, the criminalization of human trafficking has become a necessary means of ensuring social justice. At the same time, the provisions of the Criminal Code of Ukraine are aimed at protecting individuals' rights from criminal encroachments, among which human trafficking represents one of the most egregious violations of human dignity and freedom. In criminal law doctrine, the process of introducing norms that establish criminal liability for certain acts is

defined by the term criminalization. However, this issue requires a deeper study, considering the scientific achievements of experts in this field.

The article substantiates that the criminalization of human trafficking is a consequence of objective social processes that have necessitated state intervention in this phenomenon through the establishment of criminal law prohibitions. It is proven that the social conditioning of human trafficking criminalization is linked to the development of public consciousness, the evolution of legal systems, and international human rights protection standards. The study analyzes the key social prerequisites that contributed to the formation of criminal law mechanisms to combat this crime, including historical, moral-ethical, economic, and political factors.

It should be noted that the social, political, and legal necessity of criminalizing human trafficking crimes is interrelated and determined both by the social values of Ukrainian society and by Ukraine's international obligations. This demonstrates an appropriate level of the state's criminal law policy, which, in this sphere, meets society's needs in countering human trafficking.

Keywords: crime, criminalization, human trafficking, social prerequisites, grounds for criminalization, martial law, criminology.

Formulas: 0, fig.: 0, tabl.: 0, ref.: 10.

Постановка проблеми. Проблематика торгівлі людьми на сучасному етапі залишається недостатньо дослідженою у кримінологічній науці, особливо з урахуванням її проявів в умовах гібридної війни та повномасштабного вторгнення РФ на територію України. Враховуючи, що комплексне кримінологічне дослідження відсутнє, то це зумовлює необхідність його ґрунтовного вивчення з урахуванням напрацювань у суміжних науках. З огляду на зазначене, дослідження соціальних передумов криміналізації торгівлі людьми є необхідним для розуміння об'єктивних чинників, що вплинули на формування кримінально-правових заборон. Аналіз соціальних передумов дозволяє виявити, які суспільні процеси сприяли визнанню цього явища злочином та формуванню відповідних правових механізмів його запобігання. Крім того, врахування соціальних передумов криміналізації торгівлі людьми є важливим для розробки ефективних заходів боротьби з торгівлею людьми, оскільки правові заборони мають ґрунтуватися на реальних потребах суспільства та враховувати динаміку соціальних змін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед наукових праць, у яких розглядаються окремі аспекти кримінологічної характеристики та заходів запобігання торгівлі людьми, варто відзначити дослідження таких авторів, як: В. С. Батиргарєєвої, В. І. Борисова, М. Г. Вербенського, Т. І. Возної, Б. М. Головкина, Л. О. Данильчук, Т. А. Денисової, І. М. Даньшина, Г. П. Жаровської, В. О. Іващенко, О. В. Козаченка, К. Б. Левченко, О. В. Лисодєда, О. В. Надена, А. А. Небитова, Ю. В. Раковської, Є. Д. Скулиша, Є. Л. Стрельцова, О. О. Титаренка, В. В. Турка, М. І. Фіалки,

С. О. Філіппова та інших, які висвітлюють різноманітні аспекти проблеми, включаючи профілактичні заходи, соціальні фактори та міжнародну співпрацю в боротьбі з торгівлею людьми тощо. Їхні роботи стали важливим внеском у розробку теоретичних та практичних підходів до запобігання цим злочинам. Однак кримінологічним аспектам торгівлі людьми присвячено всього декілька дисертацій. Зокрема, в 2011 році Ю. В. Раковська захистила дисертацію «Соціально-правова природа та детермінація торгівлі людьми: кримінологічне дослідження», у 2012 році А. А. Небитов захистив дисертацію «Кримінологічні засади запобігання торгівлі людьми або іншій незаконній угоді щодо людини». Окрім того, у 2016 року А. А. Небитов написав монографію на тему «Сексуальна експлуатація в Україні: кримінально-правовий та кримінологічний аналіз».

Не вирішені проблеми. В цілому аналіз наукових досліджень свідчить, що питання кримінологічного дослідження злочинів у вигляді торгівлі людьми не мають комплексного характеру. Детальне вивчення опублікованих наукових праць дозволило дійти висновку, що основний акцент у дослідженні зазначеної проблематики зосереджувався переважно в межах кримінально-правового та криміналістичного підходів. Вказане зумовлює актуальність подальших кримінологічних досліджень проблематики торгівлі людьми в умовах гібридної війни та повномасштабного вторгнення РФ на територію України, а саме – щодо кримінологічної обумовленості соціальних передумов криміналізації торгівлі людьми.

Метою статті є дослідження соціальних передумов криміналізації злочинів

у виді торгівлі людьми в умовах війни в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Із розвитком суспільства та утвердженням у ньому поваги до фундаментальних прав людини, зокрема права на свободу, криміналізація торгівлі людьми стала необхідним засобом забезпечення соціальної справедливості. Відповідно до статті 29 Конституції України, кожна людина має право на свободу та особисту недоторканість. Водночас положення Кримінального кодексу України спрямовані на охорону прав особи від злочинних посягань, серед яких торгівля людьми є однією з найбільш грубих форм порушення людської гідності та свободи. У кримінально-правовій доктрині процес запровадження норм, що передбачають кримінальну відповідальність за певні діяння, визначається терміном «криміналізація». Криміналізація торгівлі людьми ґрунтується на принципах міжнародного права, положеннях національного законодавства та враховує напрацювання вітчизняної правової доктрини. Водночас це питання потребує глибшого наукового дослідження з урахуванням сучасних теоретичних і практичних здобутків у цій сфері.

Для кращого розуміння сутності криміналізації передусім слід детально проаналізувати категоріальний апарат, що визначає зміст досліджуваних понять.

Як зазначає В. М. Дрьомін, «терміни «криміналізація», «декриміналізація» раніше застосовувалися переважно у кримінальному праві для позначення процесів розширення або звуження сфери кримінально-правового регулювання, нині їх широко використовують для характеристики проникнення злочинних форм поведінки в різні сфери суспільного життя. «Криміналізація політики», «криміналізація економіки», «криміналізація культури», «криміналізація правоохоронних органів» – терміни, які відображають і реальну ситуацію в суспільстві, і напрями досліджень кримінологів, соціологів, економістів та інших представників соціальних наук» [1, с. 81]. Також професор зауважує, що «в умовах розширення глобалізаційних (інтеграційних) процесів, з одного боку, і загострення локальних конфліктів унаслідок дезінтеграційних процесів, з ін-

шого боку, інституційний устрій суспільства стає головною мішенню злочинного світу. У результаті кримінальні практики, проникаючи в різні сфери суспільного життя, чинять деструктивний вплив на діяльність базових соціальних інститутів. З іншого боку, масовість окремих видів злочинних проявів, особливо корисливої спрямованості, говорить про те, що подібні злочини стають досить буденними явищами і нормою соціальної поведінки. Фактично можна говорити про процеси інституціоналізації окремих видів кримінальних практик. Таким чином, ми зіштовхуємося з двома взаємопов'язаними глобальними процесами: криміналізацією соціальних інститутів і інституціоналізацією кримінальних практик» [1, с. 82]. Така точка зору дослідника є слушною, тому буде доцільним розглянути саме кримінально-правовий аспект криміналізації.

Як зазначає П. Л. Фріс, «криміналізація – це процес виявлення суспільно небезпечних видів людської поведінки, визнання на державному рівні необхідності, можливості й доцільності кримінально-правової боротьби з ними й, у випадку позитивної відповіді на ці питання, закріплення їх у законі як злочинів. Відповідно, декриміналізацію можна визначити як процес виявлення діянь, передбачених КК, які втратили суспільну небезпеку, фіксацію на державному рівні необхідності відмови від подальшого визнання їх як злочинів та відсутності необхідності та доцільності продовження кримінально-правової боротьби з ними і, в наслідок цього, виведення їх з кола злочинів» [2]. Також науковець стверджує, що «основним критерієм, що визначає криміналізацію, треба визнати доцільність її застосування для боротьби з конкретним видом діянь. Вирішення питання про доцільність пов'язано з констатацією того факту, що здійснення боротьби з відповідним видом антигромадської поведінки іншими (не кримінально-правовими) засобами є неможливим. Кримінально-правова політика націлює законодавця на відмову від застосування кримінальної відповідальності в усіх без винятку випадках, коли вона неспроможна слугувати меті зменшення рівня злочинності відповідного виду» [3, с. 342].

На думку А. А. Вознюк, «криміналізація – встановлення кримінально-правової

заборони (визнання того чи іншого діяння злочином), а декриміналізація – її скасування» [4, с. 51].

Д. О. Балобанова стверджує, що «криміналізація є процес виявлення суспільно небезпечних форм індивідуальної поведінки, визнання допустимості, можливості й доцільності кримінально-правової протидії їм і фіксації їх у законі як злочинних і кримінально караних. Криміналізувати діяння – значить визначити, що ступінь його суспільної небезпеки настільки великий, що воно не може розглядатися як провина, а повинне тягти застосування кримінально-правових заходів впливу» [5, с. 81].

А. Ф. Зелінський зазначає, що «проблеми криміналізації та декриміналізації, посилення та пом'якшення санкцій за деякі види злочинів повинні вирішуватись не в руслі політики, що постійно змінюється, а у відповідності з визнаними у цивілізованому суспільстві загальнолюдськими моральними цінностями, принципами гуманізму, справедливості, законності та милосердя» [6, с. 15-16]. Підтримуючи вказану позицію, А. М. Орлеан зазначає, що «діяння має визнаватись злочинним не тоді, коли це вигідно певним державним органам або політичним силам, а винятково у випадках, коли воно об'єктивно відповідає розробленим наукою критеріям криміналізації. Тому вплив кримінальної політики держави на криміналізацію повинен бути обмежений науково розробленими критеріями криміналізації. Разом з тим, враховуючи комплексний характер кримінальної політики, повністю позбавитись такого впливу навряд чи можливо» [7, с. 60].

Досліджуючи стадії криміналізації суспільно-небезпечних діянь, О. О. Дудоров зазначав, що «криміналізація охоплює (повинна охоплювати): отримання та оцінку інформації про появу (поширення) в країні певної поведінки, яка становить суспільну небезпеку; визначення можливих шляхів протидії їй; прогнозування наслідків запровадження відповідної кримінально-правової заборони; ухвалення рішення про встановлення кримінальної відповідальності за вказану поведінку; розроблення законопроекту та його прийняття» [4, с. 51].

На думку Д.О. Балобанової, «криміналі-

зація може здійснюватися за рахунок розширення в складі опису предмета злочину або кола потерпілих. У деяких випадках криміналізація провадиться шляхом вилучення окремих ознак з диспозиції норми. Це стосується всіх статей, у диспозиції яких була скасована адміністративна преюдиція» [5, с. 61].

Слід зазначити, що визнання певних діянь злочинними повинно ґрунтуватися на врахуванні соціально-психологічних та історичних чинників. Якщо норми кримінального права не відповідають рівню розвитку суспільної свідомості та очікуванням громадськості, їх реалізація залишатиметься формальною або здійснюватиметься виключно шляхом державного примусу. Це, в свою чергу, знижує ефективність правозастосування та послаблює вплив кримінально-правових норм на поведінку осіб. Для забезпечення реального впливу кримінального права необхідно, щоб його норми мали соціальне, психологічне та історичне обґрунтування. Лише за умови відповідності загальноприйнятим суспільним цінностям і традиціям правові приписи можуть ефективно регулювати суспільні відносини та протидіяти злочинним проявам. Будь-яка нормативна система, що не враховує соціально-психологічні закономірності організації поведінки людей, залишатиметься суто декларативною та не матиме реального впливу на суспільну реальність. Тому ключовим фактором у процесі криміналізації є суспільне схвалення відповідного заходу. Іншими словами, криміналізація повинна мати соціальне підґрунтя, тобто підтримку з боку більшості населення, що формується на основі негативної оцінки суспільством певного діяння. Відсутність такої підтримки може спричинити ігнорування правової норми або її неефективне застосування, що врешті-решт зведе нанівець її юридичне та соціальне значення. Таким чином, криміналізація має бути не лише юридично виправданою, а й відповідати соціальним очікуванням і реальним потребам суспільства.

На думку А. С. Політової, «криміналізація суспільно небезпечних діянь, що мають місце в суспільстві, без сумніву, відіграє провідну роль серед засобів впливу на злочинність» [8, с. 12], та вона зазначає, що «суспільна небезпечність є однією з най-

важливіших підстав кримінально-правової заборони. Це, по суті, найголовніший критерій криміналізації, оскільки саме ним оперує суспільна думка, визнаючи те чи інше діяння злочинним, іноді навіть раніше, ніж це робить законодавець» [8, с. 12].

Варто погодитись з позицією Д. О. Балабанової, яка зазначає, що «визначення меж втручання кримінального закону в життя людей базується на тому, що охоронювані ним цінності значущі не тільки для суспільства в цілому, але й для конкретних індивідів, які зацікавлені в охороні визнаних ними цінностей із застосуванням правових засобів. Отже, діяння, яке підлягає криміналізації, повинно становити загрозу як для суспільства в цілому, так і для конкретних людей і сприйматися в суспільній свідомості як таке, що потребує кримінально-правової заборони» [9, с. 231-232]. Слід підкреслити, що конкретний індивід у цьому розумінні не є окремою особою, а виступає узагальненою конструкцією – типізованим образом, що характеризується певними соціально-демографічними, морально-психологічними та іншими властивостями.

Окрім того, науковець слушно звертає увагу на те, що «кримінально-правова заборона, відображаючи об'єктивні потреби суспільства в протидії суспільно-небезпечній поведінці, відіграє роль соціального замовлення, а, отже, лише врахування всіх факторів, які впливають на криміналізацію, у їхній сукупності та взаємозв'язку, а також дотримання інших умов криміналізації дозволить прийняти кримінально-правову норму, доцільність видання якої буде обґрунтованою, а ефективність дії – досить високою» [9, с. 248].

Процес криміналізації відіграє ключову соціальну роль, спрямовану на захист суспільно значущих цінностей та встановлення чітких меж допустимої поведінки. Соціальна зумовленість криміналізації відображає відповідність кримінально-правових заборон суспільним інтересам, визначаючи обґрунтованість визнання певних діянь злочинними. Необхідність криміналізації обумовлена потребою захисту суспільних цінностей та регулювання поведінки, яка загрожує громадському порядку, безпеці та моралі. Вона враховує рівень суспільної

свідомості, моральні орієнтири та соціальні очікування, що забезпечує підтримку правових норм більшістю населення. Щодо соціального аспекту криміналізації торгівлі людьми, це явище одноставно визнається неприйнятним як у демократичних державах, так і в суспільстві загалом, що виключає можливість дискусій щодо необхідності його кримінально-правової заборони. Однак окремі аспекти, зокрема ті, що пов'язані з українськими реаліями, потребують подальшого ґрунтовного аналізу.

Варто погодитись з Ю. В. Раковською, яка здійснюючи кримінологічне дослідження соціально-правової природи та детермінація торгівлі людьми, зазначає, що «у результаті повторення та передачі з покоління в покоління зразків поведінки і практик використання праці залежних людей із метою отримання економічної вигоди, сприйняття рабства як об'єктивно існуючої, неминучої соціальної реальності та підтримка цієї діяльності громадськістю й державою перетворює його на соціальний інститут. Рабство як економічний інститут покликаний забезпечувати соціальний порядок, процес виробництва, розподіляти та перерозподіляти матеріальні блага та їхні еквіваленти. Торгівля рабами стала додатковою генеруючою силою, яка активізувала суспільний розвиток. Соціальний інститут работоргівлі є продуктом та результатом історичного розвитку» [10, с. 77]. Автор приходять до висновку, що «торгівля людьми як протиправний інститут сучасності замінив неефективно діючі соціальні інститути і став одним із способів пристосування людини до життя, що дозволяє в сучасних умовах одним збагачуватися та задовольнити широкий спектр своїх потреб, а іншим – виживати й задовольняти свої первинні потреби. Діяльність злочинних організацій, що спеціалізується на торгівлі людьми, впливає на економіку держави, ринок її послуг, товарів, формує ціни на них. Тривалість існування торгівлі людьми та здатність пристосовуватися до різних умов суспільного життя зумовили її інституціоналізацію. Існування інституту торгівлі людьми свідчить про його великий потенціал пристосовуватися до суспільних формації та породжувати масову кримінальну активність» [10, с. 103-104].

Далі звернемося до підстав такої криміналізації, до того ж, за основу будуть взяті підстави, які запропоновані А. М. Орлеаном в дисертаційній роботі «Соціальна обумовленість криміналізації та кримінально-правова характеристика торгівлі людьми». Так, у своєму дослідженні науковець приходить до висновку, що «підстави для криміналізації торгівлі людьми у законодавця дійсно були. Це явище має достатній для криміналізації ступінь суспільної небезпечності, носить явно не випадковий та не одноразовий характер і є настільки суттєвим порушенням прав людини та суспільної моралі, що аксіоматично не може бути допустимим у демократичному суспільстві. У нашій країні об'єктивно існують умови торгівлі людьми, котрі неможливо усунути без застосування кримінальної відповідальності. Україна має міжнародні зобов'язання криміналізувати торгівлю людьми та її найбільш суспільно небезпечний різновид – работоргівлю. Враховуючи наведені обставини, а також той факт, що торгівля людьми порушує велику кількість передбачених Конституцією прав та свобод громадян України, криміналізація цього явища є своєчасним, закономірним та соціально обумовленим кроком» [7, с. 167].

Першою та ключовою підставою криміналізації торгівлі людьми науковець називає достатньо високий ступінь суспільної небезпечності діяння, адже це визначає доцільність встановлення кримінально-правової заборони. Торгівля людьми становить особливо високу ступінь суспільної небезпеки, оскільки завдає шкоди базовим моральним засадам суспільства, підриваючи його цінності, такі як свобода, гідність і рівність, а також негативно впливає на суспільну моральність, підриває процес самовиховання молоді та створює загрозу для генофонду нації, зокрема через відтік працездатної молоді та жінок. Торгівля людьми посягає на такі основоположні права, як особиста свобода, статевая недоторканність, здоров'я, і навіть життя. Криміналізація торгівлі людьми також обґрунтована її економічним характером: це «злочинний промисел», який приносить надзвичайно високі прибутки злочинцям, займаючи третє місце після торгівлі наркотиками та зброєю. А. М. Орлеан, зважаючи на вищезазначене, зазначає, що

законодавець справедливо визнав торгівлю людьми тяжким, а в окремих випадках – особливо тяжким злочином. Це підкреслює високий рівень суспільної небезпеки цього явища та необхідність його криміналізації [7, с. 62-65].

На думку автора, суть другої підстави криміналізації полягає у тому, що така форма антисуспільної поведінки повинна бути не випадковою та не одноразовою, та має нижню межу (такі діяння мають бути відносно поширеними) та верхню межу (автор зазначає, що «таке суттєве порушення прав людини та суспільної моралі аксіоматично не може бути загально-використовуваним у демократичному суспільстві» [7, с. 65]). Науковець робить висновок, що «ці діяння перебувають у наведених вище межах: вони мають тенденцію до поширення, не є поодинокими та випадковими і водночас їх не можна віднести до загальновикористовуваних» [7, с. 65]. Загалом варто погодитись із тезою про поширеність торгівлі людьми, однак проведений аналіз дозволяє стверджувати, що офіційна статистика не враховує значної кількості латентних злочинів, що виступає додатковим детермінуючим чинником зростання динаміки таких злочинів.

Як наступну підставу автор зазначає «наявність умов вчинення цього злочину, котрі неможливо усунути без застосування кримінальної відповідальності» [7, с. 66]. Науковець стверджує, що «існування кримінально-правової заборони, на наш погляд, дійсно змушує певну частину громадян утриматись від такої поведінки під загрозою кримінальної репресії, застерігає потенційних жертв цього злочину від згоди на небезпечні пропозиції, а також, у сукупності з іншими (некримінальними) заходами, стимулює протидію торгівлі людьми» [7, с. 67]. В цілому, погоджуючись із вказаною підставою, зазначимо, що вчинення вказаних злочинів з високим рівнем суспільної небезпеки потребує застосування саме кримінальних покарань як найсуворішого заходу державного примусу, оскільки інші види відповідальності є недостатніми.

Наступною підставою криміналізації А. М. Орлеан визначає наявність міжнародно-правових зобов'язань України щодо протидії торгівлі людьми. Так, варто зазначити,

що стаття про відповідальність за торгівлю людьми в кримінальному законодавстві України з'явилася завдяки імплементації норм міжнародного права. Окрім того, у диспозиції ч. 1 ст. 149 КК України законодавець поєднав міжнародно-правове розуміння сутності торгівлі людьми з такою формою даного злочину як власне торгівля людиною.

І п'ятою підставою, на думку автора, є необхідність кримінально-правової гарантії охорони конституційних прав та установлень. Безумовно, торгівля людьми суттєво порушує конституційні права та свободи людини, передбачені Конституцією України, що обумовлює незаперечну необхідність кримінально-правової охорони цих прав як ключової гарантії їх реального здійснення. Перераховані підстави, на нашу думку, є основоположними.

Безумовно, криміналізація торгівлі людьми є наслідком об'єктивних потреб суспільства у кримінально-правовій охороні основоположних прав і свобод людини, зокрема права на свободу, гідність та особисту недоторканність.

Література:

1. Дрьомін В. М. Злочинність як соціальна практика: інституціональна теорія криміналізації суспільства: монографія. Одеса: Юридична література, 2009. 616 с.
2. Фріс П. Л. Кримінально-правова політика української держави: теоретичні, історичні та правові проблеми: монографія. Київ: Атіка, 2005. 331 с.
3. Фріс П. Л. Ідеологія кримінально-правової політики: монографія. Івано-Франківськ: Супрун В. П., 2021. 489 с.
4. Вознюк А. А. Кримінальне право України. Загальна частина: конспект лекцій. Київ: Нац. акад. внутр. справ, «Освіта України», 2016. 236 с. URL: <https://elar.naiu.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/e17065a4-ba35-4190-ac5f-0a951da5ebce/content> (дата звернення: 10.01.2025)
5. Балобанова Д. О. Теорія криміналізації: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». Одеса, 2007. 200 с.
6. Зелінський А. Ф. Кримінологія: навчальний посібник. Харків: Рубікон, 2000. 240 с.
7. Орлеан А. М. Соціальна обумовленість криміналізації та кримінально-правова характеристика торгівлі людьми: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2003. 226 с.
8. Політова А. С. Кримінально-правова характеристика злочинів проти свободи особи за законодавством України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Донецьк, 2007. 241 с. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0408U000496#> (дата звернення: 10.01.2025)
9. Балобанова Д. О. Динаміка кримінального права України (теоретикоприкладне дослідження): дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». Одеса, 2021. 456 с.
10. Раковська Ю. В. Соціально-правова природа та детермінація торгівлі людьми: кримінологічне дослідження: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». Одеса, 2011. 214 с.

References:

1. Driomin, V. M. (2009). Zlochynnist yak sotsialna praktyka: instytutsionalna teoriia kryminalizatsii suspilstva [Crime as a social practice: Institutional theory of criminalization of society]: monohrafiia. Odesa: Yurydychna literatura. 616 p.
2. Fris, P. L. (2005). Kryminalno-pravova polityka ukraïnskoi derzhavy: teoretychni, istorychni ta pravovi problemy [Criminal-legal policy of the Ukrainian state: Theoretical, historical, and legal problems]: monohrafiia. Kyiv:

Висновки. Враховуючи вищевикладене, слід зазначити, що криміналізація торгівлі людьми має глибокі історичні та соціальні передумови, що визначають її необхідність як важливого елемента кримінально-правової політики. Історично це явище завжди сприймалося як порушення базових прав і свобод людини, зокрема права на свободу, гідність та особисту недоторканність. З огляду на значну суспільну небезпеку торгівлі людьми та її руйнівний вплив на моральні засади суспільства, ще в минулих століттях виникла необхідність жорсткої протидії цьому явищу через кримінально-правові механізми.

Варто зазначити, що соціальна, політична та правова необхідність криміналізації злочинів у вигляді торгівлі людьми взаємопов'язані та зумовлені як соціальними цінностями українського суспільства, так і міжнародними зобов'язаннями України. Це демонструє належний рівень кримінально-правової політики держави, яка в цій сфері відповідає потребам суспільства у протидії торгівлі людьми.

Atika. 331 p.

3. Fris, P. L. (2021). Ideolohiia kryminalno-pravovoi polityky [Ideology of criminal-legal policy]: monohrafiia. Ivano-Frankivsk: Suprun V. P. 489 p.

4. Vozniuk, A. A. (2016). Kryminalne pravo Ukrainy. Zahalna chastyna [Criminal law of Ukraine. General part]: konspekt lektsii. Kyiv: Nat. akad. vnutr. sprav, «Osvita Ukrainy». 236 p. URL: <https://elar.naiu.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/e17065a4-ba35-4190-ac5f-0a951da5e6ce/content> (Accessed January 10, 2025)

5. Balobanova, D. O. (2007). Teoriia kryminalizatsii [Theory of criminalization]: dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.08 «Kryminalne pravo ta kryminolohiia; kryminalno-vykonavche pravo». Odesa. 200 p.

6. Zelinskyi, A. F. (2000). Kryminolohiia [Criminology]: navchalnyi posibnyk. Kharkiv: Rubikon. 240 p.

7. Orlean, A. M. (2003). Sotsialna obumovlenist kryminalizatsii ta kryminalno-pravova kharakterystyka torhivli liudmy [Social conditionality of criminalization and criminal-legal characteristics of human trafficking]: dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.08. Kharkiv. 226 p.

8. Politova, A. S. (2007). Kryminalno-pravova kharakterystyka zlochyniv proty svobody osoby za zakonodavstvom Ukrainy [Criminal-legal characteristics of crimes against personal freedom under the legislation of Ukraine]: dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.08. Donetsk. 241 p. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0408U000496#!> (Accessed January 10, 2025)

9. Balobanova, D. O. (2021). Dynamika kryminalnoho prava Ukrainy (teoretyko-prykladne doslidzhennia) [Dynamics of criminal law of Ukraine (theoretical and applied research)]: dys. ... d-ra yuryd. nauk: 12.00.08 «Kryminalne pravo ta kryminolohiia; kryminalno-vykonavche pravo». Odesa. 456 p.

10. Rakovska, Yu. V. (2011). Sotsialno-pravova pryroda ta determinatsiia torhivli liudmy: kryminolohichne doslidzhennia [The socio-legal nature and determination of human trafficking: Criminological research]: dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.08. «Kryminalne pravo ta kryminolohiia; kryminalno-vykonavche pravo». Odesa. 214 p.

Стаття надійшла до друку 19 січня 2025 року

ISSN (Print) 2708-339X
ISSN (Online) 2786-7498
DOI 10.31732/2708-339X-2025-15

Collection of scientific works
Збірник наукових праць

Legal Bulletin
Випуск 1 (15)/ Issue 1(15)

Статті автора – матеріал, який відображає винятково точку зору автора. Редакція «Legal Bulletin» не відповідає за достовірність та тлумачення наведеної інформації. Точка зору редакції журналу може не збігатися з точкою зору авторів статей.

The author's articles solely reflect the author's point of view. The editorial board of «Legal Bulletin» is not responsible for the accuracy or interpretation of the provided information. The opinion of the journal's editors may not coincide with the authors' opinions.

Підписано до друку 30.01.2025р. Формат 64x84/8.
Папір офсетний.
Друк офсетний. Гарнітура
Times New Roman. Ум. друк.
арк. 8,2. Наклад 100 прим.
Зам. 265.

ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК» внесено як суб'єкт у сфері друкованих медіа
(ідентифікатор - R30-02916)

Надруковано департаментом поліграфії ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»
місто Київ, вулиця Табірна, 30-32 тел.: (044) 455-69-80,
e-mail: print@krok.edu.ua